שמות רבותיו של הרמב"ן

א'. ר' עזרא היה רבו בקבלה. ונפטר בשנת ב"א תתקל"ה. (יוחסין).

והיה מבעלי התוספות. ונזכר בתוס' שבועות (כ"ה ע"א ד"ה רב אומר) ובתוס' גטין (פ"ח ע"א ד"ה ובאמת). בתואר הנביא. (כן היה מתואר אבי ר' יהודה החסיד. ועי' בתולדות הגה' האחרונים).

כ"ה ובעלת בעל שה"ג (ח"א מערכת ע"ן ס' ח'), אבל ובעלת בעל נורא הבורות לא היה ר' עזרא הנביא רבו כי אם ר' עזרא סתם הנזכר בה"ב (נ"ט ע"א ד"ה ומה שור). יוע"ן בזה. ואולי ר' עזריאל הוא הנזכר פעמים רבות. בשטה מקובצת על נזיר.

ב'. ר' עזריאל ג"כ בקבלה. (שה"ג שם). ואולי הוא הנזכר בתוס' חגיגה (י"ג) וקדושין (ו'). יבמ' (י'). ולי נראה כי גם ר' עזרא הנ"ל גם עזריאל הזה אינם כלל מבעלי התוס'. וכמה עזרא ועזריאל מוחלפים בשמות. ולברר דבר זה צריך עיון רב:

ג'. ר' יאשיה הבבלי (שה"ג ח"ב מ"ג ע"א בדפוס אמשטרדם בשם קונטרס אחר). ולא נודע כלל מי הוא. ואם הדבר הזה הוא מקבל ממקור נאמן

ד'. רבינו נתן בכה"ר מאיר. (שה"ג ח"א אות מ' סי' י"ח בשם חדושי
הרמב"ן כו' פ' שבועות הדיינין). ונ"ל כי הוא המוזכר בספר
התשובות (שער ג'). וגם וכך שלח לי בעתו הר' נתן בר מאיר
ז"ל בשער התפיסה אשר חבר ע"כ. ואולי הוא בעל ס' העזר עיין
בועד לחכמים (מערכת נ' סי' ג').

ה'. ר' יהודה תלמיד ר' יונתן בר אברהם הצרפתי (שה"ג שם).
ומובא בחדושין למכות (ריש פ"א) וגם כך פי' מורי ר' יהודה נ"ע [illegible]

שמות תלמידי הרמב"ן

א'. ר' שלמה בר' יונתן. בעל נחת שבורות לא מיין (שו"ת רשב"א [illegible])

ב'. הרב בעל ס' התשובות.

ג'. ר' נסים בעל הדרשות. ונפטר בשנת כ"ב לאלף הששי.

ד'. רשב"א.

ה' רא"ה. בעל ס' בדק הבית וחדושים על כתובות. ואחרי ר' [illegible]
הוא. וצ"ע אם הוא חבר ס' החינוך.

ו'. ר' דוד בונפיר שמזכירו הר"ן תלמיד בחדושיו לסנהדרין.
חבר חדושים על התלמוד ובעל שו"ת [illegible]

ז'. ר' הושעיא. (שו"ת מהר"מ אלשקר סי' צ"ב). [illegible]

שמות חברי הרמב״ן

א׳. רמ״ה. הוא ר׳ מאיר בר טודרוס הלוי מטוליטולא. בעל ס׳
מסורת סייג לתורה ופרטים המובאים בשטה מקובצת. ויש
מיחסים לו ס׳ נפש ונפשו בחכמת הקבלה. ועיין בפירוש
רמ״ב על ס׳ יצירה ושה״ג ונורא הדורות. והיה תלמיד ר׳
יצחק מוינא בעל או״ז

אל הרב התורני המופלג החריף הנבון החכם השלם חוקר מהולל. מוכתר בכל מ[דות]
תרומיות. איש חמודות. רב תבונות. נודע בשערים. כבוד מהו' יצחק שמואל ריג[יו]
הנני אומר שלום —

ירד נא מעט רגע מכס כבודו. וישקיף אל עני ונכה רוח. השואל אך מר מדלי תבונתו. אך פתותי לחם משלחן חכמתו. להשביע נפשו השוקקה אל דעת ומזמה. יחמול נא על בודד במאפליה. ואין נגה לו להאיר לו הדרך. ומשכרתו תהי שלמה מעם הישבי בשמים — ידע נא כי זה זמן לא כביר. אשר החלותי לכתוב תולדות אונקלוס הגר. וקורות תרגומו. עם הערות מושכלות הנצרכות לזה. ויבואו במוגם תולדות יב"ע. ויתר מתרגמי ספרי קדשנו בלשון ארמי וקורות תרגומיהם. ויהי כאשר החלותי חקר במו שאלות רבות עלו על לבי אשר שגבו מני לדעתן לא אוכל. יען בארץ צלמות אנכי יושב. בדד בעיר שאה. אין איש לקחת תורה מפיהו. בעניינים כאלה. אין נבון אין יודע דעת. אין ספרי מדע. את כלם שכלתם חרב הסכלות. כתנין שאפה כל טוב לכן שמתי פני אל כבודו. בכל חסדו אמרתי אחסה ויטב לי. פיהו אשאלה את כל אשר יפלא ממני. והוא ברב ענותו. ישיב לי על כל. מי דעתו ישקני כי צמא אנכי — יגיד נא לי ממשפחת מי היה הגר הזה? אם ספרי עמים יזכירו מאומה מתולדותיו או מקורות תרגומו? אם הוא עצמו כתב את תרגומו עלי ספר. או איש אחר כתבו: שנים רבות אחרי מותו? והוא סדר אותו אך בעל פה. כמו המשנה אשר נכתבה שנים רבות אחרי מות רבי. על ידי חכמים אחרים. ורבי סדר אותה במוין בעל פה. וערך כל השמועות על ששה סדרים. וכל סדר על מסכתות. וכל מסכת על פרקים. וכן התלמוד לא נכתב ע"י רב אשי ורבינא. כי אם ע"י חכמים אחרים. והמה סדרוהו בעל פה. כאשר הוכיחו זה רבים מחכמי זמננו. בראיות ברורות אשר אין להשיב עליהן. וכן הוא דעת ר' שרירא גאון בתשובתו הנדפסת ביוחסין. אם תרגומו נכתב בראשונה באותיות ארמיות. או באותיות עבריות? כאשר הוא בידנו היום. גם כלתה נפשי מאד לדעת כל השטרות וכתובות ואגרות שלום אשר נכתבו בשפה ההיא כל ימי בית שני. אם נכתבו באותיות ארמיות או באותיות עבריות? מתי נדפס התרגום ההוא פעם ראשונה? איזה המקום אשר נדפס בו? אם נדפס בראשונה לבדו או עם המקרא? מי הביאו לדפוס? אם נמצא עוד התרגום ההוא בכתב יד באחד מבתי עקד הספרים אשר בזמננו? עוד דברים אחרים אשאלה מעמו אודות תרגומי אמ"ת למי המה? אם מעשה ידי אמן אחד המה. או מעשה ידי שנים או שלשה? לדעתי נראה ברור כי לא איש אחד עשם. לא אחד ילדם. וככה ישפוט כל קורא משכיל בהביטו בהם בעין פקוחה. יראה כי לכל אחד ואחד דרך מיוחד. עתה אשאלה מעמו עוד אודות דברים אודות השפה הארמית? אם נדברת עוד היום באיזה מקום? אם נתחברו בה ספרי חכמה או מליצה ושיר עת היתה שפה מדברת? אם נמצאים היום באחד המקומות

ספרים

ספרים המחוברים בה. לבד התרגומים אשר בידינו? אם גם חכמי עמים חברו ספרים בלשון ההוא? אם נתחברו בה ספרי דקדוק. ומדרשי מלים בכל הלשונות? — יבאר נא לי גם דברי הראב"ע (צ"ה א"ב) כי נעלמו ממני לא אדע שרשם. לא אוכל הבין באור מלות "כי הוא הפך" יגיד נא לי גם לאיזה ספר רפואות ירמוז רש"י באמרו שפטים (ט"ז ע"ו) "וראיתי בספר רפואות שקורא לשה שיוצא מן המכה טריה" באיזו לשון היה כתוב הספר הרפואות ההוא? יגיד נא לי גם אם הר"ת היה לוי? לדעתי נראה ברור כי לא היה לוי. כי בכל הספרים אשר ראיתי לא מצאתי שיובא הר"ת בתאר לוי גם אחיו הרשב"ם והר"י לא יובאו בתאר הזה. גם מהרא"ש מ"ק פ"ג סי' ל"ה נראה בעליל שר"ת לא היה לוי כי כתב שם "ושמעתי שר"ת ז"ל היו קוראים אותו בכל שבת" שלישי" יעו"ש. וכן הוא בשו"ת תשב"ץ ח"ב שאלה רע"ו. אך הוא כתב שם בשם התוספות שהיו נוהגים לקרות אותו רביעי בכל שבת. ועל פי הדברים האלה השגתי על הרנ"ה במאמרו הפיוטים והפייטנים. שהביא שם את הר"ת בין הפייטנים. ויחס לו פיוט יני"ב פתגם. יען חתום בו יעקב ברבי מאיר לוי. ויותר מזה כתבתי במכתבי "השגורת" "על הרנ"ה" יגיד נא לי מי חבר שיר יגדל ושיר אדון עולם — בשאלות אלה אכלה את דברי. ואם אראה כי יחנני וישיב לי על דברי אלה המעטים אזי ארבה לדבר עמו. אשלח לו תשובות ארוכות בענינים תלמודיים ובעניני מדע והשכל. גם אטעימהו מצוף מליצתי. אקוה כי ינעם לו מאד. דברי עבד עבדי החכמים

יעקב רייפ=מאנן. היושב בשעברשין בגליל לובלין. במדינת פולין —

צום העשירי ת"ר לבריאת עולם — ישיב נא לי מהר. וישיב נפשי הנכאה והעצבה מתלאות מלדו — יקח נא מידי התשורה הרצופה פה. אקוה כי תהיה לפניו לרצון ואותי יברך. כי קנא קנאתי לכבודו. אשר חללוהו בני בלי שם. הנה אם תיקר מנחתי לפניו. יעשה נא זאת למעני. ויוציאה לאור לעיני השמש. למען יראו אויבי החכמה ויבושו — יניחה מהר תחת מכבש הדפוס. כי לידי אין אל לעשות זה — עוד הפעם אשאלה מנו לבל יכלימני. כי שמתי בחלקת שדה תבונתו ללקט בעמרים יאמין לי בחיי. כי לא מגבה לב ורום עינים. קרבתי אלין. כי אם מאהבת החכמה ובקשת האמת. יסלח נא לי על אשר העזתי פני. לגשת מול כס חכמתו —

על האדם מצד [illegible] לא מצד הב"ד המחייבים אותו. אולם חיוב הקנס איננו על האדם מצד עצמו כי אם מצד הב"ד המחייבים אותו, ולולי הב"ד אין חיוב מאומה על עצמו לשלם. יען כי בממון חיובו נמשך מעצם המעשה אשר על פיהו יתחייב האדם לשלם ממון, מהתשומת יד. מהפקדון אשר הפקד אתו. מנזק אשר עשה לרעהו. וכדומה. בכל אלה המעשה עצמו מחייב את האדם העושה אותו לשלם ממון. לכן אין החיוב תלוי מאומה בב"ד. וגם בלעדם חייב הוא עצמו בכל מקום אשר הוא, לשלם את התשומת יד. או את הפקדון אשר הפקד אתו. או את הנזק אשר עשה. אולם בקנס אין החיוב נמשך מעצם המעשה כי אם מתקנת העולם. כי בקנס עקר החיוב הוא אך למען לא יזיד איש לעשות כמעשהו וינוחת עי"ז הקנון המדיני. למשל קחה לך. חיוב תשלומי כפל. ותשלומי ארבעה וחמשה. הנה החיוב הזה איננו נמשך מעצם מעשה הגנבה כי מעשה הגנבה איננו מחייב את הגנב כי אם לשלם את הגנבה עצמו לא יותר ממנו מאומה, והבן בזה מאד, ועקר אשר נתחייב הגנב לשלם יותר מן הגנבה הוא אך מצד תקנת העולם כנזכר. לכן אין החיוב מצד עצמו. כי אם מצד הב"ד אשר הוקמו והורמו לעמוד בפרץ. לתקן בדק העולם, ולהסיר כל אבני נגף מדרך העם. וכל עוד אשר לא יחייבוהו הב"ד אין חיוב עליו כלל. ועפ"ז מובן היטב מדוע קודם העמדה בדין אין חיוב קנס מאומה. ואיננו מטעם מודה בקנס פטור כאשר אמרו רבים, ולכן מודה בקנס פטור כי המודה בקנס איננו מודה אשר הוא מחויב קנס כי אם אשר עשה מעשה אשר על ידו יתחייב קנס בב"ד, לכן אין הב"ד מחייבים קנס ע"פ הודאתו. כי כבר אמרה התורה אשר הב"ד אינם יכולים לדון על כל דבר ע"פ קרובים, וזאת מודעת כי אדם קרוב אצל עצמו. אולם בממון המודה בו חייב, כי מי אשר מודה בממון הוא מודה אשר הוא כבר מחויב ממון, ואין הב"ד צריכים לדון עוד על המעשה כי אם לאמר אל המודה לשלם את הממון אשר הוא עצמו הודה בו, ואשר החיוב לשלמו חל עליו עוד טרם בואו אל הב"ד. בינה נא מאד בזה. — וכל זה לא אמרתי כי אם לדעת האומר כי מודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב, כי האומר אשר גם בזה הוא פטור, בדרך אחרת ילך. ובזה אכלה את דברי ואומר שלום לך מאת אדון השלום. —

ד **שאלה** הגידה נא לי מדוע אין אנחנו מברכים על מצות כתיבת ס"ת כבעל מצות אחרות? —

תשובה. דעה נא אחי! כי כבר דברו בזה רבים מבעלי האסופות, איש איש לפי דרכו אשר בחר לו. אולם אנכי אמרתי כי לכן אין אנחנו מברכים על מצות כתיבת ס"ת כבעל מצות אחרות. כי ברכת המצות לא נתקנה כ"א על מצות עקריות. רצוני לאמר מצות כאלה אשר הנה מצות מצד עצמן. אבל לא על מצות כאלה אשר אינן מצות מצד עצמן כ"א מצד אשר הנה הכנות אל מצות אחרות, כי במצות כאלה הסברא הישרה מחייבת לבלתי יברך כ"א על מצות העקריות אשר המצות האלה הנה הכנות להן [illegible] גם מאד בדברי אלה כי ברורים המה כאור השמש בצהרים. והנה זאת מודעת לכ

קיש ~~להוסיף להרב בעמקי מצות תורתנו הקדושה~~ כי מצות כתיבת ס"ת איננה מצוה מצד עצמה, כ"א מצד אשר היא הכנה אל מצות ת"ת, כי מה יועיל או מה יסכן לאיש כי יכתוב לו ס"ת ולא ילמוד בו? הלא ימשל כחמור ידמה אשר ישא מספוא עלי שכמו ולא יאכל ממנו מאומה? ומה פעל הצדיק בכל דרכיו במצותו זו כי יכתוב לו כל איש ס"ת, אם יניחהו בבית גנזין ולא יהגה בו מאומה? וכן כתב בעל ספר החנוך בסוף ספרו זה ואלה דבריו שמה "משרשי המצוה (מצות כתיבת ס"ת) לפי שידוע "בבני אדם שהם עושים כל דבריהם לפי ההכנה הנמצאת להם. וע"כ צונו ב"ה "להיות לכל אחד ואחד מבני ישראל ס"ת מוכן אצלו שיוכל לקרות בו תמיד, ולא "יצטרך ללכת אחרין לבית חבריו, למען ילמד ליראה את ה' וידע וישכיל במצותיו "היקרות והחמודות מזהב ומפז רב" וכתב עוד שם "ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים שהם חיבים בת"ת וכמו כן לכתוב אותה ולא הנקבות" ואם היתה מצות כתיבת ס"ת מצוה מצד עצמה היו גם הנקבות מחויבות בה, ואף כי כבר הוכחתי במקום אחר בראיות ברורות כי אין לסמוך מאומה על טעמי המצות מבעל ספר החנוך ודומין לענין דינים והלכות, וכן כבר נקבעה ההלכה כי לא דרשינן טעמא דקרא, ועיין שו"ת חות יאיר סי' קכ"ט, בכל זאת בטעם פשוט כזה הגלוי לכל בעלי עינים אין חולק כי דרשינן אותו, והדברים עתיקים, ומלבד זה הלא אין זה טעם המצוה כי אם מהות המצוה, וכל יודע דעת יבין ההבדל הרב אשר יש בין טעם דבר מה למהותו ואם יעזרני אלהי ישעי אדברה בזה ברחבה ולכן אין אנחנו מברכים על מצות כתיבת ס"ת כ"א על מצות ת"ת אשר מצות כתיבת ס"ת היא הכנה לה כנזכר למעלה · —

וע"פ הדברים האלה נבין היטב גם מדוע אין אנחנו מברכים לפני בדיקת חמץ על בדיקת חמץ כי אם על בעור חמץ, כי גם בדיקת חמץ איננה מצוה מצד עצמה כי אם מצד אשר היא הכנה אל מצות בעור חמץ. והנה בענין ברכת על בעור חמץ מצאתי כי כן כתוב בב"י או"ח סי' תל"ב ובשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' רפ"א ואלה דברי הרדב"ז שמה "ואם יברך על בדיקת חמץ אין מברכין על הכנת המצוה אלא על תכליתה ואלו בדק "החמץ ולא בערו לא יבשה ולא כלום ועדיין הוא עובר עלין, לפיכך תקנו נוסח הברכה "על תכלית המצוה שהוא הבעור, ותקנו את הברכה בתחלת עשית המצוה שהוא "בדיקת החמץ. כללא דמלתא תקנו זמן הברכה בתחלת עשיתה, ותקנו נוסח הברכה "על תכליתה שהוא הבעור" ואל תמהר לשאול אותי מדוע אם כן לא תקנו החכמים גם פה כאשר תקנו אצל חמץ להיות זמן הברכה בראשית עשית המצוה אשר היא כתיבת ס"ת, ונוסח הברכה על תכליתה אשר הוא תלמוד תורה, ולברך לפי זה על מצות כתיבת ס"ת לעסוק בדברי תורה? כי הבדל רב יש בין חמץ לפה · כי שמה גם מצות בדיקת חמץ גם מצות בעור חמץ שתיהן יחד מצות זמניות הנה · אולם פה מצות כתיבת ס"ת מצוה זמנית היא, כי לא בכל יום ויום חיב האדם לכתוב לו ס"ת, אך כאשר הוא כותב לו פעם אחת ס"ת אזי הוא פטור מן המצוה

ההיא

התבונה

היא כל ימי חיין, אולם מצות ת"ת היא מצוה תמידית, כי בכל יום ויום חיב א' ללמוד תורה ואיננו פטור היום ממצות ת"ת במה אשר למד אתמול, ולכן איננו ראוי ונכון לברך ברכה על המצוה הזמנית ולפטור בה המצוה התמידית. בינה נא ! מאד [illegible] בהסברא ההיא כי ישרה היא למוצאי דעת וברורה כאור השמש בצהרים. ואם יניחני עתי כמעט רגע אגיד לך עוד הבדלים רבים אשר יש בין חמץ לפה ·— גם אל תמהר להשיב על דברי ממה אשר כתוב בשו"ת הרדב"ז בס' סי' רנ"ו כי גם מצות ספירת העומר איננה מצוה מצד עצמה אך מצד אשר היא הכנה אל העצרת ראה שמה היטב, ובכל זאת אנחנו מברכים עליה, ואם כן מדוע אין אנחנו מברכים גם על מצות כתיבת ס"ת ? כי לדברי הרדב"ז אלה לא יתכנו כי אם לפי דעת הרקח (סי' רצ"ד) והאבודרהם (ע"ד ב') במצוה ההיא, ראה שמה ושמה כי אמרו כי לכן צוה ה' לספור את העומר למען לא ישכחו את זמן העצרת, כי בימים האלה אשר בין חג המצות לחג העצרת היו כל בני ישראל טרודים על מאד בקציר ובזמירת תנובות שדי בהגורנות, וא"כ לא היתה מצות ספירת העומר מכֻונת לעצמה אך למצות העצרת, אבל לפי הטעמים האחרים אשר נאמרו במצוה ההיא ימצאם הקורא במדרשים ובספרי בעלי האסופות. ולפי אשר אברר במאמרי המון חוגג כי טעם הרקח והאבודרה"ם איננו נכון כלל, לא יתכנו כלל, כי לפיהם מצות ספירת העומר הוא מכֻונת לעצמה והיא מצוה מצד עצמה. ככה נראה לי לפי דעתי הקצרה ·—

ה שאלה הגידה נא לי את דעתך בענין מי אשר אין לו בליל התקדש חג המצות כ"א כחצי זית מצה אם הוא מחויב לאכול אותו או לא. יען כי כל לשון אכילה הנזכרה בתורה לא תורה כי אם על אכילת כזית כידוע וא"כ במצה אשר נזכרה בה לשון אכילה אין מצוה כלל באכילה כחצי זית ממנה ? ·—

תשובה ראה נא בראשונה את כל אשר כתוב על זה בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' י"ח ובספר בני חיי סי' תפ"ה ובס' מחזיק ברכה או"ח סי' תע"ה ובריטב"א יומא אבל לחם הפנים ובס' דורש לציון למהר"י לנדא סוף דרוש א' בהגהת בן המחבר ואח"כ אגיד לך את אשר אמרתי אנכי בזה בקצור נמרץ הנה זאת מודעת לכל איש כי הלכה כמ"ד כי גם חצי שעור אסור מן התורה בכל אסורי התורה. אולם לדעתי נראה ברור כי זה אשר נאמר כי חצי שעור הוא כמו שעור אלם לא יתכן כי אם במאכלים אסוריים אבל לא במאכלים חיוביים כי כל המאכלים האסוריים אסורי חפצא המה לא אסורי גברא. רצוני לאמר כי כל המאכלים האסוריים אסורים המה מצד עצמם לא מצד האוכל כי כל המאכלים אשר אסרה התורה אותם באכילה המה עצמים אסורים בבחינת עצמם לא בבחינת האוכל. וזאת מודעת לכל מבין עם תלמיד כי כל חלק וחלק מעצם מה הוא כמו העצם כֻלו ואין הבדל בינו להעצם כֻלו אך לענין הכמות אבל לא בענין [illegible]

האיכות וא"כ אם העצם הוא עצם אסור גם כל חלק וחלק ממנו הוא אסור וזה הוא אשר נאמר כי חצי שעור מהמאכלים אסוריים הוא כמו שעור שלם כי כל אשר יתפרד מעצם מה הוא בענין האיכות כמו העצם כלו כנ"ל ועוד יותר מעט אבאר לך את הדבר הזה כי כל המאכלים אשר אסרה התורה לא אסרה אותם אלא במותם כי אם מצד איכותם · למשל קחה לך חלב ודם מי לא יאמר כי זה אשר אסרה אותם התורה הוא אך בעבור אשר איכותם הוא מתועב בעיניה · אם בעבור אשר איננו נאות אל מזג בני אדם · און בעבור דבר אחר ? ולכן כל חלק וחלק מהם אשר יש בו האיכות ההוא אשר יש בהעצם כלו הוא אסור כמוהו · והבן נא בזה · אבל בהמאכלים חיוביים לא יתכן בהם ענין העצם כלל כי כל ענין המיוב הוא אך על הגברא ואיננו דבר אשר נוכל לאמר עליו כי הוא חל על עצם המאכל · ואם כן אם הזכירה התורה אצלם לשון אכילה אשר לא תורה לפי דרך לשוננו הקדושה כי אם על אכילת כזית הודיעה לנו בזה כי חיוב הגברא הוא אך שיעור שלם ואם כן אין בחצי שעור ענין מצוה כלל · — אולם בכל זאת נראה לי לאמר כי חיב הוא לאכול אותו כחצי זית מצה כי עקר יסוד מצות אכילת מצה בליל חג המצות הוא הזכר ליציאת מצרים ואם כן נוכל לאמר כי גם ע"י כחצי זית מצה יוכל להשתלם ענין הזכר ההוא · ומצד זה נראה לי לאמר כיהוא חיב לאכול אותו כחצי זית מצה למען לא תשתכח ממנו תורת מצות אכילת מצה בליל חג המצות והוא דומה למי אשר חסר לו אחד מן הארבעה מינים בחג הסוכות אשר הוא חיב לקחת את השאר למען לא תשתכח ממנו תורת מצות לקיחת ארבעה מינים בחג הסוכות אף כי הארבעה מינים מעכבים זה את זה ככתוב בסי' תרנ"א סעיף י"ב עוד נראה לי לאמר כי במרור באופן ההוא חייב לאכל אותו מטעם אחר והוא כי במרור איננו תלוי באכילה אך בהרגשת טעם מר ולכן אף אשר אין בו שעור אכילה בכל זאת חיב הוא לאכלו מצד חיוב הרגשת טעם מר · את הנראה לדעתי הקצרה

בהתאם

✱ **שאלה** הנה הרא"ש כתב בסוף מס' בכורות בהלכות פדיון בכור סי' א' כדברים האלה "ולא מצינו שמברכין שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא · כי אחרי סדור רב אשי ורבינא לא נתחדשה ברכה" ועתה הגידה נא לי אפוא איככה אנחנו מברכים ברכת ברוך שאמר לפני פסוקי זמרה הלא גם היא לא נזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא ? · —

תשובה דע אחי ! כי כבר העיר ע"ז הרב בעל פרי חדש בספרו זה"ל או"ח סי' נ"א סעיף א' ~~באלה מלה בכתב~~ עיי"ש ורמה גם בטו"ז שם סי' א' ו ס"ק ז' והנה לפי אשר הביא הטור שם סי' נ"א סעיף א' בשם ספר היכלות כי הברכה ההיא תקנו אנשי כנה"ג לא קשה מאומה הקושיא ההיא כי לפי זה נתקנה הברכה ההיא עוד קודם סדור רב אשי ורבינא אולם גם אם נאמר כי הברכה ההיא לא נתקנה מאת אנשי כנה"ג אך מאת הגאונים הקדמונים ראשי ישיבות בבל כאשר אדברה

מזה

מזה באריכות במ׳ אלא קשה מאומה הקושיא ההיא כי זה אשר כתב הרמ״ג במק
הנזכר כי אין אנחנו מברכין ברכה אשר לא הוזכרה במשנה או בתוספתא או
בגמרא הוא אך מטעם כי אחרי אשר לא הוזכרה במקומות הנזכרים לא נתקנה בלי
ספק מאת אנשי כנה״ג כי במקוואות האלה נקבצו באו יחד כל התקנות והברכות והתפלות
אשר יתקנו מאתם ואם המה אשר תקנו כל התפלות וכל הברכות ברכות הנהנין וברכות
המצות וברכות השבח לא תקנו אותה איככה יוכל איש לבוא אחריהם ולתקן אותה ? מה
האדם שיבוא אחרי המלך לעשות את אשר לא עשהו ? הלא כבר נקבעה ההלכה כי
אין ב״ד יכול לבטל דברי ב״ד חברו אא״כ גדול ממנו בחכמה ובמנין (מגלה ב א׳ מ״ק
ג׳ ב׳ ע״א ל״ו א׳ גיטין ל״ו ב׳ עדיות פ״א משנה ה׳) ! ובלי ספק בהתאסף ראשי עם
אלה לתקן ברכות על כל דבר ודבר ועל כל מצוה ומצוה בחנו כל דבר ודבר בבור
דעתם כברור זהב ~~וכל מצוה ומצוה~~ כברור כסף למען דעת על מה
נכון לברך ועל מה איננו נכון לברך ואם נמצא אנחנו א״כ דבר מה או מצוה מה אשר לא
תקנו המה ברכה עליו בלי ספק כי ראו המה בעיני שכלם כי איננו נכון לברך
עליו מאיזה טעם נעלם. ואיככה אפוא נתחכם אנחנו יותר מהם לברך על
אשר לא היה נכון בעיניהם לברך עליו ? אולם כל זה לא יתכן בדברים ובמצות
אשר היו כבר בימיהם אבל בדברים ובמצות אשר לא היו עוד בימיהם
ונתחדשו דורות רבים אחריהם לא יתכן זה כלל. כמובן בנקל לכל קורא. והנה זאת
מודעת לכל איש אשר עבר ארחות ים התלמוד כי תקנת אמירת פסוקי זמרה בכל
יום נתקנה דורות רבים אחרי אנשי כנה״ג וא״כ היו יכולים מתקני התקנה ההיא
לתקן גם ברכה עליה ולא בטלו בזה דברי אנשי כנה״ג כי בימיהם גם התקנה
עצמה עוד לא היתה —

ז] שאלה הגידה נא לי את דעתך אם הנשים חייבות לאכול בעיה״כ כמו
האנשים ? כי לדעתי נראה כי פטורות הנה ממצות האכילה בעיה״כ
יען כי היא מצות עשה שהזמן גרמא. —

תשובה. לא כן עמדי כי לדעתי נראה ברור כי חייבות הנה לאכול בערב יוה״כ
כמו האנשים כי האכילה בערב יוה״כ אינינה מצד עצמה כי אם מצד
התענית ביוה״כ. רצוני לאמר כי ע״י אשר האדם אוכל ושותה בעיוה״כ יוכל לקיים
מצות ועניתם את נפשתיכם ביוה״כ. ראה נא רש״י ברכות (ח ב׳) ד״ה מעלה עליו
הכתוב וברמ״ב יומא ובטור או״ח סי׳ תר״ד וא״כ אפוא ברור הוא למאד כי גם הנשים
חייבות הנה לאכול בעיוה״כ כי אחרי אשר במצות התענית ביוה״כ גם הנה חייבות
א״כ חייבות גם לעשות את הדבר הלזה אשר הוא הכשר אל המצוה ההיא. ויען כי
הזכרתני בדבריך מדין פטור הנשים ממ״ע שהז״ג אמרתי עם לבבי להגיד לך כעת
את אשר הערתי זה כמה על טעם הדין הלזה הכתוב בס׳ אבודרה״ם (ט״א) ואלה
דבריו שמה ׳והטעם שנפטרו הנשים מהמצות עשה שהזמן גרמא לפי שהאשה משועבדת לבעלה

לעשות צרכיו. ואם היתה מחויבת במ"ע שהז"ג אפשר שבשעת עשית המצוה יצורך
"אותה הבעל לעשות מצותו ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה. ואם
"תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי
"להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזאת מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה
נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו" וכן הוא בכלבו סי' ע"ג בשם בעל המלמד
פ' לך לך בקצת שנוי לשון ואמרתי כי הטעם הלזה אין לו שחר יען כי אם ככה הוא. מדוע
לא תהיינה פנויות. אלמנות. או גרושות. חיבות במ"ע שהז"ג? הלא גם אצל מצות כבד את
אביך ואת אמך הוא כן ראה נא את אשר אמר ר' אידי בקדושין (ל' ב') והובא בש"ע
י"ד סי' ר"מ סעיף י"ז "אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם. אלא
"שהאשה אין בידה לעשות שהיא משועבדת לבעלה לפיכך היא פטורה מכבוד אב ואם
"בעודה נשואה ואם נתגרשה או נתאלמנה חיבת" ומדוע לא יהיה כן בכל מ"ע שהז"ג
לפי הטעם ההוא? וכן מדוע לא תהיינה הנשים חיבות כאשר בעליהן אינם מקפידים
עליהן כאשר הוא במצות כבוד אב ואם ראה שמה בש"ך ס"ק י"ט ואלה דבריו שמה
"ונראה דאם אין בעלה מקפיד חיבת בכל דבר שאפשר כמו האיש"? ועוד יותר נפלא
בעיני כי כפי אשר אנכי רואה בעין שכלי הטעם ההוא לקוח מדין ר' אידי הנזכר ואיככה א"כ
יהיה הלמד יותר קל מן המלמד? ובכה קשה מדוע לא תהיינה חיבות במ"ע שהז"ג בזמן
אשר בעליהן אינם בביתם? ועוד מאד יש לתמוה על הטעם ההוא וכי ברשעי עסקינן
כי יצוו את נשותיהם לעשות את צרכיהם בעת עשותן מצות אדון כל הארץ אשר גם המה
חיבים בכבודו? הכי נאמר כי הדין ההוא לא נוסד אך בעבור עושי רשע ופועלי און
אשר אין פחד אלהים לנגד עיניהם? גם לא אוכל להבין מדוע תהיינה הנשים פטורות
אך ממצות עשה שהז"ג ולא מכל מ"ע את ממ"ע שלא הז"ג לפי הטעם ההוא? הלא
הטעם ההוא יתכן יותר ויותר במצות תמידיות מבמצות זמניות כי במצות זמניות
רחוק מאד לאמר כי יכון הבעל רגע עשותן את המצות ההן לצות אז אותה לעשות
את צרכיו? ועוד יש להפליא הפלא ופלא מדוע לא תהיינה הנשים חיבות במ"ע שהז"ג
כאלה אשר אין בהן קום ועשה הלא בהן לא יתכן מאומה הטעם ההוא? ומסוכה (כ"ח ב')
נראה בעליל כי גם ממ"ע שהז"ג כאלה אשר אין בהן קום ועשה פטורות הנה. סוף דבר
הטעם ההוא אין לו שחר. עוד נראה לי כי היות האשה משועבדת לבעלה איננו מועיל כי
אם לפטור אותה ממצות אשר הנה בין אדם לחברו כמו מצות כבוד אב ואם אבל לא
ממצות אשר הנה בין אדם לאלהים בינה מאד בזה:

שאלה. הבינני נא את אשר אמר רב יוחנן "ליעולם מבנימן קאתי (מרדכי) ואמאי
קרי ליה יהודי? ע"ש שכפר בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנאמר איתי
גברין יהודאין (דניאל ג' י"ב)" (מגלה י"ג א') וכן אמר שם רב שמעון בן פזי על ואשתו
היהדיה (ד"ה א' ד' י"ח) "וכי יהודית שמה והלא בתיה שמה ולמה נקרא שמה יהדיה?
על שכפרה בע"ז" מדוע יקרא הכופר בע"ז בשם יהודי? איככה יורה השם ההוא על

5

ענין הכפירה בע"ז? —

תשובה · [redacted] כי במקומות רבים בתלמוד ירושלמי ובבלי ובמדרשים [redacted] המירו חז"ל בדרשותיהם על המקראות ה"א בחי"ת · בירושלמי אמרו קדש הלולים קדש חלולים לא מתמנעין רבנן בין ה"א לחי"ת (פאה פ' ז' · מעשר שני פ' ה' · שבת פ"ז) כבד את ה' מהונך מחונך (פאה פ' א') והוא שפחה נחרפת כתובה במר"א ותשטה עליו הריפות (קדושין פ' א') בבבלי אמרו אל תקרי בהדרת קדש אלא בחרדת קדש (ברכות ל' ב') אל תקרי בהלכה אלא בחלכה (שבת ל"ב ב') אל תקרי והדרך אלא וחדרך (שם ס"ג א') מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר כי אב המון גוים נתתיך וכו' אב נתתיך בחומות מלך נתתיך לאומות · וכו' (שם רנפת בהט) ושם אמר בהט א"ר יוסי בר חנינא אבנים שמתמוטטות על בעליהן ויש אומרים אבנים המתאוטטות לעינים (מגלה י"ב א') וכן אמר שם שמואל על דר וסחרת אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה · הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים · הנה דרש וסחרת כמו ונהרת בחלוף סמך בצד"י · וחי"ת בה"א · במדרש תנחומא כתוב ואמרו לא איתי די יחונה ואהרן לא איתי כהן הלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך והודא כדע"י דניאל (ב' י' א') וכן הוא גם בפרוש המיוחס לר' סעדיה גאון · וכן פה המירו ר' יוחנן ור' שמעון בן פזי הה"א במלות יהודי ויהדיה בחי"ת וכאלו היה כתוב יחודי · ויחדיה ר"ל המאמינים בש' אחד והוא על דרך אשר יקרא הרב הגאון רבנו סעדיה בספרו האמונות והדעות את ישראל בשם "קהל המיחדים" ~~[illegible]~~

[redacted] כן כתוב מפורש במדרש מגלת אסתר ראש פרשה ו' ואלה דבריו שמה "יהודי למה נקרא שמו יהודי והלא ימיני הוא? לפי שיחד שמו של הקב"ה כנגד כל באי עולם" עוד כתוב שמה "ולפי שיחד שמו של הקב"ה נקרא יהודי לומר יהודי יחידי" (ר"ל המ"כ דריש יהודי כמו יחודי במלות חי"ת בה"א כדלקמן) ועוד כתוב שם "ויחד שמו של הקב"ה וקדשו ולפיכך נקרא יהודי דכתיב איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחודי" ~~[illegible]~~

[redacted] ועוד נראה לי לאמר כי עקר שם יהודי יהדיה יהודים גם לפי הפשט הוא יחודי יחדיה יחודים · וכן עקר פעל מתיהדים הנגזר מהשם ההוא הוא מתיחדים · כי לדעתי נראה ברור כי השם יהודים אשר נקראו בו בני ישראל בימי בית שני המציאו העמים אשר היו מאמינים בימים ההם ברבוי אלהות ויתחת אשר רצו לקרא אותם יחודים בחי"ת להורות על כי בעלי היחוד המה רצוני לאמר בעלי אמונת אל אחד קראו אותם יהודים בה"א בעבור כי רבי העמים אינם יכולים לבטא אות החי"ת והברתה אצלם היא כמו ה"א ראה נא בספר יסוד מורא להראב"ע שער י"א ובפרושו על שמות (ג' ט"ו) ~~[illegible]~~

[redacted]

ט שאלה. חוה נא לי דעתך בענין מוהל אחד אשר שכח לברך ברכת על המילה קודם המילה אם הוא מברך אותה אחרי המילה?׃—

תשובה. לדעתי נראה ברור כי איננו מברך אותה אחרי המילה כי בכל המצות אין אנחנו מברכים עליהן כי אם עובר לעשיתן ואך במצות ציצת. תפילין וסוכה. אנחנו מברכים עליהן גם אחרי העטיפה וההנחה והישיבה כי גם אחרי כל אלה עוד עשית המצוה קימת. וכן הוא במצות אחרות הדומות להן אשר לעשיתן יש משך זמן מה לא כן בכל המצות זולתן אשר כל עשיתן הוא ברגע אחד. וכן הוא ברמב"ם פ' י"א מהלכות ברכות הלכה ה' ומה מאד יש לתמוה על הרב בעל שו"ת הלכות קטנות בתשובתו זו ח"ב סי' כ"ב והרב רב דניאל טירני בספרו עקרי דינים חלק י"ד סי' כ"ח אות י"ג אשר אמרו כי מצות מילה דומה למצות ציצת. תפילין. וסוכה. ודמו משך זמן תועלת המצוה אל משך זמן עשית המצוה?! ויותר אין לי לאמר לך מאומה כעת׃—

י שאלה. חוה נא לי דעתך אם הנשים כשרים להפרת נדרים?׃—

תשובה. כעת לא אגיד לך אף אמץ מן הדברים הרבים אשר יש לי בענין הזה ובענין פסול הנשים לדין בכלל אך בקצור נמרץ אשיב לך כפי מנוחתי. דעה אחי! כי בספר החנוך ראש פ' מטות כתוב מפורש כי הנשים פסולות הֵנָּה להפרת נדרים. ואשר אמרת כי בנשים לא יתכן כלל דין הפרת נדרים ע"י שלשה. בעבור אשר אמרו חז"ל מאה נשים כחד דמיין. בחפזון זאת אמרת כי מה אשר אמרו חז"ל אפילו מאה נשים כעד אחד דמיין (יבמות קי"ז ב'. סוטה ל"א ב) הוא אך אצל עדות ולא אצל דין כי בעדות אשר היא תלויה בנאמנות יתכן מאד לאמר כי מאה נשים כעד אחד הנה. יען כי נראה כי התורה פסלה את הנשים לעדות ולא הכשירה אותן כ"א במקום אשר עד אחד כשר (מלבד בשבועה אשר עד אחד כשר לה והנשים פסולות לה מטעם אשר אין פה מקומו) אבל בדין אשר איננו תלוי כ"א בדעת איככה יתכן לאמר כי בשלש נשים עם שלש נפשות ולכל נפש ונפש יש כח השופט בפני עצמו אין פה כי אם דעה אחת?׃—

יא שאלה. באר נא לי ענין פסול מצוה הבאה בעברה׃—

תשובה. בקצור נמרץ אגיד לך דע! כי מצוה היא קיום רצון הַמְצַוֶּה. עברה היא בטול רצון הַמְצַוֶּה. ואיככה יתכן אפוא לעשות מצוה ע"י עברה? איככה יתכן קיום רצון הַמְצַוֶּה בבטול רצונו? הלא קיום רצונו ובטול רצונו שני הפכים בנושא אחד המה? הביטה נא וראה! אם יצוה איש אל הסר למשמעתו לכרות לו עצים מיער והוא הלך וכרת לו עצים מיער בגרזן אחד אשר היה לאיש ההוא. והאיש ההוא צוה עליו מכבר לבלתי נגוע בגרזן ההוא בעבור יקרותו הכי תהיה לו עבודתו זו לרצון לפני האיש ההוא?

האם לא תהיה לי למורת רוח? הכי נוכל לאמר על עבד כי עשה את מצות אדניו. אשר ברגע עשותו את מצותו יעשה דבר אשר תגעל נפשו בו? וככה איככה נוכל לאמר על איש כי עשה את מצות אלהיו אם ברגע עשותו את מצותו יעשה דבר אשר הוא שנוא בעיניו הזו עבודה יבחר בה אלהים?:--

יב שאלה. הגידה נא לי אם מעוכב גט שחרור מצטרף לעשרה?:--

תשובה. לדעתי נראה ברור כי איננו מצטרף לעשרה. כי כל עוד אשר לא בא לידו גט שחרור איננו בכלל ישראל. וכן נראה בעליל ממה אשר כתב הרמב"ם בהלכות עדות פ"ט הלכה ו "כל מי שנשתחרר והרי הוא מחוסר גט שחרור פסול לעדות עד שיגיע גט לידו ויעשה מכלל בני ברית ואח"כ יעיד" והדברים האלה יורו למדי כי כל עוד אשר לא בא לידו גט שחרור איננו בכלל בני ברית. וראה נא היטב בטור אבן העזר סי' ד' ובב"י ובפרישה ובדרישה ובשער המלך הלכות חגיגה פרק ב':--

יג שאלה. הגידה נא לי מדוע אין אנחנו מברכים על מצות משלוח מנות ביום הפורים כעל שאר מצות דרבנן?

תשובה. דע! כי דבר משלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים איננו כי אם מנהג נביאים לא תקנת נביאים. וככה נראה בעליל ממה אשר לא חשב הרמב"ם בהלכות מגלה וחנוכה כי אם שתי מצות עשה מדברי סופרים. ראה נא את אשר כתב בראשית ההלכות ההן "יש בכללן שתי מ"ע מדברי סופרים ואינן מן המנין ובאור שתי מצות אלו בפרקים אלו" ואם היה דעתו כי דבר משלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים הוא תקנת נביאים כדבר קריאת מגלה ביום ההוא מדוע לא חשב אותן למצות עשה מדברי סופרים בפני עצמה ולאמר "יש בכללן שלש מצות עשה"? אין זה. כי אם אשר דעתו הוא כי איננו כי אם מנהג נביאים. ואם כן אפוא דבר משלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים. הוא כדבר נטילת ערבה ביום הושענא רבא אשר איננו כי אם מנהג נביאים לדעת ריב"ל ור"א בר צדוק ורב (סוכה מ"ד א') וראה נא ברמב"ם פ"ז מהלכות לולב הלכה כ"ב וטור וש"ע או"ח סי' תרס"ד סעיף ב' ולכן אין אנחנו מברכים על משלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים. כאשר אין אנחנו מברכים על נטילת ערבה ביום הושענא רבא. כי אך על המצות לבדנה נתקנו ברכות אבל לא על הדברים (האלה) אשר אינם בגדר מצוה כי אם בגדר הנהגה טובה והדברים עתיקים. ואשר אמר הרב בעל פרי מגדים בספרו זה או"ח סי' תרצ"ב ס"ק א' בשם מהר"ם כי לכן אין אנחנו מברכים על משלוח מנות פן לא ירצה חברו לקבלם ותהיה הברכה לבטלה. הוא תמוה מאד לדעתי. כי אף אם לא ירצה חברו לקבלם בכל זאת לא תהיה הברכה לבטלה לפי דעת הרמ"א (סי' תרצ"ה סעיף ד') ראה נא כי כתב שמה כדברים האלה "ואם שולח מנות לרעהו והוא אינו רוצה לקבלם או מוחל לו יצא" ואם כן אפוא נראה בעליל כי ענין משלוח מנות

אינני תלוי בקבלת חברו כי אם בשלום לבד ־־ והנה מדי דברי בך ממנהג
משלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים אגיד לך גם את אשר אמרתי בטעם
המנהג הלזה ・ דעה נא ! כי לדעתי הנהיגו ככה הנביאים אשר היו בימי
אחשורוש למען יראו כל העמים וכל השרים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש
כי גם בנו מלאו האהבה והאחוה והרעות קן למו זכי רפא עלינו המן האגגי
דברים אשר לא כן באמרו עלינו לפני המלך אחשורוש "ישנו עם אחד מפזר ומפרד"
(אסתר ג׳ ח׳) אשר לפי דעת הראב״ע היתה כונתו במאמרו זה לאמר כי אנשי ריב
ומדון אנחנו ואין בנו לא אהבה ・ לא אחוה ・ ולא רעות ・ ראה נא את אשר כתב שמה
"מפזר ומפרד בין העמים שיפרד איש מעל אחיו ・ כל כך הוא רע כלו" כי משלוח
מנות איש לרעהו יורה על האהבה והאחוה והרעות אשר יש בינינו ・ והנה בספר
תרומת הדשן סי׳ קי״א כתוב כדברים האלה "נראה טעם דמשלוח מנות הוא
כדי שיהא לכל אחד די וספק לקיים הסעודה" ולפי דעתי הקצרה איננו כן, יען
(כי) לפי זה היה ראוי ונכון להיות כתוב במגלה "ומשלוח מנות לאין נכון לו"
ככתוב בספר נחמיה (ח׳ י׳) "ושלחו מנות לאין נכון לו" ! וכן אשר אמרו רבים
מבעלי האסופות כי הוא להרבות בשמחה איננו נראה בעיני כי מדוע אם כן לא
הנהיגו ככה בכל החגים אשר כתוב בהם מפורש בתורה "ושמחת בחגך" (דברים
ט״ז י״ד) ! ועל פי הדברים האלה אמרתי כי לא יוכל איש לצאת ידי חובת מנהג
משלוח מנות איש לרעהו ע״י אשר ישלח מנות לקטן כי עקר חובת המנהג הוא
הוא להורות על האהבה והאחוה והרעות אשר יש ביני ובין רעהו ובקטן לא
יתכן זה כי בינו ובין איש גדול לא יתכן כלל ענין האהבה והאחוה והרעות
והרב בעל אגורה באהליך בספרו זה לא שם אל לבבו כל זה ・ ראה נא ! בספר
עקרי דינים חלק או״ח סי׳ ל״ו אות ל״ו ־־ וכן אמרתי כי לא יוכלו בני עיר
ועיר לצאת ידי חובת המנהג ההוא במה אשר שולחים מנות אל הרב אשר
בתוכם כנהוג, כי אין בהמשלוח ההוא הוראה כלל על ענין האהבה והאחוה
והרעות אשר אך הוא ・ הוא עקר ויסוד המנהג ההוא כנ״ל, כי מה אשר שולחים
מנות אל הרב הוא אך מצד כבוד הרב, או מצד הספקתו, והוא אך כאחרת
ההספקות האחרות אשר יש אל רב עיר ועיר ־־ ובחפץ הש״י אאריך בזה
בחוברת השנית ־־

יד שאלה הנה הוגד לי כי לא ישרה בעיניך אמירת פיוט שלום עליכם
אשר אנחנו אומרים אותו ליל שבת בשובנו מבית התפלה אל
ביתנו הגידה נא לי מה זה ? ועל מה זה ? ־־

תשובה ・ הנה אמירת התכבדו מכבדים בעת הכניסה לבית הכסא
נתבטלה בדורות האלה (ראה נא ש״ע או״ח סי׳ ג׳ סעיף א׳ וראה
שמה גם בב״י מה אשר הביא בשם האבודרה״ם בשם מדושי הרב״ם ובלבוש
התכלת שם) ומדוע נאמר אנחנו את הפיוט ההוא ? הלא הטעם ההוא אשר

בעבורו נתבטלה אמירת התכבדו מכובדים בימים האלה (ראה נא במקומות הנזכרים) יתכן גם באמירת הפיוט ההוא? ועוד יותר יש לתמוה כי אמירת התכבדו מכובדים נזכרה בגמרא (ברכות ס׳ ב) ובכל זאת נתבטלה בימים האלה ואיככה אפוא נאמר אנחנו את הפיוט ההוא אשר לא נזכר לא בגמרא בבלית ירושלמית. ולא במדרשים ולא בספר אחד מספרי הקדמונים או מספרי האחרונים המפורסמים ובלי ספק נתחבר בזמן מאוחר עד מאד מאיזה איש אשר לא נודע מי ומה היה ע״פ דברי ר׳ יוסי בר יהודה ״שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבהכ״נ לביתו אחד טוב ואחד רע״ (שבת קי״ט ב׳) וגם נראה לי לאמר כי האיש ההוא היה זמן רב אחרי האר״י ז״ל כי הפיוט ההוא לא נזכר כלל בספריו ובכתביו הכי יתכן היות היניקא בארעא והגיורא בשמי שמיא? ומלבד זה הלא כבר אמרו גדולים חקרי לב כי השני מלאכי השרת הנזכרים בדברי ר׳ יוסי בר יהודה אינם מלאכים ממש אך המה כנוים אל שני כוכבים ידועים או אל שני כחות כח גופני וכח נפשי אשר יתחדשו בקרב האדם בכל שבת ושבת. הכח הגופני יכנה בשם מלאך רע והכח הנפשי יכנה בשם מלאך טוב הכח הגופני יתחדש בקרב האדם בכל שבת ושבת בעבור רבוי המאכלים הטובים והשמנים אשר יאכל האדם בכל שבת ושבת והכח הנפשי יתחדש בקרב האדם בכל שבת ושבת בעבור שביתתו אז מכל עניני העולם מכל המלאכות והמשאות והמתנות וזאת היא כונת הראב״ע (בראשית ב׳ ג׳) באמרו ״ביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח הכר והשכל״ ובמקום אחר אסבירה מלים בזה בעזרת אלהי ישעי ואיככה יתכן אפוא אמירת שלום עליכם מלאכי השרת. בואכם לשלום. ברכוני לשלום. צאתכם לשלום.? והנה למען לא יהיה זר בעיניך את אשר אמרתי למעלה כי מלאכי השרת המה כנוים אל כחות אעתיק לך את אשר כתוב בכל בו הלכות ק״ש בבאור דברי רבי יוחנן ״השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי״ (שבת י״ב ב׳ סוטה ל״ג א׳) ואלה דבריו שמה ״וצריך כל איש בעל שכל להתבונן במאמר הזה ״ולא יטעה לומר שדעת רבי יוחנן שיכון השואל לשאל צרכיו למלאך שיצטרף לתפלתו ״ולא להקריבה ולהשמיעה לפני השם יתברך כמו שאמרו לא תנוח לא למיכאל ולא ״לגבריאל אלא לי צוחו ואנא עני יתך ובונת רבי יוחנן ידועה למשכילים ומבינים טוב ״אבל למה אינם מכירים בלשון ארמי ולא בשאר לשונות חוץ מלשון הקדש וזה באור ״המאמר שבא להעיר האדם לכון בתפלתו כונה רצויה ולהסיר מלבו בעת התפלה ״כל מסך וכל מחשבה מבדלת ויהיה כלי זך ונקי ואל תהיה מחשבתו בחלק אחד הגוף כלל ״רק בחלק חק הנפש ויהיה כלו לה׳ ולפי שלשון ארמי הוא זר ואיננו שגור בפי האדם. ״וטבע הנפש להתערבב בו ואין הכונה מכוונה להתפלל בלשון ההוא ואמרו שאין מלאכי ״השרת מכירין בלשון ארמי ר״ל הכחות הטובות אשר מהם נמשכו המעלות הטובות ״כי הם נקראים מלאכי השרת כמו שאמר הר״ם ז״ל במורה (ח״ב פ״ל) דברי אליהו ע״ה ״אם יש עליו מלאך מליץ כמו שאמר בספרו והכחות הרעות נקראו מלאכי חבלה. והזהיר ״בזה לפי שאין כחות הנפש מורגלין בלשון ההוא ואין לכון בתפלתה מפני זרות הלשון״

בינה

התכנית

דינה נא מאד בדברים ההם אשר פן לא יערכם ובמפן האל ארבה לדבר במו בחוברת השנית. ודע כי טעות גדול נפל בדברים האלה בכל ספרי הכלבו אשר לפנינו כי בין מלות אוץ מלשון הקדש" למלות "וזה בסור המאמר" בא מאמר אחד המתחיל "הקורא למפרש" והוא פלא י— עוד דע כי גם בעיני הרב יעב"ץ לא ישרה אמירת הפיוט ההוא מטעמים אחרים ראה נא בסדורו וגם העיד על אביו הגאון האמתי בעל שו"ת חכם צבי כי לא אמר מאומה בבאו ליל שבת לביתו אך "שבת שלום ומבורך" ראה שמה עוד את אשר אמר על פיוט רבון העולמים י—

שאלה׃ יורה נא לי דעך אם מותר ללמוד בספרי חכמה בשבת ויום טוב?׃—

תשובה׃ דע אחי! כי הרמב"ם כתב בפרושו למשניות (שבת פ' כ"ג משנה ב') כדברים האלה "כי לבד ספרי הנבואות או פרושיהם אסור לקרות בשבת או ביו"ט ואפילו היה אותו ספר בחכמה מן החכמות" וכן מדברי הרז"ה הובאו בר"ן פ' כל כתבי "אין לנו למנוע עצמנו מלקרא בכל כתבי הקדש ובכל ספר שיש בו סירך קדושה כל היום כלו" נראה בעליל כי אך בכתבי הקדש או ספר אשר יש בו סרך קדושה קוראים בשבת אבל לא בספר אשר אין בו סרך קדושה. וכן הוכיח הרב בעל ב"י בספרו זה טור או"ח סי' ש"ז מדברי הרז"ה אלה כי אסור ללמוד בשבת בספר אשר אין בו סרך קדושה. אולם הרשב"א בתשובה סי' תשע"ג כתב כי מותר ללמוד בספרי חכמה בשבת. וכן כתב הרמב"ן בתשובה. ראה נא במגור כי הביאם וראה נא גם בב"י במקום הנזכר. והנה מלשון הש"ע סי' ש"ז סעיף י"ז נראה בעליל כי דעתו כדעת הרמב"ם והרז"ה כי מביא את דעתם בסתם ובראשונה. ודעת הרשב"א והרמב"ן מביא אך בלשון "ויש מי שמתיר", אולם הרב רב מרדכי יפה בלבוש החור במקום הנזכר מביא גם דעת הרמב"ם והרז"ה בלשון "ויש אומרים" ואחרי הביאו דעת הרשב"א והרמב"ן כתב "וכן נוהגין" ומזה נראה בעליל כי דעתו כדעת המתירין. וכן הרמ"א בתשובתו סי' ז' העיד על עצמו כי למד בשבת ויו"ט וחוה"מ בספרי הטבע ודימות החול לא היה לומד כי אם במשנה בתלמוד ובפוסקים ובפרושיהם. אולם ממנו אין ראיה כי אם על התר הלמוד בספרי החכמה המחוברים בלשוננו הקדושה אבל לא על התר הלמוד בספרי חכמה המחוברים בלשונות אחרות. ראה נא בספרו דרכי משה במקום הנז' כי לדעתו גם הרמב"ם לא אסר כי אם בספרי חכמה המחוברים בלשונות אחרות. אולם מלשון הרמב"ם בפרושו למשניות במקום הנזכר לא נראה ככה וכן הסברא הישרה מחיבת לבלי היות הבדל בין לשון ללשון בענין הלזה. וכן הרב בעל באר שבע בספרו באר מים חיים דחה את דבריו בראיות אשר אין להשיב עליהן י— סוף דבר הנני אומר לך את דעתי בקצור נמרץ כי לי נראה ברור כי העקר הוא כדעת המתירים ואף בספרי חכמה המחוברים בלשונות אחרות מותר ללמוד בשבת ויו"ט כי הסברא הישרה מחיבת לבלי נדמה

ספרי

ספרי חכמה של שטרי הדיוטות ~~[illegible]~~ ומלבד
זה אם התירו הפוסקים הגדולים המפורסמים אל הבחורים המתענגים בקפילתם
8 ומרוצתם לרוץ בשבת בעבור ענג שבת (ש"ע או"ח סי' ש"א סעיף א') אף כי הוא מגירת
לא תעשה מדברי קבלה לבלי לרוץ בשבת לפי דעת חז"ל, מדוע לא נתיר אנחנו אל
האנשים המתענגים ~~[illegible]~~ חכמה ללמוד בספרי חכמה בשבת בעבור ענג
שבת? הלא אסור הריצה יאסור הקריאה בשטרי הדיוטות בשבת שוים המה יחד
אין יתרון לאחד מן רעהו: הכי יתבן משפט כזה כי נתיר אל הבחורים לרוץ בשבת
בעבור ענג גופם. ענג הבל ורעות רוח ולא נתיר אל האנשים אשר החכמה היא חיי
רוחם וששון לבבם ללמוד בספרי חכמה בשבת בעבור ענג נפשם. ענג רוחני. ענג
עדן. אשר ממני תזוננה הנפשות הזכות והטהורות מכל גלולי הבלי חלד ושעשיה
המדומים? מדוע לא נתיר למו להתענג עלי נפת צוף החכמה אחרי אשר התענגו על
התורה הלא התורה והחכמה אחיות אהובות הנה. ובתאומי צביה יחד אחוזי יד
תלכנה לאור מנוחה לפני האדם ולתקן כל מכשול כל נגף מן הדרך אשר הוא הולך
בה, התורה תורהו חקים ומשפטים ואת המעשה אשר יעשה, והחכמה תלמדהו לדעת
את אלהיו ואת הליכותיו בקדש ממעשיו? — והנה פה המקום להעירך אחי על דבר
יקר הערך ורב התועלת. ולדבר מעט מהתר למוד החכמות הביטה נא וראה! כי
הרשב"א אשר היה תמיד למעוז ולמחסה אל שונאי חכמה ~~[illegible]~~ נהפך עתה
להם לאויב ~~[illegible]~~ כי התיר ללמוד בספרי חכמה אף בשבת ויו"ט. בעת אשר
גם הרמב"ם אב בחכמה אב בתבונה אב במדע אשר ללמוד בו בספרי חכמה. בושו!
והכלמו! כל בוזי חכמה! כי נשברה רשתכם!! עתה נדברה נא מעט ממכמורת החרם
אשר פרש הרשב"א על לומדי חכמה בנזכר בתשובתו סי' תי"ז ואלה דבריו שמה "אוי
להם לבריות מעלבונה של תורה כי רחקו מעליה. הסירו המצנפת. והרימו
העטרה. איש מקטרתו בידו. ושמו קטורה לפני בני יון ובני קטורה --- וגזרנו
וקבלנו עלינו ועל זרעינו ועל הנלוים אלינו בכח החרם לבל ילמוד איש מבני קהלנו
בספרי היונים אשר חברו בחכמת הטבע וחכמת האלהות בין המחוברים בלשונם
בין שהועתקו בלשון אחר מהיום ועד חמשים שנה עד היותו בן חמש ועשרים שנה"
והנה מלשון "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה כי רחקו מעליה" נראה בעליל כי
לא פרש את חרמו כי אם על אנשים אשר רחקו מעל התורה התמימה ואת בריתה
הפרו. אבל לא על אנשים ~~[illegible]~~ אשר בין שדיה ילינו ובעשים את חלבה ישתיון.
כי אך האנשים האלה אשר רחקו מעל תורתנו הקדשה מועדים המה בכל רגע
לפול במהמורות און ובשחיתות חטאה אבל לא האנשים האלה אשר רומם נאמנה אתה
ואהבתה אותה עזה כמות כי היא בתבונות כפיה תנחם. וגם בלכתם בין פרדים
וסלונים היא תשמור את רגלם מלכד. היא נר אלהים אשר לאורו ילכו כל מאהביה
בטח בין הררי נשף ומחשכי בלהה. ~~[illegible]~~ וכן מלשון "לבל ילמוד
איש מבני קהלנו בספרי היוני אשר חברו בחכמת הטבע וחכמת האלהות" ולא נאמר

פתס׳ לבל ילמוד איש מבני קהלנו בספרי חכמת הטבע וחכמת האלהות" נראה בעליל כי לא
גזר כי אם על ספרי היונים לבדם אבל לא על כלל כל ספרי חכמת הטבע וחכמת האלהות
כי קאנט יש
[illegible] בין ספרי חכמת הטבע וחכמת
האלהות אשר חברו חכמי יון לספרי חכמת הטבע וחכמת האלהות אשר חברו חכמים
אשר כי
אחרים [illegible] בספרי חכמת הטבע וחכמת האלהות אשר
חברו חכמי העמים בדורות האחרונים כי כלם סלת נקיה המה ואין בהם כל מאומה
אשר יהיה בהם נגד דעת תורתנו הקדושה לא קדמות העולם ולא הכחשת ידיעת אלהים
ולא הכחשת הנסים והנפלאות ובלי ספק אם כן עליהם לא גזר הרשב״א כי מדוע
ימנע ממנו את מתקם אשר מלבד כי לא ירע לנו גם ייטיב לנו? מדוע יצוה עלינו כי לא
נרדה רבש מיערתם אם על ידו תאורנה עינינו לראות את האלהים מחרכי מעשיו?
מדוע יסגור לנו את השער אשר בו נוכל לבא אל בית האלהים ולבקר בכל היכלין
ולראות רבותים אלפי אלפין העומדים לפניו לשרתו באימתה ופחד ללמוד מהם כי נירא
גם אנחנו את האלהים ובי נעמוד גם אנחנו לפניו לשרתו ולעבדו באימתה ופחד? מי יצית
בקרבנו אש יראת הרוממות אם לא ספרי חכמת הטבע אשר יורו אותנו מה מאד גדלו
מעשי אלהינו ומה מאד עמקו מחשבותיו? הלא גם קרני רבבות ספרי מוסר לא יועילו לנו
מאומה לזה? הלא גם אם נהגה בהם יומם ולילה ונלמדה מהם כי יש שאול תחתיה
בארץ נשיה אשר בו ישפוט אלהים כל עושי רשע וכל עושי עול באש לא נופח ובגחלים
בוערות ובמשפטים ממשפטים שונים לא יוצת בקרבנו אש שביב אחד מאש יראת
הרוממות ותבערת אהבת ה׳ האמתית? הכי יתעורר לבבנו מתרדמת המורידה
אל עבודת האלהים אם לא נשא מרום עינינו ונתבונן מצבא השמים וכסיליהם כי
יש אלהים שופטים בארץ אשר בתבונתו יסד תבל ומלואה וממרום שבתו ישגיח על כל מעגלינו
[illegible]
ובכל מזימותינו? [illegible] זה ראיות אשר הביאו בוזי חכמה מדברי
חז״ל אל סברתם הנפסדה י״ הנה ראיה אחת הביאו ממה אשר אמר׳ ר׳ עקיבא
"אף הקורא בספרים החיצונים (אין לו חלק לעולם הבא)" (סנהדרין צ׳ א׳ במשנה)
והנה בטרם אחל לדבר בך מסתירת הראיה ההיא אדרשה לדעת מה המה ספרים
חיצונים? והנה הר״ע מברטנורה כתב שם. בפירוש המלה "בספרים החיצונים
"ספרי מינים. כגון ספרי אריסטו היוני וחבריו ובכלל זה הקורא בספרי דברי
"הימים של מלכי העכו״ם ובשירים של עגבים ודברי הבאי שאין בהם חכמה ולא
תועלת אלא אבוד זמן בלבד" והרמב״ם בפירוש המשנה שם כתב כדברים האלה.
"וספרי החיצונים אמרו שהם ספרי תועים וכן ספר בן סירא והוא היה איש שחבר
ספרים יש בהם התולים מעניני הכרת פנים אין בהם טעם ולא תועלת אלא אבוד
"הזמן בהבל כגון אלה הספרים הנמצאים אצל הערב מספור דברי הימים והנהגת
המלכים ויחוסי הערבים וספרי הנגון וכיוצא בהן מן הספרים שאין בהם חכמה ולא
"תועלת גופני אלא אבוד הזמן בלבד" והרב בעל מכתם לדוד כתב בספרו זה (פ א ב׳)
כדברים האלה׳ מה שאמר ר׳ עקיבא אף הקורא בספרים החיצונים כי החיצונים

הם

הם המינים שאינם מאמינים באחדות ה' ית' וכדתנן נתנה על בית אונקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגלה כ"ד ב') שהם המינים המבזים התפילין שכתוב בהם אחדות ה' ית' וכתב הרב מיסר ליאון ז"ל כי ראש המינין שהיה כופר באחדות ה' הי' נקרא בשמו מנו ועל שם אותו מנו קראו כל מי שכופר באחדות ה' ית' מין *) ולאלו השינים שכופרים באחדות קראום חז"ל חיצונים לפי שאינם מאמינים באחדות אלא שיש להם דעת פנימי וחיצון שהם מדמים שיש שתי רשויות פועל הטובות ופועל הרעות · כשנים שאחד פועל בפנים ואחד פועל בחוץ והם חוץ מהאמת" אלה הם הפירושים על ספרים החיצונים אשר ראיתי הנה את אשר יש לי לדבר בכל דבר ודבר מהפירושים האלה לא אוכל להגיד לך בעת אחי! אך אשים להם מקום במחברת השנית אם יעזרני אלהים אז אגיד לך בעת את אשר אמרתי אנכי בפרוש ספרים חיצונים בקצור נמרץ הספרים החצונים הנזכרים בדברי חז"ל המה ספרי הצדוקים והביתוסים כי הצדוקים והביתוסים נקראו בפי חז"ל בשם חצונים על שם אשר ילכו בתורתנו הקדשה אך אחרי הפנים החצונים והנראים ממנה ולא ישימו לב אל הפנים הפנימים הנסתרים ממנה רצוני לאמר כי ילכו אך אחרי פשוטי המקראות אשר המה הפנים החצונים מהתורה [illegible] והנה לפי כל הפרושים על ספרים חצונים אין ראיה ומאומה מהם על ספרי חכמה כמו ספרי חכמת הטבע · ספרי חכמת הלמודיות ספרי חכמת האלהיות ודומיהם כי הר"ע מברטנורה לא הזכיר בראש דברין כי אם ספרי אריסטו היוני וחברין והמה הספרים האלה אשר יש בהם דברים רבים אשר המה נגד דעת תורתנו הקדשה כגון קדמות העולם והכחשת ידיעת האלהים ודומיהם וכבר אמרתי למעלה כי יש הבדל רב בין ספרי היונים לספרי חכמים אחרים והרב מהר"י מלי"ן כתב על דברי הר"ע מברטנורה בדברים האלה "ומה שאמר מספרי אריסטו היינו במה שאפשר שיזייר בדעת האדם איזו סברא "כוזבת אבל בחכמת הטבע ומלאכת הרפואה ושאר חכמות הם פרפראות לחכמת "התורה וטוב ללמוד קצת בהם להכיר גדולת הבורא" ורמה כן בספר בית דוד שם כי העתיק את הדברים האלה ובסוף דבריו כתב הר"ע הנ"ל "ובשירים של עגבים "ודברי חשק שאין בהם חכמה ולא תועלת" ונראה שעליל מן הדברים האלה כי ספרי חכמה וכל ספר אשר יש בו תועלת מה אם תועלת נפשי או גופני אינם בכלל ספרים חצונים וכן הסברא הישרה מחייבת ככה כי מדוע יהיה העסק בספרים האלה יותר רע מהעסק במשא ומתן ובמלאכה ובכל דבר אשר יש בו תועלת גופני? מדוע יהיה מותר לנו לעסוק בכל מיני משא ומתן ובכל מיני מרכולת למען נכלכל על ידיהם את נפשותינו ונפשות אנשי ביתנו אף כי יש בהם מבוא גדול לגזול ולגניב ולעשוק ולשבע לשקר

ולעשות

*) וכן כתוב בספר התשבי אות המ"ם שרש מין ואלה דברין שמה "מנא בספרי היונים שהיה אדם אחד שהיה שמו מַנֵי ולא היה בעל דת ועל שמו נקראים כל המשבשים אחריו מינין" והנה בכל מקום אשר נזכר בתלמוד שם מין פרש רש"י "זה האדוק בע"ז" אך בגיטין (מ"ה ב') פרש "יהודי שאינו מאמין לדברי רז"ל" אין לדבר הרבה בכל זה ובחפץ הא' במחברת השנית ארבה לדבר בכל פרט ופרט מענין הזה · —

ולעשות כל עול וכל רמיה. ולא יהיה מותר לנו לעסוק בחכמות ומדעים אשר אין בהם מבוא כל כך אל כל אלה אשר זכרתי למען נבלבל על ידיהם את נפשותינו ונפשות אנשי ביתנו: ואם יאמרו בוזי חכמה ומושטי לעת כי לכן איננו מותר לנו לעסוק בחכמות ומדעים בעבור אשר יש בהם מבוא אל הפסד אמונתנו הטהורה והשחתת עקרי רבים מעקרי דתנו מה יענו (גם לפי דעתם הנבערה) אל החכמות התלמודיות: מה מבוא יש בידיעות המשולשים והמרובעים ובלמודי הזויות ישרה. ונצבת רחבה וצרה אל הפסד אמונתנו הטהורה והשחתת עקרים רבים מעקרי דתנו ? -- וכן הרמב"ם כתב בסוף דבריו "וכיוצא בהן מן הספרים שאין בהם חכמה ולא תועלת גופני" וגם לפי פירוש הרב בעל מכתם לדוד ולפי פירוש [חז"ל בעצמם] ספרים הנזכרים אין ראיה מאומה על ספרי חכמה כמובן בנקל לכל קורא ומלבד כל זה הנה כבר הוכיח בעל באר שבע בספרו זה שם כי דעת הרמב"ם הוא. כי אין הלכה כר' עקיבא ראה שמה היטב ומי לנו יותר גדול בהכרעת דינים והלכות מהרמב"ם: -- עוד ראיות הביאו אל דעתם הנפסדה ממה אשר השיב ר' ישמעאל אל בן דמה בן אחותו "צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית" (מנחות צ"ט ב') וממה אשר אמר שמואל "לא הייתי מביט באסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים" (דברים רבה פרשת נצבים. וראה גם בתוס' תענית ז' א' ד"ה את ד"ת) אולם כבר השיב על הראיות האלה הרב הגאון מהר"ל מפראג בספרו היקר נתיבות עולם נתיב התורה פרק י"ד בטוב טעם ודעת. והנה חשבתי לנכון להעתיק לך את כל דבריו שמה הנוגעים לענינו זה כי מאד יקרו ואלה דבריו שמה "אמר במדרש אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין --- וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בחבורו כי מה שאמרו חכמי האומות במה שהוא תחת גלגל הירח יש לשמוע להם כי היו חכמים בעולם הטבעי --- ומה שאמרו (חכמי האומות) נקראת חכמה גמורה שהרי אין מחלק בין חכמת ישראל ובין חכמת האומות --- ואם כן מזה נראה כי יש ללמוד חכמת האומות כי למה לא ילמוד החכמה שהיא מן הש"י שהרי חכמת האומות גם כן מן הש"י שהרי נתן להם מחכמתו ית': (ראה גם ברכות נ"ח א' כי כתוב שם [redacted] "הרואה חכמי אומות העולם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו") ואין סברא לומר "כי אף שהחכמה היא חכמה גמורה מ"מ אין לו לסור מן התורה כדכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א' ח') ויש להביא ראיה אל סברא זאת ממסכת מנחות שאל בן זומא (צ"ל בן דמה) בן אחותו של ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כלה מהו שאלמד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית וא"כ מוכח דחכמת יונית אסורה ללמוד מפני שכתוב והגית בו יומם ולילה אבל נראה דחכמת יונית דהתם איירי בחכמה שאין לה שייכות אל התורה כלל כמו חכמה שהיא במליצה או מה שהוא וחכמה זאת אין לה שייכות כלל אל התורה וכתיב והגית בו יומם ולילה אבל החכמה לעמוד על המציאות וסדר העולם בודאי מותר

ללמוד

״ללמוד והכי מוכח דפי׳ חכמת יונית היינו מליצה ולשון דבפרק מרובה אמרינן באותה
״שעה אמרו ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמת יונית ושל בית
״ר״ג התירו להם לספר בחכמה יונית מפני שקרובים למלכות ומדאמר לספר ש״מ שהוא
״שייך אל הלשון ומפני כי דבר זה אין בו תועלת להבין חכמת התורה ולכך אסרוה
״אבל דברי חכמה אינו אסור כי החכמה הזאת היא כמו סולם לעלות בה אל חכמת
״התורה ועוד כי למה היו קוראין אותה חכמת יונית אם היא לעמוד על המציאות
״שהוא בעולם הלא החכמה הזאת היא חכמת כל אדם: אבל קשה הא דאמרי
״במדרש לא בשמים היא אמר שמואל אין התורה מצויה באסטרולוגין שאומנותן
״בשמים אמרו לשמואל הרי אתה אסטרולוג וגדול בתורה? אמר להן לא הייתי
״מביט באסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס
״לבית המים ע״כ ואם כן לא הותרו לאדם ללמוד החכמות אלא בשעה שהוא
״פנוי מן התורה ומי אפשר לו לעסוק בתורה בכלל --- ולפי זה אף שאר חכמות
״כמו חכמת הטבע שהם מעיינים במציאות עה״ז הגאמי אסורים אבל בפרק הישן
״(   ) אמרו על ר׳ יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה תלמוד הלכות
״ואגדות וכו׳ עד תקופות גמטריאות שיחת מלאכי השרת שיחת שדים ושיחת
״דקלים וכו׳ וא״כ כל אלו מותר ללמדם ומצוה ללמדם ומה שאמר לא הייתי
״מביט באסטרולוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה יש לפרש כי חכמה
״זאת חכמת חוזה בכוכבים אשר חכמה זאת אינו לעמוד על מציאות עולם
״וסדר שלו אבל חכמת מהלך הכוכבים והמזלות בודאי מחויב ללמוד וראיה לזה
״בפי׳ כלל גדול (ע״ה א׳) אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר
״קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פועל
״ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (   ) אמר ר׳ שמואל בר נחמני מנין שמצוה על
״אדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם
״לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חשוב תקופות
״ומזלות --- ומזה נלמוד כי כל דבר שהוא לעמוד על מהות העולם יש לאדם
״ללמוד ומחויב הוא בזה כי הכל מעשה השם הוא ויש לעמוד עליהם ולהכיר עי״ז
״בוראו״ וראה נא שמה עוד לדברים יקרים וישרים למוצאי דעת בענין הזה ומה
תשיב הגאון
יאמרו עתה הבוערים: ונעוי לב: בראותם כי גם ~~[illegible]~~
~~[illegible] של דבר ב׳ בגם~~ הרב הגאון מהר״ל מפראג התיר וגם צוה
ללמוד חכמות ומדעים: וכן הרב רבנו הגאון אשר הרמב״ן כתב עליו כי הוא
שקול כרובה של סנהדרין (מלחמות בתובות פ״ב) אמר בספרו היקר מוסר השכל
״וכל גבר אשר אין לו תבונה הלא הוא כבהמה בו באמונה״ רצונו לאמר כי
כל אדם אשר אין לו תבונה לחקור על ידה על כל הענינים האלהיים בדרך המחקר
ולדעת את אלהיו בדרך העיון ולא בדרך האמונה לבדה הוא אך כבהמת הארץ
וחיתו יער יען שאיננו יודע את אלהיו כי אם כאשר ידע השור את קונהו וחמור
אבוס

אבוש בעליו וראה נא בספר היקר חובות הלבבות שער היחוד פרק ג׳ כי כתוב שם
כדברים האלה "אך לדעת אם אנו חייבין לחקור על היחוד בדרך העיון אם לא אומר
"כי כל מי שיוכל לחקור על ענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא
"השכלית חיב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו וכבר הקדמתי בתחלת הספר הזה
"מן הדברים המראים חיוב הענין מה שיש בו די. והמתעלם מחקור הרי זה מגונה
"ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה והוא דומה לחולה שהוא בקי בחליו ובדרך
"רפואתו סמך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות והוא מתעצל לעיין בחכמתו
"וסברתו ברפואות הרופא לדעת אם הוא מתעסק בענינו על דרך נכונה אם לא והי׳
"יכול לעמוד על זה מבלי דבר שימנעהו. וכבר חייבתנו התורה בזה כמו שכתוב וידעת
"היום והשבת אל לבבך וגו׳ (דברים ד׳ ל״ט) והראיה שההשבה אל הלב הוא עיון השכל
"הוא מה שאמר הכתוב ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה וגו׳ (ישעי׳ מ״ד י״ט) ואמר
"דוד ע״ה ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל
"לבבות דורש ה׳ וגו׳ (ד״ה א׳ כ״ח ט׳) ואמר דעו כי ה׳ הוא אלהים (תהלים ק׳ ג׳) ואמר
"אשגבהו כי ידע שמי (שם צ״א י״ד) ואמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל
"וידוע אותי (ירמיה ט׳ כ״ג) ואמרו רז״ל הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב
"לאפיקורוס (אבות פ״ב משנה י״ד) (וראה נא בנתיבות עולם במקום הנזכר) ואמרה
"תורה ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו׳ (דברים ד׳ ו׳)
"ואי אפשר שיודו לנו האומות במעלת החכמה והבינה, עד שיעידו לנו הראיות
"והמופתים ועדי השכל על אמתת תורתנו ואומן אמונתנו --- וכבר התבאר
"מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה שאנו חייבין לעיין במה שנוכל להשיג בררו
"בדעתנו" ולפי דעת המהרש״א בח״א (ברכות י״ז א׳) צוה עוד ר׳ מאיר על זה
לחקור על כל הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית ואלה דבריו שמרה
"גמור בכל לבבך כי הכונה בזה כמ״ש הפלוסופים האלהיים דחיב כל אדם
"להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלתו וידיעת דרכיו ית׳ ב״ה כפי יד שכלו של
"אדם אך ע״פ אמונתנו והתורה. וכל מה שנראה לו בשכלו שהוא נגד תורתנו הקדושה
"לא יאמין בו ויתלה הדבר בקוצר שכלו, ורז״ל ר׳ מאיר גמור בכל לבבך כו׳ לדעת דרכי
"ה׳ אשר ממנו תמצא מופת למציאותו ואחדותו ויכלתו שהוא ודאי דבר גדול כי גם זה--
"השיג משה רבנו בקש על זה הודעני נא את דרכך, אך אמר שתשקוד על דלתי תורתי
"שלא תזוז ממנה, ודבר שיעלה על לבך והוא נגד תורת משה הוא דרך מינות ולא
"תשגיח בו כלל, וזה הלשון שנינו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורס
"דהיינו על דבר שהוא נגד התורה" ועוד במקומות רבים בח״א כתב המהרש״א כן
~~[illegible]~~ ועוד [illegible] חבילות חבילות מאמרים ספרי בעלי
פילוסופות ראשונים ואחרונים גם אלה אשר הבוערים יחשבום לבוזי דעת ומואסי
תבונה אשר כלם יעידו ויגידו בפה מלא כי חיוב גדול הוא על כל איש לחקור
ולדרוש ולהבין על כל הענינים בדרך העיון ובדרך המופת ההגיוני, ועתה אם כן
איככה

איככה יוכל איש לחקור על כל הענינים האלהיים בדרך העיון ובדרך המופת ההגיוני
אם לא ימלא את ידיו בראשונה בכל החכמות הלמודיות והטבעיות הקודמות אל
החכמות האלהיות בטבע? ואיככה ישים לדרך המופת ההגיוני פעמיו אם לא ילמוד
בראשונה כל ספרי ההגיון בזעת אף לדעת את כל דרכיה ודרכי הוצאת תולדה
מן הקדמות? ומלבד כל זה הלא ידוע לכל יודע דעת כי גם אל יראת אלהים
האמתית נחוץ מאד למוד החכמות, כי כן כתב הראב"ע בפירושו לשמות (י"ח כ"א)
"כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם"? ~~[illegible]~~ כי יש שני מיני יראה
יראת העונש. ויראת הרוממות. יראת העונש היא יראה אשר תבא מאת ההתבוננות
בגמול האלהים לעושי עול ופועלי און. ויראת הרוממות היא יראה אשר תבא מאת
ההתבוננות ברוממות האלהים ובגדלתו, כי כאשר יתבונן האדם ברוממות האלהים
על כל צבא השמים ועל כל צבא הארץ ובגדלתו על כל אלהים, בתבונתו אשר אין לה
מספר, וביכלתו אשר אין לו חקר, ובטובו וחסדו אשר לא ימדו ולא ימני, אז לבו יחיל
בקרבו כיולדה, וכל קרביו יהגו אימה, ויבוש ויכלם מאד מאד להרים את ידו ואת
רגלו או להכיע את גוו או לקרון בעיניו ויירא מפניו כאשר יירא איש העומד לפני
מלך גדול ונורא, אף אם הוא יודע כי המלך לא יעשה לו מאומה, ולבו נכון בטוח
כי ירצהו ויחננהו. והנה מדי דברי משני מיני יראה ההם אגיד לך כי לדעתי
תכנה יראת העונש לרוב בדברי חז"ל בשם יראת חטא. ויראת הרוממות בשם
יראת שמים כי עקר רוממות האלהים יודע מן השמים וכסיליהם וגלגליהם אשר
יסובו בלי הפסק על פי האלהים והוא על דרך אשר אמר נעים זמירות ישראל
"כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה" (תהלים ח' ד') ובן
אמר "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (שם י"ט ב') וכן בן אמוץ
אמר "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא
מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר" (ישעי' מ' כ"ו) ועפ"ז נבין היטב כפל לשון
יראת חטא ויראת שמים בתפלת רב אחרי תפלתו אשר אנחנו אומרים אותה בכל
שבת אשר אנחנו מברכים בו את החדש ונזכרה במס' ברכות (י"ז ב') כי יראת חטא
רומזת אל יראת העונש ויראת שמים רומזת אל יראת הרוממות ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ויראה כן בתי"ט אבות פ"א משנה ג' ד"ה ויהי
מורא שמים כי כונתי קצת לדבריו שמה ~~[illegible]~~ והנה זאת
מודעת לכל איש כי היראה העקרית והאמתית היא אך יראת הרוממות, ואך על
היראה ההיא צוה אלהים בתורתו "את ה' אלהיך תירא" (דברים ו' י"ג) ותוכן המצוה
ההיא הוא להתבונן תמיד ברוממות האלהים וגדלתו ועי"ז יחרד ויבהל מפניו
ויירא מאד לעשות דבר מה, או להניע תנועה מה, כל עוד אשר לא ידע בברור
כי הדבר הזה או התנועה ההיא אינם נגד רצונו, ועפ"ז נבין היטב מדוע ~~[illegible]~~
התורה גם את העושה בשגגה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה בשם חוטא כי
חטא בזה אשר לא היה ירא מפני ה' והדר גאונו ועשה דבר בטרם שקלו אותו
היטב

היטב על מאזני שכלו לדעת אם הוא נגד רצונו אן לא וכן כתב הרמב"ן בספרו שער הגמול ואלה דבריו שמה "הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא שכן קראתו התורה בכל "מקום ומהו חטאו: שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד אל דברי המקום ב"ה שלא "יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי "גזרותיו של הקב"ה ועל הדרך הזו הוא טעם חטא השגגה בכל התורה" ועל פי זה נבין היטב מדוע טעה בדבר מצוה פטור כמבואר פעמים רבות בתלמוד כי טעותו בא אך מפאת אשר היה ירא וחרד אל דברי המקום ב"ה ומפאת אשר היה טרוד עד מאד בעשית מצותו ~~[illegible]~~ והנה לפי הטעם הזה אין הבדל כל מאומה בין שוגג בדברי תורה לשוגג בדברי רבנן וגם שוגג בדברי רבנן נקרא חוטא וצריך ג"כ כפרה כשוגג בדברי תורה ~~[illegible]~~ והנה אחרי כתבי זה ראיתי בספר נתיבות המשפט ח"ב הלכות אונאה ומקח טעות סי' רל"ד סעיף ג' כי כתוב שמה כדברים האלה "ואפשר דאף דבאסורי "תורה אפי' אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין על היסורין מ"מ באסור דרבנן א"צ "שום כפרה וכאלו לא עבר דמי, תדע דהא אמרינן בערובין דף מ"ז בדרבנן עבדינן "עובדא והדר מותבינן תיובתא ואלו היה נענש על השוגג האיך היו מניחין לו לעבור "ולקבל עונש אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באסור דרבנן" ולפי מה אשר כתבתי למעלה כל דבריו אלה דחוים המה וגם הראיה אשר הביא מערובין דף מ"ז איננה ראיה מאומה לפי (ת"ל ס' י"ט) דברי הרדב"ז בתשובה על דברי הגמרא ההיא ~~[illegible]~~ עתה נשובה אל עניננו,

אם יראת הרוממות היא היראה העקרית והאמתית א"כ צריכים אנחנו ללמוד כל החכמות הטבעיות וחכמת התכונה כי על ידי מה נכיר את רוממות אלהינו ואת גדלתו אם לא על ידי ההתבוננות בטבעי יצוריו? ואיככה נראה את הדר גאון תפארת צור כל העולמים אם לא נפתח לנו את ארובות השמים על ידי חכמת התכונה לראות בהם את המון רבבות צבא השמים העומדים עליו מימינו ומשמאלו לעבדו וכל אחד ואחד מהם עומד על משמרתו אשר יעד לו י"י. ואם צריכים אנחנו ללמוד כל החכמות הטבעיות וחכמת התכונה צריכים אנחנו ללמוד גם את כל החכמות הקודמות להן בטבע ~~[illegible]~~ מלבד אשר יראת הרוממות לא תוכל לבא בתוך לבבנו כי אם בסבת החכמה גם יראת הרוממות עצמה היא חכמה עמוקה ככתוב הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. (איוב כ"ח כ"ח) וכן כתב החכם הגדול ר' משה חיים לוצאטו בספרו המסולא בפז מסילת ישרים פרק י"ח "מציאות החסידות עצמו (אשר הוא אחד עם יראת הרוממות) הוא דבר "עמוק מאד להבינו על נכון והוא מיוסד על סודות חכמה רבה" עתה אחי! לכה בטח בדרך הוריתיך. וכל רעה לא תאנה אליך. למוד כל חכמה. הגה בכל תבונה. ואלהים ישמור את נפשך אם תבונן את אשוריך בתורתו הקדושה. ואם בעבות העגלה תקשור את דתו הטהורה על לבבך. דעה את האלהים. ואת מצותיו שמור. וקחה לך את התורה והחכמה למורות דרך בכל ימי חייך. ושטה ועבור מעל הבוערים בעם הנלוזים במעגלותם אשר יפתוך לשגות מדעת, ולסור מעל אהל החכמה כי לא באמת ובתמים ינוך בה. לא בעבור כי ה' נגע אל לבם יאמרו לך. לבו: דעת ולמאום חכמה לא! לא!

כי

12

כי לא נגע ה׳ אל לבם. ותום ואמת אין אתם. אך בעבור אשר לא באו עליהן ומעבור
אשר לא יוכלו לבא עליהן יאמרו ככה. אך בעבור זה יתנו לחרש חכמה ולראיה
לגדופים. כי כן יאמר משל הקדמוני "אשר לא תשיג ידו לקחת דבר יאמר סרוח הוא".
"הגמד אשר לא יוכל לבצור את הענבים אשר עלי זמורת הגפן. יאמר ענבי רוש המה"
ומה יקרו דברי הרב ר׳ מנחם המאירי בבאורו למשלי (א׳ ז׳) בענין הזה ואלה
דבריו שמה "והבזיון אצלי הוא לשלש סבות. האחת מעוט ערך הדבר אצלו או היותו
נבזה בעיניו מצד עצם הדבר. ותבז לו בלבה (שמואל ב׳ ו׳ י״ו ד״ה א׳ ט״ו כ״ט) שהיתה
מבזתו להיות מעשיו בלתי נאותים בעיניה לאיש כערכו, וכן להבזות בעליהן (אסתר
א׳ י״ז) והשנית מעוט ערך הדבר אצלו ג״כ מצד התנכרותו, דבר ה׳ בזה (במדבר ט״ו ל״א)
או מצד הקנאה ויבזוהו ויאמרו מה יושיענו זה (שמואל א׳ י״ז מ״ב) והשלישית היות
הדבר נבזה בעיניו מצד שיודע בעצמו שלא יוכל להשיגו, כאמרם ז״ל דרך שחוק דלא
מטי בשרא אמר סריא הוא, כלומר מי שאינו מגיע שיוכל לקנות בשר הוא מבזה אותו
לפני האחרים לומר שהוא מוסרח ופחות, ומזה ויבז עשו את הבכורה (בראשית כ״ה ל״ד)
שלא בזה אותה למעוט ערכה אצלו, אבל למה שלפי המדות שהורגל בהם ידע בעצמו שלא
יגיע לה, כאמרו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה (שם ל״ב) ומזה המין אמרי
אמרו הנה חכמה ומוסר אוילים בזו, אלו תאמר לסכל שבסכלים התרצה להיות חכם
כשלמה או כפלוני החכם? אין ספק שיאמר כן, ושירצה בכך, אלו היה שאפשר במאמר
הסכל שאמר לשמאי הזקן למדני כל התורה ברגל אחת ודחפו באמת הבנין (שבת ל״א ע״א)
(וכן הרמב״ם בפרוש המשניות חגיגה פ״ב משנה א׳ כתב "ונודע כי כל אדם בטבעו משתוקק
לכל החכמות בין יהיה טפש או חכם") אבל כשיאמרו לו החכמה איננה מלבוש שתלבשהו
מתוקן והלוס (מלשון שנקש להלמו ולא הלמתו (סנהדרין כ״ח ב׳. ע״ז מ״ד א׳)" כראוי
לגופך בלא טורח ובלא עמל זולתי שתתן כסף מחירו ותלבשנו אבל הביע (המלה היא
אינה מובנת ואולי צ״ל תדע תחת הביע)" שלא תוכל ללבוש בגד עד שתגדל הצאן ותגוז
צמרו ותתקנהו ותעשה כל המלאכות הצריכות לו עד היותו ראוי לבגד כן ענין החכמה
תצטרך לקום אנות לילה ולהמית עצמך עליה בהנהגה פלונית ופלונית, ובלמוד ספרים
אלו ואחריהם חכמה פלונית ופלונית ואף גם זאת שתזהר שלא תרפה ולא תעזבנה,
יבוז למה שיראה מרוב הטורח והעמל ואורך ההקדמות והמצעות ויהיה הכל נבזה
בעיניו למה שיראה לפי טבעו שלא יוכל להשיגה". בחון נא כל איש בטרם תשמע
מוסרו צרפה כליותיו בטרם תקשיבה לאמרי פיהו. וראה אם מאשר יאהבך או
מאשר יאהב את ה׳ יוכיחך. או אם הוא יעשה את אשר יצוך. אם יעיר אזנך לשמע
בקול ה׳ תדרוש אם הוא ישמע בקול דברו. ואם יאמר לך ללכת בדרך טובים
תחקור אם הוא ארחות צדיקים ישמור. וחדל נא אחי לשמוע מוסר מאיש רמיה
אשר יוכיחך בשער להיות כפנחס והוא במחשך מעשה זמרי יעשה, כי דבריו לא
יצליחו ולא יעשו פרי. ויותר מאשר יועיל לך ירע לך. אתה תדמה כי יפלס את
מעגליך והוא רשת יכין לפעמיך. כי כן ארחות כל חורשי מחשבות און. במתק שפתים

ימשכו

ישבו אחריהם כל אדם, ובחלקת לשון יקחו את לבבו · יאמרו לו לכה אתנו · ברגע נעבדה את אלהינו, נעשה טוב · כי רדפה צדקה ומשפט · ואחר כן יאמרו טוב ברע · צדקה בצעקה · ומשפט במשפח · לכן תשמר נא מאד על נפשך לבלי תלכד בלכדם איש רע ולבלי תשתה ביין ימסך לך מגול וחומץ · פן תשתה ותשכח מחקק · כן תבחון נא את האנשים האלה אשר יאמרו אליך כי לא טוב לך להגות בחכמה וללמוד דעת כרפה בליותיהם וראה אם מאשר יאהבוך או מאשר יאהבו את ה׳ יאמרו לך ככה וכי יאמרו לך כי אין טוב לאדם כ״א להגות בתורה יומם ולילה, ולבלתי סור ממנה אף רגע אחד, תדרש נא אחריהם אם המה יעשו ככה, אם לא יסורו מאחרי התורה אף רגע אחד, ואם אך באהבתה ישגו תמיד · אולם עוד בטרם תבחנם עוד בטרם תדרש אחריהם אגיד לך כי כבר בחנתים אנכי כבחון זהב צרפתים כצרוף כסף והנה מצאתים [illegible] סיגים כלמו, גם דרשתי אחריהם וראיתי כי לא רגע אחד ולא שנים ולא שלשה יסורו מאחרי התורה, אך כל היום יתלו בדברי ריק ובלע, ושפתותיהם השל הבלים תשבענה, כמותי שכר שבתי [illegible] · והמונים המונים מהם ישבו גם יחד לתת דופי בבני אדם, ולשפוך בוז וקלון על כל איש · ויוציאו עתק מפיהם גם על גדולים מקרי לב אשר מאסו את אבותיהם לשית אותם עם חוטבי עציהם ושואבי מימיהם · ילכו רכיל · יחנפו · ילינו ברקים ופוחזים אשר ילכו כל היום ברחובות קרת, יביעון רע וכבר אמרו חז״ל כי העון הזה הוא שקול נגד עכו״ם גלוי עריות שפיכות דמים (תוספתא פאה פ״א והובאה ברמב״ם הלכות דעות פ״ז הלכה ג׳ וראה נא שם בכ״מ כי נעלמה ממנו התוספתא הזאת ולכן לא העיר את המקור מדברי הרמב״ם אלה), מעמל אנוש לא ידעו חליפות מקרי חלד לא יעברו עליהם · ותמיד כקבר פתוח גרונם לשחוק וללעג אף כי כבר אמר ר׳ יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז *) (ברכות ל״א א׳) ולפי דעת רבנו יונה שם גם על זמן בית המקדש אמר ככה יען [illegible] השמחה מרגילה את האדם לשכוח את כל המצות ולהסיר את היראה מלבבו (הנה גרסת הטור או״ח סוף סי׳ תק״ס היא בזמן הזה תחת בעולם הזה וראה שמה בב״י אולם בקצור פסקי הרא״ש כתב הוא ג״כ בעולם הזה) והט״ז כתב באו״ח במקום הנזכר "בזמן הגלות ערבה כל שמחה · ואפי׳ בשמחה של מצוה כגון בחתונה או פורים מ״מ לא ימלא פיו שחוק" וכן ר׳ עקיבא רבו אמר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה" (אבות פ״ג משנה י״ג) **) ומה לי להביא ראיות

*) גם מאד יש להפליא הפלא ופלא על האנשים האלה מדוע על כל דברי ר׳ שמעון בן יוחאי הלזה הנמצאים לספר הזהר יאמינו לב והמה בעיניהם בדברי לא קם כמהו אשר דבר ה׳ אתו פנים אל פנים ועל דברים אלה הנמצאים בתלמוד לא ישגיחו ולא יתבוננו ? —

**) גם בזה יש להפליא הפלא ופלא על האנשים האלה מדוע את אשר אמר ר׳ עקיבא הלזה "אף הקורא בספרים החצונים אין לו חלק לעולם הבא" יעריצון ויקדישון עד מאד וכל העובר עליו הוא בעיניהם כעובר על כל התורה ואת דבריו אלה ישליכו אחרי גום ? הכי יאמר גם על זה הכל תלוי במזל ! [illegible] להפליא עליהם [illegible] לדברי ר׳ שמעון בן יוחאי כתובים במסכת ברכות ודברי ר׳ עקיבא במסכת אבות וכבר אמרו חז״ל האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות (ב״ק) —

13 על גנות השחוק מדברי התנאים הלא עוד לפניהם כבר אמר החכם מכל אדם לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב׳ ב׳) טוב כעס משחוק (שם ז׳ ג׳) ובן חלקיהו אמר "לא ישבתי בסוד משחקים" (ירמי׳ ט״ו י״ז) וראה גם דברים יקרים להרב ר׳ משה לוצאטו בספרו הנזכר פ״ה בענין השחוק. וכל איש אשר לא יוכל למלא את פיו כל היום בשחוק ולעג ולצון יאמרו עליו כי התגברה עליו המרה שחורה ונפשו תשכון בערפל. והנה אחרי כל אלה ידמו עוד לגנוב את ~~לבבם~~ באומרם כי אין תוכם כברם, וכל אשר יעשו הוא אך למראה עיני ~~האדם אשר לא~~ יראה כי אדם לעינים, אולם את אשר עם לבבם אך האלהים יודע. ואם בשפתותיהם ריק ובלע הבענה לבבם אך בעבודת אלהים יהגה. ואם בפיהם לעג ולצון ירנו אלה קרביהם אך הודות והלל לאל אלים ירחשו, ואם גוס אחר כל ענג ירדפו, וכבהמות שדי לא יחפוץ כי אם אכול ושתו למשביר, ולשכב עד נכון היום, נפשם אך את האלהים תדרש ואך את קרבתו תחפוץ. ויוסיפו עוד לאמר בגאוה וגאון כי אך להם נגלו שערי עבודת האלהים, וכי אך זאת היא הדרך הישרה יבחר בה ה׳ להסתיר כל טוב מבני אדם ולהתראות לפניהם כאחד הרקים ופוחזים אשר אין פחד אלהים לנגד עיניהם, כי אך עי״ז יוכל כל איש לעבוד את האלהים באמת ובתמים ובלב טהור מאהבת הכבוד ועשות שם עלי ארץ ומחנף ומחונף, אולם ראה גם את אשר כתוב בספר חובות הלבבות שער יחוד המעשה פ״ה על הדרך הלזו וזה דבריו שמה "וכאשר יתיאש היצר מפתותך מן הפנים האלה, ישתדל לפתותך בהכחשת "החונף ויאמר לך לא יתכן שתהיה עבודתך לאל בלב שלם גמורה עד שתרחיק "החונף ממך מעוטו ורובו, והרחקת החונף לבני אדם מעליך לא יתכן אלא "בכסות כל מעשיך מהם ובהראות הפך מה שיש בלבך להם, וכאשר תתפלל "קצר ואל יראה ממך בה רצון ולא השתדלות, וכשתרצה ללמוד שום חכמה התיחד "לבדך ואל ידע בזה זולת הבורא, ואל תראה בך שום מדה טובה והראה העצלה "והכבדות במעשי העבודה כדי שלא יבא לך שם ותפסיד שכרך, ולא תצוה על "הטוב ותזהיר מן הרע ואל תודיע חכמתך ואל תלמדה לזולתך, ואל יראה עליך "סימן יראת שמים ולא אות מאותות העבודה שלא יכבדוך בני אדם בעבורם. "ומהשלמות אופני זהירותך שתתרע (לשון רעות) לכל כתות בני אדם, ותתנהג "במנהגיהם, ותלך בדרכיהם ובנתיבותם, בענין דברי האמת והשחוק, ולא תשמר "כל כך מן הכזב והשבועה, ותתחבר עמהם במאכל ובמשתה ובשירות וביותר "הדברים ורוב השחוק, ולדבר בהם ולזכור גנותם וכל אשר ירחיק ממך שם הפרישות "בינוה״ז מכל אנשיו ואם תשמע לו בזה ישלול ממך אמונתך ולא תרגיש" וראה שמה עוד דברים בזה. — אלה המה קצות דרכיהם ~~[illegible]~~

~~[illegible] כי מצאה את כל [illegible]~~

~~[illegible] ובל [illegible]~~

~~[illegible] אולם [illegible]~~ ועתה אחי! [illegible]

תוכל עוד לשום לב על דבריהם ועל אמרי פיהם? איככה תוכל עוד ללכת בדרכיהם העקשים ולעזוב את הדרך הישרה אשר פנו לפניך חז"ל ואחריהם גאוני הגולה ואחריהם בזמן וראשם במעלה הוא רוח אפינו משיח ה' הרמב"ם ז"ל אשר עפרות כף רגליהם לא יערכום פניני גדולי האנשים האלה? — ~~[illegible]~~ בטרם הפרדי ממך אחי! אדברה עמך מעט מן העמוד התוך אשר כל בית החכמה נשען עליו והוא היראה ידע. כי החכמה לא תקום ולא תעמוד בלא יראת אלהים כי כן אמר נעים זמירות ישראל "ראשית חכמה יראת ה'" (תהלים קי"א י') וכן אמר בנו "יראת ה' ראשית דעת" (משלי א' ז') תחלת חכמה יראת ה' (שם ט' י') וכן אמר ר' חנינא בן דוסא "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת" (אבות פ"ג משנה ט') וכן אמר ר' אלעזר בן עזריה "אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה" (שם משנה י"ז) וכבר הוכיחו חכמים רבים אין ספורות לאו כי בלעדי שלמות מעלות המדותיות לא יוכל איש לבא אל שלמות מעלות השכליות ואם אמרתי אעתיקה לך: את כל אשר אמרו בזה הלא גם יריעות עשר לא תכילנה את כל דבריהם? דרוש נא אתה אחריהם ותמצא די שבעך —

הנה! ~~[illegible]~~ אחי! בראותנו בימים האלה כי העמוד ההוא נפל לארץ מה מאד יש לנו לירא כי גם בית החכמה יהרס עד מהרה! הה! אפוא נחשה אז ונתלונן אנה נמצא מסתור מזרם העת האכזריה ומשטף תלאות חלד? בצל מי נחבא כי ישיתו שבית עלינו הבוערים אשר כזאבי ערב יארבו לפעמינו? אם לא נסתר בבית החכמה אחותנו מי יסך לנו מפני להט חרב האולת המתהפכת? הה! אשמנו על המתחכמים הרעים וחטאים לה' אשר פרו וישרצו בעתותי אופל אלה! על ידם נפל העמוד ההוא לארץ! ועל ידם יהרס עד מהרה בית החכמה! הוי לי אחי! כבני סדום ועמורה המה לי. רשעים מני בטן. פושעים מני רחם. בוזים דברי ה'. מלעיבים במלאכיו ילעגו על מצותיו. ובשחוק להם עשות זמה. ~~[illegible]~~ כל תועבה בגאוה ובגדל לבב למרות עיני ה'. ובזיום עשותם כל און וכל חטאה יבאו אחרי כן ויחזיקו בכנף החכמה לאמר לא נלחם בלחמך וביין מסכת לא נשתה רק בשמלתך נלבש למען יקרא שמך עלינו ונאסוף את חרפתנו. הוי תרבות אנשים חטאים! ברחובות קרית תלכו נטויי גרון כנשות הזמה ובעיני נשרי [illegible] שמים בן עיניכם למרחוק יביטו על כל בתולת חן ועל כל עלמה יפיפיה. ובראש הומיות תהללו אתכם לילידי בית החכמה ולשומרי מזוזות פתחיה? איככה לא תבושו ולא תכלמו לשאת שם החכמה על שפתותיכם? מי מיודעיכם ומכיריכם אינני יודע כי ריקים ועוריים אתם מכל מדע והשכל. וכי כל רוח אין בקרבכם אך רוח זנונים. רוח עועים?

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ איככה תאמרו חכמים אנחנו" אם לא דרכיהם דרכיכם? האמנם שמרם יעכרו בהגות תבונות. אחרי תענוגות בני האדם לא יתורו. חמודות הבלי חלד יתעבו. עיזות

14

אם לא יבקשו אך מחסה מזרם וממטר · אני ואמר בזה לא יחפצו אך לבוש כל כבודות ערומיהם · ובנגד ללחם ילכו מעיר לעיר ללמוד חכמה ולשבור צמאם במימיה הנאמנים · יומם ישבעו נדודים · וגם בלילה לא יתנו שנה לעיניהם · ותנומה לעפעפיהם · ורן יחד כוכבי בקר יצאו השדה לראות ביפי מעשי תמים דעים ובהדר עלילות יושב מרום ולשמוע זמרת עוף כנף מבין סבכי יער ותרועת מלאכי תבל ומלאה אשר ישבחו בקול נעים בקול נבל וכנור כי ה' הוא האלהים ואפס בלעדו · ואתם תרוו תמיד את אמרכם לשן · ובתבונה לא תהגו · חליפות תענוגות תדרשו · ואחרי כל מחמדי עין תתורו · היכלי שן תבנו לכם · ארגמן ורקמה תלבשו · בגדי חפש תעטו · ואף כפשע לא ינתקו כפות רגליכם מביתכם · לדרוש איה אפוא מקום בינה · אך תשבו תמיד שלו ושאננן כנשים השאננות וכבנות השובבות אשר לעמל אנוש ידיהן לא תשלחנה · ואל הליכות בתיהן לא תצפינה · יומם יין עדנים תשתו ותשכרו ובלילה תשכבו סרחים על ערשותיכם כפגרים מתים · ואיככה תאמרו אחרי כל זה כי חכמה תאהבו ואותה תדרשו ! הוי ! מה רמו עיניכם ! ומה גדלה גאות לבבכם ! עוד בחוץ תעמדו ותאמרו כי באתם היכל החכמה פנימה ! עוד רגליכם טבועות בבוץ הסכלות ותאמרו כי עליתם סלם הדעת · כי תדעו קרא שלש דלתות בספר דקדוק או בספר אחר ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ תתאזרו עוז לדבר גבוהה גבוהה על חכמינו זכרם לברכה אשר גם שרי התורה והחכמה יעברו במלים נגדם ? הוי ! חכמה · הביטי נא וראי · מי ומי אהביך ודורשי שלומך כעת ! והכי תדמי כי באמת ובתמים יאהבוך · ובעבור לא ידפקו בקול שלום על דלתיך ? לא ! לא ! התבונני נא ודעי ! כי לא אותך אהבו · אך התורה אותך שנאו ! לא אותך בחרו · אך מצות ה' וחקיו מאסו ! וידמו כי בכנף בגדך ימצאו מחסה מפני חרפת העם אנא ! רחקי נא אותם מאהלך ! אל תהי נא סתר למו · יהיו לחרפות ולקלסה לכל איש · — עתה אשים קנצי למלי ואומר לך כי תביטה ותראה בעין פקוחה בכל אשר כתוב בענין הזה בשו"ת זקן אהרן סי' כ"ה ובשו"ת הרשב"א סי' תי"ז ובשו"ת הריב"ש סי' מ"ה ובריא"ז הובאו דבריו בשלטי הגבורים ע"ז פ"ב ובשו"ת הרמ"א סי' ז ובשל"ה מס' שבועות ובס' שתי ידות באצבע דרך חיים דף כ"ד וצ"ה ובספר מטה משה בשער השני בשיבות הלמוד ובס' מאור עינים ח"ג המתואר אמרי בינה פ"ב ובס' באר שבע פ' חלק ובס' דרכי משה סי' ד' הלכות ת"ת ובס' אהבת ציון דרוש י"ב ובאגרת ההתנצלות להרמב"ן בעד ס' המורה ובס' כסאות לבית דוד ובס' אגורת קשה ובעזרת האלהים אדבר בשמה בכל דבר ודבר מהספרים הנזכרים בחוברת השנית ·—

ין שאלה · הגידה נא לי אם מותר לישראל ללמד תנ"ך ולשון עבר לנכרים ? ·—

תשובה · הנה זה הוא חק כל חוקר אחרי האמת בדבר דבר · לבחון היטב את כל הסברות הנופלות בהם · לבלי יקרב את אחת הסברות אף אם לבבו נוטה אליה עד מאד בראשית העיון · ולבלי ירחק את אחת הסברות אף אם לבבו

פנה ומאחריה עד מאד בהשאת העיון כי אם לא יעשה ככה לא יבא אל מי חפצו ולא ישיג מעולם את האמת. ודבר זה הוא ידוע לכל באי שער החקירה והדרישה אחרי האמת. וככה אנהג גם אנכי בענייננו הלזה. לא אקריב את סברת ההיתר אף כי לבבי נוטה אליה עד מאד מטעמים רבים אשר קצתם אגלה לך וקצתם יהיו כמוסים עמדי עד כי יבא יום. וגם לא ארחיק את סברת האסור אף כי לבבי פונה מאחריה עד מאד. אך את שתיהן יחד אבחון היטב בטרם אגיד לך את משפטי ואחל לדבר בך מסברת האסור וכו' הנה בחגיגה (י"ג א') כתוב כדברים האלה "ואמר ר' אמי אין מוסרין דברי תורה לכותי שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום (תהלים קמ"ז כ')" ונראה לאמר כי הלכה כמוהו יען כי לא נמצא חולק עליו בכל מקום בגמרא בבלית או ירושלמית. וכן נראה בעליל מתוספות (ב"ק ל"ח א' ד"ה קרא) ראה שמה כי הקשו מר' אמי כאלו אין חולק עליו. וכן הוא שם ברשב"א בחדושיו ובאסיפת זקנים ובים של שלמה. וכן הוא בשל"ה מסכת שבועות ובשו"ת יד אליהו סי' מ"ח ובשו"ת דבר שמואל סי' ע"ו ובשו"ת הרא"ש סי' כ"ז ובס' חרדים סי' ל"ו ובחדושי אגדה הובאו בסוף שו"ת מהר"י ווייל ובריא"ז הובאו דבריו בשה"ג ע"ז פ"א ובשו"ת בשמים ראש סי' שנ"ז ובחדושי אגדה להמהרש"א שבת (ל"א א') והנה הרב בעל באר שבע בספרו באר מים חיים הביא ראיה כי אין הלכה כר' אמי מזה אשר השמיטו כל גדולי הפוסקים את דבריו ולא הביאום בספרי הלכותיהם. אולי לדעתי אין הראיה ההיא מכרחת יען כי הרבה מאמרים נמצאים בתלמוד אשר המה להלכה ובכל זאת השמיטום כל גדולי הפוסקים אלה ולא הביאום בספרי הלכותיהם מאיזה טעם נעלם מאתנו ובמקום אחר אדברה עמך ברחבה מההשמטות ההן. ועוד נוכל לאמר כי לכן השמיטו כל גדולי הפוסקים אלה את דברי ר' אמי ולא הביאום בספרי הלכותיהם בעבור אשר סמכו על אשר הביאו כבר כי אסור לישראל ללמד לעבדו תורה ראה נא ברמב"ם פ"ח מהלכות עבדים הלכה י"ח ובטוי"ד ובש"ע סי' רס"ז סעיף ע"א והנה אחרי כתבי זה מצאתי כי כן כתוב בשו"ת יד אליהו ובשו"ת דבר שמואל במקומות הנזכרים וכו' ומה אשר הביא שם עוד ראיה מב"ב (כ"א א') כי אמרה שם הגמרא "הכא במאי עסקינן בתינוקות דנכרים" ראה שמה היטב הוא תמוה עד מאד וכל מעיין בצדק יוכל לראות בהשקפה הראשונה כי דבריו שמה סתורים המה עד מאד. כי הוא עצמו כתב שם למטה כי לכן לא העמידה שם הגמרא בתינוקות ישראל ובאומנות או בחשבון בעבור כי בתינוקות ישראל הוא מלתא דלא שכיחא ללמוד עמהם בקטנותם דברים אחרים מלבד התורה ראה שמה אם כן אפוא הוכרחה הגמרא לאמר בתינוקות נכרים אבל אינני מלמד להם כי אם אומנות או חשבון או לשונות ומושכלות ודברים אחרים בינה בזה וכו' עוד נוכל לאמר כי הוא מלמד להם תורת שבע מצות אשר נצטוו

בהן

בהן בני נח. ואף כי כתבו התוס' לחגיגה במקום הנזכר כי תורת שבע מצות מותרה
ללמדה לנכרים. בכל זאת יכולים בני החבר לעכבו. יען כי עליהם לא היתה תקנת
יהושע בן גמלא ‒ וגם אין להביא ראיה ממה אשר כתוב בע"ז (י' ע"ב) אצל
אנטונינוס "הוי ליה ההיא נקרתא דהוה עיילא מביתיה לבית רבי" וכתב רש"י אמה
"לבית רבי ללמוד תורה" כי רבי לא למד לו כ"א תורת שבע מצות. אשר היא
מצוה ללמדה לנכרים. וגם אין להביא ראי' משמואל אשר ארח לחברה עם חכם
אחד מחכמי העמים. אבלט שמו ולמד עמו יחד. כי הוא לא למד עמו תורה כ"א
חכמה תכונה או רפואה. או שאר חכמות. כי שמואל היה תוכן גדול. גם רופא מובהק
בימיו כידוע. וכבר כתב הרא"ש במקום הנזכר. כי חכמות אשר אינם מתורת
מרע"ה. מותר לישראל ללמדם לנכרים. והובאו דבריו בס' שירי כנה"ג סי' ד
סי' רמו'. ולולי רש"י הייתי אומר כי גם רבי לא למד עם אנטונינוס תורה כ"א
חכמה. כי גם רבי היה חכם גדול בחכמות ובמושכלות. כאשר כתב הרב דון יצחק
אברבנאל בספרו נחלת אבות על מס' אבות פ' ב' משנה א'. ואלה דבריו אמה.
"רבנו הקדוש לא נשתלם בלבד בתורה האלהית בכתב ובע"פ. אבל גם לא הניח
"חכמה יונית ומצרית. וכלדית. שלא ידעה" ויותר נראה לי לאמר כי אנטונינוס לא
למד עם רבי מאומה. אך הלך אליו להועץ עמו בעניני הנהגת מלכותו. וזה הוא
ברור לדעתי ‒ וגם אין להביא ראיה מרב אליהו הלוי המכונה בשם בחור.
אשר היה מלמד תורה לנכרים. כנזכר בהקדמה שניה לספרו מסורת המסורת
כי הוא לא היה בקי כ"א בלשונות ובמושכלות ובדקדוק לשון עבר. אבל לא
בהלכות ודינים. כי ארמות ים התלמוד לא עבר. ובמשור הויות אביי ורבא לא בא.
כאשר העיד על עצמו בהקדמה. בחרוזה לספרו התשבי "ואף שבעונותי כבר
"עברו רוב שנותי. ולא ראיתי בטובה. בהויות דאביי ורבא. לחכמים מעט
"שמשתי. ומשא ומתנם לא בקשתי". וכן אמר בגוף הספר באות הא"ף שרש אד"ק
"וכן אמרתי בהקדמתי בספר הזכרונות. כל ימי הייתי אדוק בפסוק ובדקדוק"
ומיככה נביא ראיה אל הכרעת הלכה מהלכות או דין מדינים. מאיש אשר בלה
כל ימיו בפסוק ובדקדוק. ובתלמוד אשר אך ממנו תצא תורה לכל בית ישראל
לא עמל. וכל עיוניו השליך אחרי גוו! הביטה נא וראה בספריו בעין פקוחה.
ותמצא כי דברי כנים אמד ‒ גם לע! כי מלבד אשר אסור מטעם לא עשה כן
לכל גוי. אסור גם מטעם לפני עור לא תתן מכשול. כי נכרי העוסק בתורה
חייב מיתה. ראה נא בחגיגה במקום הנזכר בתוס'. והנה בהשקפה הראשונה.
עלה על לבי לאמר כי אסור לפני עור לא תתן מכשול איננו נוהג כ"א בדבר
אשר גם המכשיל מוזהר עליו לבלתי עשותו. אולם באמת איננו כן. יען כי עקר
אסור נתינת מכשול לפני עור הוא אך מצד המוכשל. לא מצד המכשיל. כי מה
אשר הזהירה התורה ע"ז הוא אך בעבור אשר לא רצתה כי יבא מכשול לאיש
מאת רעהו. ואם כן אפוא מה הבדל יש בין דבר אשר גם המכשיל מוזהר עליו
לבלתי

לבלתי עשותו. לדבר אשר אין המכשיל מוזהר עליו לבלתי עשותו: והוא ברור למאד — ואף כי אלאמתי אחרי חפשי בספרים כי כן הוא דעת בעל שו"ת אמונת שמואל (סי' י"ד) ודעת הרב הגאון ר' אברהם ברודא. ולדעתי כן הוא דעת הב"ח בט"יד (סי' ס"ב סעיף א') ראה שמה בט"ז ובפ"ת. ובזה מיושבת קושית הש"ך שמה על הב"ח. ראה שמה היטב. וראה גם בפרי מגדים או"ח באשל אברהם סוף סי' קנ"ו: בכל זאת לא אשוב מדעתי אשר הסברא הישרה תאמת אותה. בפרט כי כבר השיג עליהם הגאון האמתי אשר תורת אמת היתה בפיהו בעל שו"ת מקום שמואל בשער התרוצים (פסקים כ"ב ב') ודחה את דבריהם בראיות ברורות אשר אין להשיב עליהן. ומלבד זה הלא דעתי היא דעת התוס' בחגיגה במקום הנזכר ובב"מ (י"ד ב' ד"ה דאמר ליפרע) ודעת הר"ן בע"ז (ו' ב') ראה שמה היטב: ומי איננו יודע כי את דעת תלמיד קטן מתלמידי בעלי התוספות מכרעת את דעות כל אלה הנזכרים ודומיהם — וגם אם יש ישראל אחר אשר רוצה ללמד תורה להנכרי. אסור מטעם לפני עור לא תתן מכשול ואיננו מותר אך אם יש נכרי אחר אשר רוצה ללמדו תורה. וההבדל אשר יש בזה מבואר היטב במשנה למלך הלכות מלוה ולוה. פרק ד' הלכה ב' — עוד עלה על לבי בהשקפה הראשונה לאמר כי כפי אשר נראה בראשית העיון מדברי הרמב"ם פ' י' מהלכות מלכים הלכה ט' כי זה האמור בגמרא נכרי העוסק בתורה חייב מיתה. הוא אך מדרבנן (ראה שמה בלח"מ) אין אסור בזה מטעם לפני עור לא תתן מכשול. יען כי האסור הזה איננו כ"א באסורי דרבנן. אבל לא באסורי אורייתא. כאשר כתב הרדב"ז בתשובה ח"ב סי' רט"ו בלשונות הרמב"ם. ואלה דבריו שמה. "אפי' תימא דעלמא נמי ליכא מקום ולפני עור לא תתן מכשול. וי"ל דלא אמרינן הכי. "אלא באסורי תורה. אבל באסור דרבנן דוקא ר' עילאי דגברא רבה הוא מזהר בהכי" וכן נראה כי כן הוא דעת ר' ישמעאל באמן הובא בשו"ת מהרי"ט סי' מ'. ראה נא מ"ל במקום הנזכר. אולם אחרי שובי נחמתי על זה. יען כי ראיתי כי דעת פוסקים רבים הוא. כי גם באסורי רבנן יש אסור ולפני עור לא תתן מכשול. וכן כתב הר"אש אצל ר' עילאי הנזכר. כי ברבית דרבנן עובר הלוה על לפני עור לא תתן מכשול. וראה נא במ"ל במקום הנזכר. כי הביא פוסקים רבים אשר דעתם כדעת הרא"ש. וכי עקר ההבדל אשר יש בין רבית אורייתא לרבית דרבנן הוא אך לענין לאו לא תשיך. וכן הוא ברשב"א הובא שם. וכן הוא בנ"י פ' ז' ב' ובש"ע יו"ד סי' ק"ס סעי' א' בהג"ה. וכן נראה מדברי הרמב"ם פ"י מהלכות עדות הלכה ד'. "המלוה ברבית אחד המלוה ואחד הלוה שניהם פסולים לעדות. אם רבית קצוצה "עשו. הרי הן פסולין מן התורה. ואם אבק רבית עשו הרי הן פסולין מדבריהם". וקרוב מאד לאמר כי מה אשר נפסל הלוה באבק רבית לעדות. הוא אך מצד לפני עור לא תתן מכשול. ולא מצד לא תשיך. כי ע"ז תשוה דעת הרמב"ם לדעת פוסקים רבים האומרים כי באבק רבית אין הלוה עובר על לא תשיך. אך על לפני עור לא תתן מכשול. וזאת מודעת כי כל עוד אשר נוכל להשוות דעות הפוסקים זו לזו

האחרון של התנאים ורבה בר נחמני היה בדור השלישי של האמוראים ורב אשי היה בדור השביעי של האמוראים · ובא"א מבורר לך כי רב חברו של שמואל אשר היה בדור הראשון של האמוראים חבר המדרש ההוא ונקרא על שמו במסכת סנהדרין (נ"ז ב') בשם אגדתא דבי רב ע"ד אשר נקראו הספרא והספרי בשם ספרי דבי רב וראה נא כי הדבר הלזה המובא שמה בשם אגדתא דבי רב הוא במדרש ההוא פ' נח · וראה נא בספר אגדת בראשית בהקדמת המביאו לבית הדפוס כי כתוב שמה כי רב חבר הס' ההוא המכונה בשם אגדת בראשית והוא הוא המובא במסכת סנהדרין במקום הנזכר בשם אגדתא דבי רב והיא שגגה נלחכת מטעמים רבים אשר אין פה מקומם ובכל הספר ההוא אין זכר מן הדבר ההוא המובא במסכת הנזכר במקום הנזכר בשם אגדתא דבי רב · וכן כתוב שמה כי רש"י בפירושו לאיוב (כ"א י"א) מביא את הספר ההוא ועליו הוא רומז באמרו שמה "באגדת בראשית" והוא שגגה גדולה אשר אין לסלוח עליה יען כי אם נחפש בחפש מחפש בכל הספר ההוא לא נמצא אף שמץ מן הדבר ההוא המובא שם ברש"י בשם אגדת בראשית ומאד אתפלא על בעל ההקדמה ההיא איככה נעלם ממנו כי הדבר הזה המובא שם ברש"י הוא במדרש בראשית רבה פ' נח ועל המדרש ההוא ירמוז שם רש"י ולא על אגדה מיוחדת והוא ע"ד אשר יקרא רש"י את האגדות הכתובות בפ' חלק במסכת סנהדרין בשם אגדת חלק? ומאד מאד יש לי להאריך בזה אולם אין פה מקומו ·— עוד דע! כי כן מאמרים רבים בעניני אגדה מובאים בספרי הקדמונים בשם התלמוד ירושלמי והמה כתובים מפורשים בתלמוד בבלי והוא ג"כ מטעם הנזכר · ובחוברת השנית אציג לך רשימה מן המאמרים האלה ·—

י"ח שאלה · הגידה נא לי אל איזה מדרש ירמזו התוספות (מנחות ל"ז א' ד"ה או הוש גלי) באמרם שמה "אבל יש במדרש אשמדאי הוציא מתחת קרקע אדם א' שיש לו שני ראשים וכו' ובא לדין לפני שלמה"? כי בכל המדרשים אשר לפנינו לא נמצא זכר מן הדבר הזה ·—

תשובה · דעה נא אחי! כי מדרשים רבים היו בידי בעלי התוספות ורש"י וקדמונים אחרים אשר נאבדו מאתנו לעצבון כל דרש אמת ומבקש דעת ולא היו מעולם למראה עינינו · ראה נא בספר אגדת בראשית בהקדמת המביאו לבית הדפוס וראה נא בפרוש רש"י על בראשית רבה כי מובא שמה פעמים רבות מדרש הרכינו · ופעמים רבים מובא בתוספות מדרש ויכולו ומדרשים אחרים אין ספורות למו אשר כלם יחד לא היו עוד למראה עינינו ואין פה המקום להאריך בזה · וכן המדרש הנזכר המובא בתוספות במקום הנזכר הוא מדרש כזה ואיננו מן המדרשים אשר המה בעת לפנינו ·— אולם אחרי כתבי זה מצאתי במרדכי הלכות קטנות

הלכות

התבנית

הלכות תפילין כי מובא שמה הדבר הזה בשם ספר פרקי דר' אליעזר ואיננו בספר פרקי דר' אליעזר אשר לפנינו והרבה דברים מובאים בספרי הקדמונים בשם הספר ההוא ואינם לפנינו וקרוב אחד לאמר כי גם התוספות ירמזו אל הספר ההוא כיבן במגלה (י"ב ב' ד"ה ממוכן) יביאו דבר בשם מדרש סתם והוא בספר הזה פ' מ"ט. ואגדת זרות מציאות אדם עם שני ראשים אשר אשלתני ראה גם בספר אגרת הבקרת להרב הגאון יעב"ץ את אשר הביא שמה בשם מגידי מדעות. ולע"ע כי בהמוזעאום אשר בעיר מגורי יש עגל עם שני ראשים. ועוד זרות יותר ויותר תמצא בספרי תולדות המינים. לכן השמר נא מאד על נפשך לבלי תמהר לתת דופי בספורי חז"ל כי הם אמת ודבריהם אמת ותורתם אמת. שטה נא ועבור מתיבות האנשים המתחכמים אשר בימים האלה אשר ידמו להיות חכמים בבלתי האמינם לכל דבר ונבונים בבלתי נתן אומן לכל אשר ישמעו גם אם יבא מפי יודעי אמת ומגידי נכוחה הנא אחי! בינה נא בהם ותראה כי לא באמת ובתום לבב לא יאמינו לכל דבר ולא בעבור אהבתם חקור כל דבר לתכליתו לא יתנו אומן לכל אשר ישמעו כי אם בעבור גנוב את לב העם ולמען יחשבום לחכמים ונבונים אשר זה דרכם למו לחקור כל דבר לתכליתו ולשקול את כל במאזני הדעת. הוי! מה כבד היה לאיש בימים הראשונים להיות חכם ומה נקל לו זה בימים האלה! כי מה כבד להבין לכל דבר ומה נקל לבלתי האמין לכל דבר! אמנה! כי זה הוא מחק כל איש דעת לבלתי ימהר להאמין לכל דבר כי זה הוא אך מורש כל הפתאים ונמהרי לב כאשר אמר החכם מכל אדם פתי יאמין לכל דבר וערום יבין דבר לאשרו (משלי י"ד ט"ו) והיסוד הראשי אשר כל בית הפלאות בנוי עליו הוא לשקול כל דבר במאזני הדעת כאשר אדבריה מזה ברחבה בחברת השנית. אולם גם זה הוא מחק כל ישר לבב לבלתי הרחיק כל דבר בשאט בנפש ובבלי שום לב לדעת מפי מי יצא ומי ומי המעיד עליו כי אם לא נוכל להכזיב את אשר נראה אנחנו במחוז ראותנו אף אם יהיה זר עד מאד איככה נוכל להכזיב את אשר יעיד לנו עליו איש נאמן רוח אשר כל רמיה אין בקרבו ושפתותיו תמיד אך אמת ונכוחה תטופנה! —

ינה **שאלה**. הגידה נא לי אם ישראל היו מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה ברגליהם. או אף בצבים ובכרכרות. בסוסים ובחמורים? ואם גם יושבי ח"ל היו מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה? ואם הלכה כרב אמי אשר אמר כל מי אשר אין לו קרקע פטור מראיה (פסחים ח' ב')? —

תשובה. אשיבך על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. דעה נא! כי לדעתי נראה ברור כי לא היו מחויבים לעלות ברגליהם. אך היו יכולים לעלות גם בצבים ובכרכרות. בסוסים ובחמורים. ואף כי הפסח ומי אשר איננו יכול לעלות ברגליו פטור מראיה מי אשר איננו פסח ויכול לעלות ברגליו איננו חייב

לעלות

17

לעלות ברגלין · כי העליה ברגלים איננה מעכבת כי אם במי אשר איננו ראוי לעלות ברגלין · אבל במי אשר הוא ראוי לעלות ברגלין איננה מעכבת · יען כי כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו · וכל אשר איננו ראוי לבילה בילה מעכבת בו כידוע · וגם לכתחלה אין העליה ברגלים מצוה מאומה · כי היא דומה אל ביאת מים בבית הסתרים אשר איננה מצוה מאומה לכתחלה · וראה נא! את אשר כתבו התוספות (נדה ק"ו ב' ד"ה כל הראוי לבילה) בזה · ואלה דבריהם שמה "[illegible]ת אנואי לא בעינן ביאת מים לכתחלה בבית הסתרים כמו בילה · וקריאה בחליצה ובבכורים? וי"ל דאין סברא גבי טבילה אלא הקפידה תורה אלא שיטהר האדם · ואין לומר דלכתחלה לבעי דכיון דבדיעבד טהור לכתחלה נמי לא בעי ותעלה לו טבילה · אבל בילה ומקרא בכורים וחליצה מצות נינהו הלכך לכתחלה לעכב" וכן הוא בהעליה לירושלים כי גם פה לא הקפידה התורה · אך כי יראה כל זכר את פני האדון אלהים · שלש פעמים בשנה · אבל לא על העליה · והנה הרב רבנו בחיי פ' משפטים מביא בשם מדרש בדברים האלה "מצוה על ישראל לעלות ברגליהם" (במדרש אשר לפניני לא מצאתי את הדברים האלה) אולם כבר נודע כי אין למדים מן המדרשים · ואשר שאלת אם גם יושבי ח"ל היו מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה · ראה נא בתוס' פסחים (ג' ב' ד"ה מאליה) ובפסקי תוספות שם סי' ט' ובפסקי תוספות תענית סי' ט' כי כתוב שמה בדברים האלה "הרחוקים מנהר פרת כגון בני בבל לא היו עולין לרגל" ובמ"ל ברמב"ם פ"א מהלכות קרבן פסח ובשו"ת שאילת יעב"ץ להרב הגאון מוהר"ר יעב"ץ סי' קכ"ז ובסדורו ח"ב שער הקרבן (י"ח ב' דפוס אלטונא) ובספר עקרי דינים חלק או"ח סי' כ"ב אות י"ו את אשר הביא שמה בשם ספר לחם יהודה ח"ב (כ"ו וכ"ח) והנה נראה לי להביא ראיה ממדרש שיר השירים רבה פסוק מה יפו פעמיך כי גם יושבי ח"ל היו מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה כי כתוב שמה בדברים האלה "מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון זמן להם הקב"ה מלאכים כדמותן" ראה שמה את כל המעשה ההוא · והמעשה ההוא הובא גם בירושלמי פאה פ"ג וזאת מודעת כי אשקלון הוא ח"ל · ראה נא גיטין פ"א משנה א' בתוספות ובחדושי הרמב"ן והר"ן ובתוספות יו"ט וברמב"ם פ"א מהלכות תרומה הלכה ט' ובב"מ שם ובשו"ת מהרי"ט סי' נ"ז, ובכל זאת עלו השני אחים הנזכרים לירושלים לראות את פני האדון אלהים · ולא נוכל לאמר כי השני אחים אלה לא עלו לירושלים בדרך חיוב כ"א בדרך רשות ועל דרך אשר עלתה אשת יונה (~~[illegible]~~ ערובין צ"ו א') ~~[illegible]~~ כי אם בכה היה מדוע נעשה לאו הפלא הגדול הלזה הנזכר? הלא נוכל לאמר על זה ~~[illegible]~~ כיון אשר שאלה הגמרא סוטה פ"ג (כ"א א') זכות דמאי? אילימא זכות דתורה · הא אינה מצוה ועושה? ~~[illegible]~~ [illegible], ואין להתעקש ולאמר כי הפלא ההוא לא נעשה לאו בגלל מצות הראיה כי אם בגלל אשר בטחו באלהים עשה פלא ליראיו ומשביעין הבוטחים בו בכל [illegible] ובכל נפשם, כאשר תורה לשון המדרש שם בהשקפה הראשונה, כי בירושלמי במקום הנזכר, נראה בעליל כי עשית הפלא ההוא היתה אך בגלל מצות הראיה ובגלל

ובגלל הבטחת לא יחמוד איש את ארצך אשר לא הובטחה אך אל המצוים אשר צוו
על מצות הראיה [illegible] עלה על לבי לאמר, כי גם
לדעת האומרים, כי יושבי ח"ל אינם מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה
הוא אך מדרבנן, והוא בעבור אשר גזרו טומאה על ארץ העמים כידוע. [וראה]
נא במשנה למלך פרק י"א מהלכות טומאת מת הלכה ו', כי כתב שמה כדברים
האלה "ודע דהא דאמרינן דגזרו טומאה על ארץ העמים. כל ח"ל קרי לה ארץ
העמים" ועוד כתב שמה בשם שו"ת מהרי"ט, כי גם המקומות האלה אשר החזיקו
בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל, טמאים המה מגזרת טומאת ארץ
העמים וא"כ נוכל לאמר כי יושבי ח"ל היו פטורים מראיה מצד טומאה [ומן] טמאי
תורה היו פטורים מראיה, כן טמאי רבנן. כי רבנן עשו חזוק לדבריהם בכל מקום
כבדברי תורה. ויש רשות להם לעקור מצות מן התורה בשב ואל תעשה, בשגם
כי פה לא נעקרה המצוה מכל וכל, כ"א מיושבי ח"ל לבדם [ואך] בעודם במקומם. וזאת
כי הבא בבית הפרס שוחט ואוכל פסחו לערב, בעבור אשר טומאת בית הפרס איננה
כ"א מדרבנן [illegible] (רמב"ם פ"י מהלכות קרבן פסח הלכה ה') אף זה כ"א במצות
קרבן פסח. יען [כי] היא מצות עשה אשר יש בה כרת, ולא העמידו דבריהם במקום
כרת. ראה שמה ברמב"ם וברבנו יונה ברכות סוף פרק ג' וביבמות ג' ראש ע"ב
ובזבחים כ"ט ע"ב. ועפ"ז חפצתי לדחות הראיה הנזכרה ממדרש שיר השירים רבה
כי לענין גזרת טומאת ארץ העמים. אשקלון היא כארץ ישראל ככתוב ברמב"ם סוף
פרק י"א מהלכות טומאת מת, ראה שמה בכ"מ. אולם אחרי [illegible] ראיתי כי
[illegible] כי היו יכולים לעלות לירושלים, ימי מספר קודם חג וחג, בשעור ימי
הזאה, לטהר את עצמם לבא לעזרה. ומלבד זה הלא כתבו התוספות מגלה (י"ע"א
ד"ה שמעתי) כי אכל הקרבת קרבן לא גזרו חכמים טומאה על ארץ העמים.
ראה שמה היטב. וכן בלי ספק אכל ראיה. וראה נא גם בתוספות חגיגה (
) ובשו"ת שער אפרים [illegible] שמה בתוספות מדבים ובתוספות יום טוב
ובטורי אבן [illegible] והנה עתה אחרי כל הדברים האלה למודע טעם נכון
לדעת האומרים כי יושבי ח"ל אינם מחויבים לעלות לירושלים שלש פעמים בשנה
למה יגרעו אלה מיושבי ארץ ישראל? מדוע לא ילכו גם המה שלש פעמים בשנה,
לראות את פני אלהים, ולהלל את שמו בתוך מקהלות כל עדת ישרון? מה יחס יש
בין המצוה ההיא לארץ ישראל? הלא המצוה ההיא איננה ממצות התלויות בארץ
כ"א ממצות התלויות בגוף? [והנה] בדרך אגדה נוכל לאמר כי לכן פטורים המה
ממצוה ההיא בעבור אשר אמרו חז"ל "כל הדר בח"ל כאלו עובד עבו"ס" (כתובות
) וראה נא את אשר כתב הרשב"א בתשובתו ח"ב על המאמר הלזה ואם כן נוכל
לאמר כי יושבי ח"ל פטורים המה ממצוה ההיא מאותו הטעם עצמו אשר
העבדים פטורים על ידו ממצוה ההיא. והוא בעבור אשר כתוב את פני האדון
ה' ודרשו חז"ל על זה מי שאין לו אלא אדון אחד (חגיגה) וראה נא גם את אשר
כתוב

כתיב בכוזרי ואלה דבריו שמה "וארץ כנען מיוחדת לאלהי ישראל. והמעשים לא יצלחו כי אם
בה. והרבה ממצות ישראל בטלות ממי שאינו דר בארץ ישראל. והלב והנפש אינם טהורים
וזכים כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלהים" ולכן עזבו רבים מחכמינו את
ביתם ואת כל מחמדי עיניהם. ואת נשותיהם ועולליהם העשוקים. והלכו אל ארץ ישראל
ארץ אוה ה' למושב לו ועיניו בה מראשית השנה עד אחרית השנה. מקום כל נפש תערוג אליו.
כאשר אמר המקונן "ושם נקשרו נפשות חבריך" מקום פתח לו אלהים שבועי דעת ועינות
תבונה. כאשר אמר המקונן "שם סוד תעודות ושם חכמות" ולא שמו אל לבם את עולליהם
עטופים בביתם ברעב. און את נשות בריתם גלמוד תשבנה בחסר ובכפן. כי שמרה כל
עניני התבל שכחו. ואך באלהים ובכבודו אשר יראה שמה אפה ואפה שמו כל מעינם.
והארץ ההיא היתה יקרה למאד בעיניהם עד אשר רצו את אבניה ואת עפרה חוננו. ר'
אבא היה מנשק כלעי עכו. ור' חייא בן גמדא היה מתגולל בעפרה (כתובות קי"ב) ומגודל
יקרתה בעיניהם היו אומרים כי אוירה מחכים (ב"ב קנ"ח ב') וכל הדר בה הוא כשוי חטאה
ועוון פשע (כתובות קי"א) ולכל ארצות זולתה קראו בשם ארץ טמאה. ור' אלעזר אמר על עולא
אשר נאסף אל עמיו בח"ל "על אדמה טמאה תמות" (שם) ולכן נוכל לאמר כי לא
ירצה אלהים אשר יבאו המנשים האלה היושבים על אדמה טמאה אל היכל קדשו ואל
חצרות נוהו. ועוד יש לי להאריך בזה. אולם כעת לא אוכל — וכו ובוא מדברי הרמב"ע
שיר השירים (ד' ח' בפעם השלישית) נראה בעליל כי גם יושבי ח"ל היו עולים לירושלים
שלש פעמים בשנה. כי כתב שמה כדברים האלה "אתי מלבנון. שבאים לרגלים מכל מקום.
גם מעבר הירדן ששם שניר. ועוד מי שהיה בארץ ערלים המשלים לאריות ולנמרים היו
הכל באים" וכן נראה מדברי הרב הגאון ר' סעדיה בפירושו לשיר השירים ולא אוכל
להעתיק לך את דבריו כי אינם תחת ידי כעת. אולם יוכל להיות כי יושבי ח"ל היו
עולים לירושלים שלש פעמים בשנה לא על דרך חיוב. אך על דרך אשר עלתה אשת
יונה הנזכרה. ועל דרך אשר כל הנשים מקיימות כל מצות עשה אשר הזמן גרמא אף כי
פטורות הן. ודע אחי! כי בענין הלזה יש להעמיק ולהרחיב עד מאד. אולם
כעת לא אוכל בעבור דברים רבים אשר המה בשוטני ובעבור חסרון ספרים הנחוצים
לברר ענין כזה. ובחפץ הש' אערכה עוד מלים בזה במחברת השנית — ובטרם אכלה
לדבר עמך מענין הזה. אעירך על שגגת הרב בעל אור חדש בחדושיו לפסחים
(ג' ב') בענין הלזה. ראה שמה כי הביא ראיה כי יושבי ח"ל חייבים בראיה ופטורים
מפסח, ממשנה חלה סוף פרק א' "אף הוא העלה את בניו" וכל מעיין שמה היטב בר"מ
ור"ש ובהר"ע ובירושלמי יראה עד מהרה השגגה הגדולה. אשר יצאה מלפני השליט
ההוא. ועוד שגה שמה כי חשב כי יוסף הכהן היה דר בח"ל ומי הגיד לו זה? אין זה
כי אם שגגה בבן אנטינוס הנזכר שמה [illegible] וגם כל דבריו שמה
המה כאשר ארמוך בח"ל. עלה [illegible] ברכב [illegible] ולא העלה בידו כי אם
אבק פורח וכן [illegible] כל אשר בידי הפלפול ההבלי יפיקו — ואשר שאלתני
אם הלכה [illegible] אשר אמר [illegible] מי אשר אין לו קרקע פטור מראיה? [illegible]
בתוספות

בתוספות פסחים במקום הנזכר ובפסקי התוספות שם ובתוספות ר״ה השנה (ו׳ ב׳ ד״ה הא ליתא ברשיה) ובתוספות חגיגה (ב׳ א׳ ד״ה ובמשנה למלך רמב״ם פ״ב מהלכות חגיגה · ובשלא פסחים (א׳ ב׳) והארכתי הרבה בדבריו · ועתה לא אוכל להגיד לך כ״א את אשר הערתי על מה אשר אמר שמה כי בגר הוא בלתי אפשר אשר יהיה לו קרקע בארץ ישראל · למ״ד קנין הפירות לאו כקנין הגוף דמי וירושת הבעל לאו דאורייתא ונעלם ממנו כי יוכל להיות אשר יהיה לגר קרקע בא״י באופן הלזה · כי ישראל אחד הפקיר קרקע והגר קדם וזכה בו · והפקר נראה לי כי איננו חוזר ביובל לדעת התוספות ופוסקים אחרים כי הפקר איננו בדעת אחרת מקנה · כי לפי דעתם הפקר הוא כירושה אשר איננה חוזרת ביובל · וכן הסברא הישרה מחייבת בכה · כי התורה לא הקפידה בלי ספק כ״א למכור וכתת · אבל לא להפקיר ולהחרים את כל אשר לו ולסלק א״ע מהונו ורכושו · ואף לדעת רמב״ן ואחזת מרעהו כי הפקר הוא כדעת אחרת מקנה כידוע בכל זאת נוכל לאמר כי הפקר איננו חוזר ביובל · ואף כי המתנה חוזרת ביובל לדעת החכמים (בכורות נ״ב ב׳) בכל זאת נוכל לאמר כי עקר הטעם איננו מצד רבוי תשבו איש אל אחוזתו (בגמרא שם) לבד אך גם מצד הדמיון אשר יש בין מתנה למכר כאשר מצאנו במקומות רבים בתלמוד מטעם דאי לא דהוה ליה הנאה מניה לא הוה יהיב ליה · והטעם הזה לא יתכן כ״א במתנה פרטית אבל לא במתנה כללית כהפקר כמובן בנקל לכל מעיין · ומלבד זה לדעת בעל נתיבות משפט בספרו זה ר״מ הלכות הפקר לא אמר רמב״ן כי הפקר הוא כדעת אחרת מקנה כ״א לענין שכר המשתמרת ולא לדברים אחרים יע״ש ובמאמרי המין חוגג אלדבר הרב״ה · בענינים הללו יע״ש ועתה אחי! אחרי אשר כליתי לדבר בך בענינים האלה אעתיק לך את כל אשר כתב אלי בזה ידידי הרב הגאון מופת הדור המריא והבקי · פאר התורה · המהלל בין כל גדולי ארץ · ונודע בשערים לשם ולתהלה מוהר״ר צבי הירש חיות המונה בזאלקוויא והגליל · ואת כל אשר השבתי על דבריו · ואלה דברי הגאון הנזכר · מראשם עד סופם. וז״ל יצחק יוחנן רנ״ן

ב״ה יום ב׳ פקודי שש״ך אנכי על אמרותיך לפ״ק

המיים והשלים וכל טוב לכבוד ידידי · נפשי ולבי · ה״ה המופלג בתורה · המריא והבקי · החכם היקר · הרוך והרב פיפיות כ׳ ש״ת מוה׳ יעקב רייפמאנן נ״י

לדבר אשר שם מבטו · במליצה חדושי תורה · צר לי מאד כי אין הזמן מסכים · לבא באריכה · כי טרדות סובבות אותי מכל צד · ובפרט אשר ספרי כלל גדול · בנוי לתלפיות · על רוב כללי הש״ס · ובעת כבר נגמר אצלי מאמרי הראשון · מטבע ברכות שמו יכונה לפ״ז אין ביכלתי להתעסק בענינים אחרים · ואמיי לי דוי׳ א כי הרבה [illegible] ועניני [illegible] · מונחים לי בכל יום ויום · [illegible] פנאי להשיב עליהם · ורק לגודל אהבתי לך [illegible] מאשר כי רואה אנכי [illegible] בעיי פלפלא יקרה · בדברי הראשונים · בדרך האמת · לא בפלפולי של שקר · אשר

חדש

מלא מקרוב בא. אמרתי לא אמנע טוב מבעליו. בהיות לאל ידי. להלביש לשון שעלה
מעלה מעלה במסילה הנכונה ואשיב בקצור נמרץ — בענין שאלתו אם צריך
לעלות לרגל דוקא ברגליו או יוכל לעלות בצבים ובכרכרות? בודאי ענינים אלו
אינם מעכבים. ורק ראוי לעלות ברגליו בעינן. לאפוקי חגר ובעלי קבים. אולם
נלוה מן המובחר ברגליו דוקא. כשיטת הבחיי שהביא רו"מ. ואם אמנם כי
המדרש אשר רמז הרב רב בחיי נעלם ממני לשעה זאת. אולם לדעתי לא נגרע
חלקם של עולי רגלים מן מביאי בכורים. אשר מצינו אצלם שעלו ברגלים. ולא
בצבים ועגלות. עיין משנה ב' ד' פ"ג דבכורים. ובירושלמי שם. ועיין רמב"ם
פ"ד מהלכות בכורים הלכה ט"ז וז"ל "החליל מכה לפניהם, עד שהם מגיעים
"קרוב לירושלים. והם הולכים בכל הדרך וקורין שמחתי באומרים לי בית ה'
"נלך" ע"ש. ודרשת רבא חגיגה ג' ע"א מורה ג"כ ע"ז הענין הוראה שלמה. "מה
"יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. כמה נאים רגליהם של ישראל בשעה שעולים
"לרגל" הרי שעל המורגל אצלם לרוב שרגליהם היו עוסקות בהליכה למצוה.
ומקרא מלא מסייע לזה הענין תהלים מ"ב ה' "כי אעבר בסך אדדם עד בית
"אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג" המורה בעת שהיו הולכים לחוג חג היו מתאספים
המון רב לילך בשיירא. והיו מהוללים ומדדים על הדרך הרי שמנהגם רק
בהליכה. כי על הליכה בצבים ובעגלות אינה נופלת לשון אדדם. וגם ידענו
שהנסיעה בקרון לא היתה נוהג בדורות הקדמונים. וגם היום לא תמצאנה בארץ
ישראל עגלות. מפני שהיא מקום הרים. ואף הרכיבה לא היתה נמצאה מאד
מפני שהיה רק חלק קטן מארץ ישראל. שהיו יושבין קיצים בראיה. ומפני חביבות
המצוה. לא היה מעט הלוך במצרת אנשים רבים. הלוך ונגן. ותפים ומחולות
בידם למשא עליהם. ומפ"ז לא היה נחוץ להזכיר מזה הדבר בתורת חיוב.
וז"פ י- בדבר הקושיא איך הזכירו בירושלמי בנס שנעשה לבני אמוס באשקלון
בעת עליתם לרגל. הרי אשקלון ח"ל היתה ופטורים מלעלות לרגל? תמה כי
על רו"מ מדוע לא השגיח בעין פקוחה כי במדרש הגרסא "שלקי למצליא"?
והיינו להתפלל. שהיה דרך של אלו להתפלל בירושלים. כמו שהנהיגו מאז כל
יושבי ח"ל שהיו להם בתי כנסיות מיוחדות בירושלים. מגלה רפ"ד "בית הכנסת
"של טרסיים" וטרסי היא מדינה אחת. עיין ערוך. ומגלה י"ג ב' בלשון טורסי
ספרו בגתן ותרש. וכן בית הכנסת של אלכסנדריים (תוספתא מגלה פ"ב) מפני
שהוא מצות עשה עבדוהו במקדשו כמו שדרשו בספרי ועיין ספר המצות להרמב"ם
מ"ע ה'. ורמב"ן שם. ומקום המקדש הוא שער השמים. אבל אין זכר שעלו לרגל
והביאו קרבנות עמם. רק להתפלל לבד. ולא היה דוקא ברגל. ועוד דהירושלמי
לשיטתו אזיל דס"ל בראות פנים כלם שוים. עיין תוספות ר"ש חגיגה. וא"כ

הלכו אלו משקלון לראות פנים · ובירושלמי ג״כ שתמא. שהיה לרבן לילך לירושלים. אבל אין זכר ג״כ משעלו לרגל · והיינו ג״כ שהלכו להתפלל כמו שאמר יעקב אפשר עברתי על מקום זה ולא התפללתי · נתן על לבו לחזור · עיין רש״י ויצא · והוא מאגדת ר״פ גיד הנשה · ועוד אפשר לומר דהכונה היא בשעה שעלו לקיים מצות הַקְהֵל את לשבע שנים · שאז כלם חייבים · ועיין עקרים פרק כ״ה מאמר שלישי · שנראה מדברין שהבטחה דלא יחמוד איש את ארצך, על הקהל נאמרה · מאחר שעלו כלם · אבל ברגל נשארו הרבה נשים בביתם · ואין כאן נס מפורסם כמו בהקהל שלא נשאר שום איש · ובעינין למוד ראיה מהקהל לאו לכל מילי איתקש · עיין טורי אבן פ״ק דחגיגה י׳ ומה שרצה רו״מ לומר טעם חדש · דמפני זה יושבי ח״ל פטורים מן הראיה מפני דהוו כטמאים שגזרו טומאה על ארץ העמים, וכי כעיר לו הטעם שאמרו חז״ל דמי שאין לו קרקע פטור מראיה משום דכתיב ולא יחמוד איש את ארצך פסחים ח׳ ב׳ · וירושלמי פ״ג דפאה · ומטעם זה גם יושבי ח״ל פטורים דלא קרינן בהו ארצך, כמו בבכורים דאין מביאים מח״ל מפני דצריך לומר על האדמה אשר נתתה לי · ובעינן קרא כדכתיב · וזה דאין לו קרקע בא״י רק בח״ל · כן כאן לא יחמד איש את ארצך. וח״ל לא נקרא ארצך · ודברי המ״ל ריש הלכות ה״פ. צ״ע בעיני · שחפש ולא מצא טעם לדברי התוספות שיושבי ח״ל פטורים מן הראיה י״ ועתה נבא להשאלה · הכי נבצד · דמשכחת גר שיש לו קרקע היינו שקנה מן ההפקר. דבודאי לא הוי כמכר ואינו חוזר ביובלי. חנה אפילו נניח כי דינו דין את דהפקר כירושה דמי · א״כ למה אמרו בגיטין ס״פ השולח דלמ״ד אחים שחלקו לקוחות וק״פ לאו כקנין הגוף דמי · לא משכחת דין מקרא בכורים · רק בחד בר חד עד יהושע בן נון ע״ש · ולשיטתו הרי משכחת ג״כ בקנה מן ההפקר דג״כ מקרי קנין הגוף? ועוד דמשכחת במכר שדהו לששים שנה · דקי״ל ג״כ דאינו חוזר ביובל · עיין רמב״ם פי״א מהלכות שמיטה ה״ב · רק קושית הש״ס דאין סברא דהתורה תצוה מצוה אחת אשר נקשרה בתנאים רבים ומקרים רחוקים · וכל המצות נאמרו במוחלט · ורק במקומות מועטים אמרו שבקיה לקרא דדחיק ומוקי אנפשיה · וכמו שדוחק הוא לאוקמי כי מצות מקרא בכורים רק בחד בר חד עד יהושע בן נון · כן ג״כ דוחק לומר שמצות מקרא בכורים תדבר בקנה מן ההפקר או בקנה לששים שנה · וגם בנדון דידן ג״כ כן הוא כיון דילפינן הקהל מראיה וראיה מהקהל וא״כ יפה טענו הגאונים הגאון בעל טורי אבן והצל״ח ונו״ב מהדורא תנינא חלק או״ח ס״י דמצות התורה אשר נאמר והגר בהקהל קאי רק היכי דהגר זכה מן ההפקר · וכ״ז הוא לשיטתו דהפקר אינו חוזר ביובל · אבל דעתי אינה מסכמת בזה · כמו שראינן שכל ענין מכירה הוא סלוק רשות · ואמרינן היכי שמכר לצמיתת אין מעשיו מועילים אלא תחזור לבעלים הראשונים · עיין רמב״ם פי״א מהלכות שמטה הלכה א׳ · בן הפקר הוא עניי שמועילו מרשיתו · ובר רקע ההפקר שמסלק רשותו · עיין רמב״ם פ״ב מהלכות

מהלכות נדרים הי"ד · ועיין [illegible] י"ד ע"ב ונכסי עכו"ם הרי הן כהפקר · היינו מיד שקבל העכו"ם מעות כבר נסתלק רשותו · וכל הקודם זכה · וכל ענין יאוש אם אמרינן דיש יאוש בקרקע עיין תוספות סוכה ל' ע"ב סוגיא דאונכרי ויאוש גם כן מטעם הפקר · עיין ב"ק ס"ו ופני יהושע גיטין ל"ח סוגיא נתיאשתי מפלוני עבדי · והנה כל קניני דרבנן דמועילים שנעשו שלו דבר תורה מטעם הפקר ב"ד נגע בה · עיין שיטת רבנו ירוחם במעמד שלשתן דמועיל לקדושי אשה · עיין חו"מ סי' ס"ו ובש"ע אהע"ז סי' כ"ח ועיין יבמות פ"ט ע"ב דבעלה יורשה בקדושי קטנה · משום הפקר ב"ד הפקר · ועיין סוכה ל"א דפשיטא היא לא · ואין לה למי עכו"ם · מפני תקנת השבים · ויצאו בסוכה גזולה משום דהוי קנין דרבנן ועיין תוספ' ל' ד"ה שנוי המוזר לבריתו וא"כ בקנה בכל קניני דרבנן דנעשה שלו מטעם הפקר ב"ד הפקר · שוב יועיל יותר מקניני תורה שלא יהיה חוזר ביובל · א"כ משכחת מקרא בכורים בקנה בקניני דרבנן דמועיל מטעם הפקר שאינו חוזר ביובל · ואפילו תימא דקושית הש"ס איך אמרה התורה שיקרא מקרא בכורים · שעדיין לא תקנו רבנן קנינים שלהם · בכל זאת קשה מדברי הרמב"ם פי"א מהלכות שמטה הלכה כ"א דאע"פ שירושת הבעל דרבנן מ"מ אינה חוזר' ביובל · שהוא מחוק לדבריהם כירושה של תורה שאינה חוזר ביובל ע"ש · ולמה ליה להרמב"ם הטעם דשהו מחוק לדבריהם כשל תורה אפילו א"א דלא שהו מחוק לדבריהם כשל תורה · ת"ל כיון דחכמים תקנו ירושת הבעל והוציאוה מיורשי האשה שיורשים אותה מן התורה · וע"כ מטעם הפקר ב"ד כמו דאמרינן יבמות פ"ט ע"ב · וא"כ ממילא אפילו לא הוה כיורש הרי קנה מן ההפקר · ואין כאן דין שיחזור ביובל א"ו שלא כדברי רו"מ והפקר לא גרע ממכר לצמיתת דרבון טוב שלוקח ע"ז · והטעם שהתורה אמרה שלא תמכר לצמיתת · ואי אפשר לסלק זכותו · כן גם כן בהפקר ·

ידידו לנצח **צבי הירש חיות** מו"ה פה ק"ק זאלקווא והגליל · —

ועתה אגיד לך את כל אשר השבתי על דבריו אלה · ולפני כל תשובה ותשובה מתשובותי · אציגה לפניך עוד הפעם · את דבריו אשר עליהם תשובותי כוונו למען יהיה נקל לך להבין את דברי היטב ·

וזו היא תשובתי על דבריו

"אולם לדעתי לא נגרע חלקם של עולי רגלים · מן מביאי בכורים · אשר אמינו אכלם "שעלו ברגלים · ולא בנבים ועגלות" לא כן עמדי · כי אם נדמה עולי רגלים · אל מביאי בכורים לענין הליכה ברגלים · מדוע לא נדמה אותם אליהם גם לענין דברים אחרים · הנוהגים בם · ונזכרים במסכת בכורים ובירושלמי ובתוספתא וברמב"ם במקומות הנזכרים ? ומדוע לא זכרו חז"ל באיזה מקום אל עולי רגלים כי כל העירות אשר במעמד · היו מתכנסות לעיר המעמד · למען יעלו ברגש וברוב עם וכי היו לנים ברחוב העיר ולא נכנסו בבתים מפני אהל הטומאה · כאשר זכרו את כל זה אצל מביאי בכורים ? אמנה ! כי הענין הזה המאורי נזכר בספר תנא דבי אליהו

ח"א

ה"א פרק ה' גם אצל עולי רגלים. ואלה דבריו שמה "ואומר להם שיעלו כלם עמו (לשילה)
"וכשעולים עמו בדרך היו לנין ברחובה של עיר" וראה גם בפרוש זקוקין דנורא שמה.
אולם בכל זאת תמוה הוא עד מאד מדוע לא זכרוהו חז"ל במשנה. בתוספתא. או
בגמרא בבלית או ירושלמית ~~ספרים במלב~~ אשר אין להם אלא תורה ודבר ה' לכל
בית יעקב? ומדוע ידמה ענין דין והלכה ממקומו הראוי לו. ויבא אל מקום אשר אין בו כי
אם עניני אגדה ועניני מוסר? וכן מדוע לא זכרו כי בשחר היה הממונה אומר "קומו
"ונעלה ציון אל ה' אלהינו" וכי היו קוראים עלי דרך "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך"? אמנה!
כי לפי דעת רבים ממבארי ספרי הקדש, מזמור שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית
ה' נלך (תהלים קכ"ב) הוא שיר אחד משירי הליכות כדת אשר שרו עולי רגלים עלי דרך.
ראה גם שמה ברלב"ע. ובספר זמירות ישראל בבאור. וכן עוד מזמורים אחרים. כמו מזמור
קכ"א קכ"ד קכ"ה קל"ב קל"ג קל"ד המה לדעתם משירי הליכות קדש אלה אשר שרו עולי
רגלים. אם בטרם שמו לדרך פעמיהם. או עלי דרך. או בשערי ירושלים. או בשערי
המקדש. ראה גם בספר זמירות ישראל הנזכר בבאור ~~[illegible]~~
~~שם~~. אולם מה יועיל לנו זה? הלא בכל זאת יקשה עלינו עד מאד ~~[illegible]~~ מדוע לא זכרו תא
~~[illegible]~~ את זה? וגם הכי נוכל לסמוך בעניני דינים והלכות על מבארי ספרי הקדש כאלה
אשר לא באורו אותם לרוב כפי הקבלה. כי אם כפי העולה על רוחם כידוע? וכן מדוע לא
זכרו כי לא היו הולכים ביום כ"א שתי ידות. וכי היו קוראים בבאם אל שערי ירושלים
"עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלים" כאשר זכרו את כל אלה אצל מביאי בכורים? הכי נאמר
כי סמכו בכל אלה על אשר זכרו אותם אצל מביאי בכורים? והנה על אשר לא נזכרו בכל
הענינים האלה במשנה אצל עולי רגלים כ"א אצל מביאי בכורים. נוכל לאמר, כי היו אז כל
עניני עולי רגלים יותר ידועים ומפורסמים אצל כל איש ואיש מבני ישראל, מעניני מביאי
בכורים. בעבור כי ענין עלית רגל היה יותר כולל ויותר מפורסם וגם יותר נכסף ל[illegible]
מענין הבאת בכורים. ~~וגם בעבור [illegible]~~
~~הנבחר~~. וזאת מודעת לכל תלמיד עם מבין כי המשנה לא תזכור ענינים ידועים ומפורסמים
כאלה, כאשר כתב הרמב"ם בפרוש המשניות (מנחות פ"ד משנה א') ואלה דבריו שמה. "ודע כי
"הציצת והתפילין והמזוזה וענין מלאכתן והברכות שחיבין לברך עליהן. וכל הענינים התלוין בכל
"זה מן הדינין ומה שנאמר עליהן בשאלות ותשובות. אין ראוי כפי קבלת (נ"ל כונת) חבורנו
"לדבר בהן. לפי שאינו אלא מפרש (ראה גם בהקדמת המעתיק לסדר נשים מההבדל [illegible] אשר יש
בין פרוש לחבור) והמשנה לא דברה על אלה המצות דבר מיוחד לכלול (צ"ל לכלל) דיניהן עד
"שיהא חיב לפרש אותו. וסבת זה בעיני לפי שהיו הדברים האלה מפורסמים בזמן חבור
"המשנה. והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל. ואין ענין מהן נפלא מאום אדם
"ועל כן לא ראה לדבר בהן. כמו שלא הסדיר התפלה ר"ל נסחה ואיך יתנהג השליח צבור כפי
"שהיה מפורסם (ואנכי אוסיף על דבריו כמו שלא הסדיר עניני מצות נר חנוכה כאשר אדברה
"מזה במ"א) ולא חברו שום סדור (ואולי צ"ל הדור) אשר חברו ספר גמרא ובאורו" אולם עוד
הגמרא יקשה עלינו עד מאד מדוע לא זכרה מאומה מכל הענינים הנזכרים? ואין זה כי אם

בעבור

בעבור כי אין לדמות מאומה שולי רגלים אל מביאי בכורים ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~. ומלבד כל זה לא נדע עוד ברור אם מביאי בכורים עלו אך ברגלים. וכ"ש בצבים
ובכרכרות. כי מלשון "הולכים" הכתובה ברמב"ם במקום הנזכר אין ראיה מאומה על
זה. יען כי בספרי הקדש נמצאה לשון הליכה גם על הרכיבה "ויחבש את חמורו --- וילך
אל המקום" (בראשית כ"ב ג') "ויחבש את אתנו וילך" (במדבר כ"ב כ"א) ויחבש את החמור
ויקם וילך" (שמואל ב' י"ז כ"ג) ויחבש את חמורו וילך גתה" (מלכים א' ב' מ') "ויחבשו לו
החמור וירכב עליו --- וילך אחרי איש" (גם) "ויחבש לו החמור --- וילך וימצאהו"
(גם י"ג כ"ד) חבשו לי את החמור ויחבשו --- וילך וימצא" (גם כ"ז כ"ח) "וירכב אחאב
וילך" (גם י"ח מ"ה) "וירכב יהוא וילך" (גם ב' ט' י"ו) וילך רכב הסוס לקראתו (גם י"ח)
וכן יש עוד הרבה פסוקים בספרי הקדש אשר נזכר בהם לשון הליכה אבל רכיבה. כי
עקר הוראת שרש הלך הוא התנועעות הגוף ממקום אל מקום אם ע"י עצמו או ע"י אחרי.
וכן ~~[illegible]~~ בתלמוד ובמדרשים אמנם פעמים רבות לשון הליכה
אבל רכיבה. ולא"כ אפוא מאין נדע כי מביאי בכורים עלו אך ברגלים. וכ"ש בצבים
ובכרכרות? איה יש רמז לזה בספרי הקדש. במשנה. בתוספתא. בגמרא בבלית. ירושלמית?
ומדוע נמציא דברים חדשים במצות. חקים. ומשפטים. בלי ראיה ובלי מקור נאמן? לכן
נראה לי ברור כי כל אנשי חפש וכל הנדיבים והשועים עלו עם בכוריה' בצבים ובכרכרות.
אם כי
~~[illegible]~~ אם היה מביתם לירושלים דרך עשרה יום או יותר לא יגעו בלי ספק ללכת דרך רב
כזה ברגליהם. וזאת מודעת מכבר כי לא חפץ ה' אלהינו לתת עלינו עול קשה וכ"ש
מועקה במתנינו במצותיו הישרות כאשר אדבר עוד מזה למטה. --

"ודרשת רבא חגיגה ג' ע"א מורה ג"כ ע"ז הוראה שלמה מה יפו פעמיך בנעלים

"בת נדיב כמה נאים (צ"ל יפין כי כן הוא בגמרא שם) רגליהם של ישראל בשעה
שעולין לרגל. הרי שבא המורגל אצלם דרוש שרגליהם היו עוסקות בהליכה למצוה" לדעתי
נראה ברור כי המאמר הזה. לא נאמר כי אם על ההליכה. משערי ירושלים. אל הר [illegible]
הבית. כי אך על ההליכה ההיא. יתכן לאמר "כמה יפין רגליהן של ישראל בנעלים (המלה
ההיא נשמטה בדבריו) בשעה שעולין לרגל" כי כאשר באו אל שערי ירושלים. הסירו בלי
ספק את הנעלים אשר הלכו בהן עלי דרך. כי היו מגואלים בטיט חוצות ובאבק. ושמו
ברגליהם נעלים אחרים יפים עד מאד. ולפי דעת המתרגם שיר השירים בפסוק מה
יפו פעמיך בנעלים היו הולכים בנעלי תחש ואלה דבריו שמה "כמה שפירין רגליהון
דישראל כד סלקין לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא (תחש)" ובלי
ספק לא היו הולכים בנעלים יפים וטובים כנעלי תחש עלי דרך אך כאשר באו אל שערי
ירושלים שמו אותם ברגליהם למען יהיה לצבי ולתפארה אל העיר ירושלים עיר
כלילת יופי. ואל ה' אשר אוה למושב לו. ועל ההליכה ההיא משערי ירושלים אל הר
הבית בנעלי תחש אשר היו מבריקים מרחוק כפניני זהב ואבני שהם יתכן מאד לאמר
"כמה יפין רגליהן של ישראל בנעלים בשעה שעולין לרגל" וראה נא שמה בחדושי
אגדות להמהרש"א. --

"כי על ההליכה ברגלים ובעגלות אינה נופלת לשון אדדה" לא כן עמדי כי עקר הוראת שרש דדה הוא תנועת הגוף בקלות והליכתו לאט לאט, כאשר כתב גם הר״א ן׳ מלך "וענין הנענוע וההלוך מעט מעט" והרמב״ע כתב שמה כדברים האלה "והקרוב אלי שהוא לשון משנה מתנועע כאלו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדה כל שנותי" וא״כ נוכל לאמר לשון אדדה גם על רכיבה אם היא קלה ולאט לאט. ומלבד זה ידוע כי אין להביא ראיה מלשון מליצה ושיר. כי המליץ בעת תסתער רוחו כגלי הים. ונפשו תלהט מעוז התפעלותו ישתמש בשמות ופעלים אשר אינם נאותים היטב אל הענין לפי הוראתם העצמי. וכן יעזוב לפעמים את הסדר ההגיוני וסדר הדקדוק וימיר העבר בעתיד והעתיד בעבר. ולא ישמור את המין ואת הגוף וכו׳

ונ״ב

"שהנסיעה בקרון לא היתה נוהגת בדורות הקדמונים" נעלם כי עוד בימי יעקב אבינו היה כבר מנהג הנסיעה בקרון ובעגלות (ראה נא בבראשית (מ״ה י״ט) כי כתוב שמה "קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם" וכן נראה ממקומות רבים בספרי הקדש. וכן בימי המשנה והגמרא נתפשט המנהג ההוא עד מאד כאשר נראה ממקומות רבים בהם וכו׳

"ומפני חביבות המצוה לא היה מעט הלוך בחברת אנשים רבים. הלוך ונגן ותפוס ומחלות בידם למשא עליהם" כל זה לא יתכן. כ״א באנשים אשר היו קרובים עד מאד אל העיר ירושלים. אבל לא באנשים אשר היו רחוקים ממנה. ובאנשים אשר היו דרים בקצה גבול ארץ ישראל. כי עלימו היתה ההליכה ברגלים למשא כבד ולאבן מעמסה אף כי הלכו לראות את פני צור ישראל ודלגו בשמחת לבב ובגיל ורנן בתוף וחליל כאשר אמר בן אמוץ "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבא בהר ה׳ אל צור ישראל" (ישעיה ל׳ כ״ט) בכל זאת היתה עליהם לטורח בלי ספק ההליכה ברגלים דרך עשרה ימים או יותר. וכבר אמרתי למעלה כי ה׳ אלהינו לא רצה במצותיו הישרות. ובמשפטיו התמימים להעמיס עלי שכמנו עול קשה ולהלאות אותנו במצות נחושה. כי אל חסד הוא. וכל חכם לב ונבון דעת המתבונן בדרכיו הוא יודע כי כל מאוייו המה לנהל אותנו בנחת ובשמחה וגיל ולא בזעת אף וביגיעת בשר ובעצבון רוח. ולהיות תורותיו ומצותיו וחקיו ומשפטיו פרושים עלינו כטל בחרבוני קיץ כאשר אמר הושע "אהיה כטל לישראל" (הושע י״ד ו׳) ונעימים כשושנה עלי מים. וראה נא במדרש ויקרא רבה פרשה כ״ז "לא הטרחתי עליכם לקרות ק״ש לא עומדין ולא פרועין" וראה שמה את כל המאמר כי הוא יקר עד מאד. עוד נראה לי לאמר כי גם על האנשים אשר היו קרובים אל העיר ירושלים עד מאד היתה ההליכה ברגלים לטורח. כי בלי ספק כאשר עלו ישראל שלש פעמים בשנה לירושלים לחוג שמה את חגם ולשמוח שמה בזבחי שלמים עם נשותיהם ובניהם ובנותיהם וכל הנלוים אליהם. לקחו עמהם דברים רבים הנצרכים אל צרכי הדרך ואל צרכי חג וחג כסף. חלפות שמלות. וכרים וכסתות. ובלי ספק הנדיבים והשועים הובילו עמהם

גם את כל כליהם היקרים אשר השתמשו בהם בבתיהם. כלי כסף וכלי זהב. והשי נשאו את כל אלה עלי שכמם? וגם מה עשו טפיהם ועולליהם הטפחים ונשותיהם הרכות והענוגות אשר לא נסו מעולם הצג כף רגליהן על הארץ מהתענג ומרך. לכן אין לי ספק כי היו עמהם עגלות וצבים או סוסים וחמורים ודומיהם. וכן כתוב גם בירושלמי. פסחים פ"ב משנה ז' ע"ש —

וגם תמהני על רו"מ מדוע לא השגיח בעין פקוחה. כי במדרש הגרסא "סלקי לצלויא"? והיינו להתפלל" לא כן הוא אך בעין פקוחה וחודרת ראיתי הגרסא ההיא. ובכל זאת אמרתי את אשר אמרתי. כי ממה אשר הובא המעשה ההוא בפסוק מה יפו פעמיך בנעלים הנדרש על עלית רגל, ואצל מאמרים וספורים מענין עלית רגל, נראה בעליל כי גם המעשה ההוא הוא מענין הלזה, וכי הנס אשר נעשה להם לא היה ~~בע~~ כי אם בעבור הבטחת ולא יחמוד איש את ארצך אשר איננה כ"א על מצות העליה לרגל לבדה. ולא על מצות עבדוהו במקדשו. וכן נראה בעליל מפו"ת תשב"ץ ח"א סי' ג' כי הובא שמה המעשה ההוא על ענין עלית רגל. ראה שמה היטב. ועוד ראיות רבות ימצא כל קורא משכיל מעצמו במדרש הנזכר. כי דברי כנים עד מאד —

וגם "בית הכנסת של טרסיים. וטרסי היא מדינה אחת" אמת הוא כי טרסי היא שם מדינה אחת ~~ולדעתי נראה כי המוטבע [illegible] טרסיים (בתשובות [illegible]) היא מן המדינה ההיא ועל שמה [illegible]~~. אולם בכל זאת באור האמתי משם טרסיים הכתוב פה הוא צורפי נחשת. וכן פרש רש"י שם והוא כמו "וטרסיים בפני עצמן" (סוכה נ"א ב') ראה שמה היטב כי לא יתכן לאמר שמה בשום אופן על שם טרסיים כי רעיו יגידון עליו "זהבין בפני עצמן. וכספין בפני עצמן ונפחין בפני עצמן. וגרדיים בפני עצמן" עוד דע! כי המעשה מבית הכנסת של טרסיים המובא בגמרא מגלה שם. הוא לקוח מן התוספתא מגלה (פ"ב) ושם הגרסא "בית הכנסת של אלכסנדריים" ועל פי דברי ~~[illegible]~~ הנ"ל נוכל לאמר כי טרסיים ואלכסנדריים אחד המה. כי רבי הצורפים והחרשים היו אלכסנדריים כידוע ממקומות רבים בתלמוד —

וגם מפני שהיא מצות עשה עבדוהו במקדשו כמו שדרשו בספרי. ועיין ספר המצות להרמב"ם מ"ע ה' לשון מצות עשה איננה מדקדקת. כי עבדוהו במקדשו איננה נחשבת למצות עשה בספרי המצות. וגם הכונה בעבדוהו במקדשו איננה להתפלל במקדשו. אך להתפלל נכח מקדשו. כאשר כתב שמה הרמב"ם בעליל ואלה דבריו שמה "ואמרו עבדו בתורתו ועבדו במקדשו ר"ל הכוון אליו להתפלל שם כמו שאמר שלמה עליו השלום" והנה לשון "הכוון אליו" תורה למדי כי הכונה היא כי המתפלל צריך לכוון את פניו לנכח המקדש. וכן כתב בספרו משנה תורה הלכות תפלה (פ"א הלכה ג') "והכל יהיו מתפללין נכח המקדש בכל מקום שיהיה" וראה נא בכ"מ שמה כי כתב כלשונו הלאה "והכל יהיו מתפללים

"מתפללים נכח המקדש וכו' נ"ל שלמד כן מדאמרינן במשנת של ר"א בנו של ר'
"יוסי הגלילי. את ה' אלהיך תירא ואתו תעבד עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו
"כלו' להתפלל נכחו וכ"כ רבנו בשה"מ אשר לו" וראה שמה בפרק ה' הלכה [illegible]

ועוד אפשר לומר דהכונה היא בשעה שעלו לקיים מצות הַקְהֵל אחת לשבע שנים
כל קורא משכיל יעיד ויגיד כי הוא דוחק גדול לפרש ככה ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible]
שאלכם חיבים' לא אדע מה לשפוט על דברי' אלה הלא כפי דעת העקרים אשר
אמרי כן הבטחה ולא יחמד איש את ארצך אך על הַקְהֵל נאמרה. ואם כן
לפי דעת ר' אמי' אשר אין לו קרקע פטור ממצות הקהל. כי כפי דעת
העקרים הנזכרה, לשון ארצך אך על מצות הקהל נאמרה. ואם כן גם ישבי ח"ל
פטורים ממצות הקהל לפי אשר אמר למטה בטעם פטור: ישבי ח"ל מראיה ?

"וכי כשור לו הטעם שאמרו חז"ל דמי שאין לו קרקע פטור מראיה" כבר קדמו
בטעם הלזה הרב בעל מרכבת המשנה בספרו זה ח"ג (הלכות קרבן פסח פ"א
הלכה א') ואלה דבריו שמה "וכן מה שתרצו התוספות א"נ כגיבין ח"ל כמי כינתם
"דא"כ לא היה לו קרקע ופטור מלעלות" אובא אנכי אומר כי כל מי אשר יש לו
עינים פקוחות, והאמת אהובה לו מכל. יראה במעט התבוננות בתוספות
שמים. ובפסקי התוספות במקומות הנזכרים. ובפסקי התוספות תענית
במקום הנזכר כי פטור ישבי ח"ל הוא אך מצד ח"ל עצמו ולא מצד אשר אין להם
קרקע. וגם ישבי ח"ל כאלה אשר יש להם קרקע בא"י אך המה דרים בח"ל פטורי'
ממצות ראיה והוא ברור על אחד בעיני והנה בטרם אכלה לדבר עמך מענין
הלזה אגידה לך כי מפשטות איזה פסוקים בספרי הקדש נראה כי כל ישראל
אחד מהם לא נעדר עלו לירושלים שלש פעמים בשנה. בשמות (כ"ג י"ז) ובדברים
(י"ו י"ו) כתוב "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך" ולשון כל תורה למדי כי כל
הזכרים בישראל ישבו באשר ישבו חיבים במצוה ההיא. ובתהלים (קכ"ב ג' ד') כתיב
"ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו: שם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל
"להודות לשם ה'. וכתב שם הראב"ע כדברים האלה "והנכון כי היא היתה מלאה
אדם והיינו מתערבים בשערים. לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים:
"ירושלים היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב
בעת הפסח" והנה לשון "בעיר שחברה לה יחדו" כפי פרוש הראב"ע הנזכר תורה
למדי כי כל ישראל יחדו אחד מהם לא נעדר עלו לירושלים שלש פעמים בשנה.
וגם לשון "שם עלו שבטים שבטי ה'" תורה למדי כי כל השבטים כלם עלו--

חבב נא אחי! [illegible]

[illegible]

[illegible]

אלה לא אדע מה לעשות כי מיוסדת [illegible] לאמר לפי קושית הגמרא הלזו כי הזוכה מן ההפקר יש לו בה קנין הגוף אף לפי דעתי הלא לפי הקושיא ההיא גם המפקיר עצמו אין לו בה קנין הגוף אך קנין פרות לבדו. ואם כן כאשר הפקיר את הקרקע לא היה יכול להפקיר אך את הקנין פרות לבדו. אשר היה לו בה. ואם כן גם הזוכה בה. איננו יכול לזכות. אך בקנין פרות לבדו? ואם נאמר כי גם המפקיר קנה מן ההפקר אם כן אפוא שבה קושית הגמרא אל מקומה כי לא משכחת לה כי אם באחד גר אחד עד יהושע בן נון?:—

ועוד למשכחת במכר שדהו לששים שנה דקי"ל ג"ב דאינו חוזר ביובל" אחד אתפלא על דברין אלה הלא מה אשר אמרה הגמרא כי אין ללוקח שדה מחברו בזמן אשר היובל נוהג. קנין הגוף בשדה אשר הוא לוקח כי אם קנין פרות. הוא מטעם אשר כתב הר"ן בנדרים (כ"ט א' ד"ה אמר ליה אביי) כי כל קנין אשר איננו קנין עולמי אך קנין זמני איננו קנין הגוף. אך קנין פרות. ואם כן אפוא גם הלוקח שדה מחברו לששים שנה אין לו בו קנין הגוף כי אם קנין פרות. כי הקנין אשר יש לו בשדה ההוא. איננו כי אם קנין זמני. כי אחרי ששים שנה ישוב השדה לבעלין? ומה הבדל יש בין קנין זמני אשר הוא מצד המוכר אשר לא מכר לו כי אם לזמן ידוע. לקנין זמני אשר איננו מצד המוכר. אך מצד מצות התורה אשר צותה כי ישוב כל איש אל אחזתו בשנת היובל?:— והנה בראשונה עלה על לבי לאמר כי יש הבדל רב ביניהם. יען דמיתי כי מה אשר אמר הר"ן במקום הנזכר כי קנין זמני איננו כי אם קנין פרות. לא יתכן כי אם בלוקח שדה מחברו בזמן אשר היובל נוהג. אשר הלוקח אין לו רשות לעשות מאומה בהגוף. לחפור בו בורות שיחין ומערות וכדומה. ככתוב בירושלמי גיטין סוף פרק השולח מטעם אשר כתוב ושב לאחזתו. ודרשו חז"ל ושב לאחזתו בעינן. ראה שמה. אבל בלוקח שדה מחברו לששים שנה אשר יש לו רשות לעשות בהגוף את כל אשר תאוה נפשו לחפור בו בורות שיחין ומערות וכדומה. כאשר כתב הרמב"ם (פרק כ"ג מהלכות מכירה הלכה ו') לא יתכן לאמר כי הקנין אשר יש ללוקח בשדה הלזה איננו כי אם קנין פרות. אף כי איננו כי אם קנין זמני. אך אחרי בינותי היטב בענין הלזה ראיתי כי כל זה. הוא אך עמל ורעות רוח. כי כל קורא משכיל. כאשר יקרא בדברי הר"ן במקום הנזכר. בעין פקוחה ומודרת. יראה בעליל כי מה אשר אמר הר"ן. כי קנין זמני הוא אך קנין פרות. איננו תלוי מאומה במה אשר אין רשות אל הלוקח לעשות בהגוף את כל אשר תאוה נפשו. כי אם באשר הוא זמני ולא עולמי. וכן נראה בעליל ממה אשר כתבו הראב"ד והרב המגיד פרק כ"ג מהלכות מכירה במקום הנזכר. כי גם ללוקח שדה מחברו בזמן אשר היובל נוהג יש רשות לעשות בהגוף את כל אשר תאוה נפשו. ראה נא במשנה למלך (פרק י"א מהלכות שמטה ויובל הלכה א') וחלקו על הירושלמי הנזכר. ובלי ספק היו להם ראיות ברורות כי כן הוא דעת התלמוד שלנו. כי לולי זה. לא היו חולקים על הירושלמי

ובבל

ובכל זאת כתוב בתלמוד שלנו כי הקנין אשר יש לאותו שדה מחברו בזמן אשר היובל נוהג איננו כי אם קנין פירות וכו' והנה יש לי להעמיק ולהרחיב בדברי הר"ן הנזכרים ובהסברת המחלוקת על קנין פירות אם הוא כקנין הגוף או לא. אולם אין פה המקום לכל אלה. —

"שכל ענין מכירה הוא חלוק רשות" הבדל רב יש בין מכירה להפקר. כי במכירה אין המוכר מסלק את עצמו מן הדבר הנמכר. בעבור אשר איננו רוצה בו עוד ואין לו עוד חפץ בו. אך בעבור אשר הוא רוצה להקנותו לחברו בעד הכסף אשר הוא נותן לו בעבורו. או בעבור אשר הוא מוכרח להקנותו לחברו ולקחת ממנו את מחירו. כי צר לו מאד מפני זלעפות רעב. או בעבור דברים אחרים אשר יאלצוהו. למכור לזרים חילו. וזאת כל איש יודע. כי כל מוכר כזה גם אחרי מכרו דבר מה מנכסיו. ולקח בעדו את מחירו כאשר חפץ. עוד יהמו מעיו להדבר ההוא. ובכל לב. ובכל נפש. הוא רוצה כי ישוב אליו עוד. ואם כן אפוא. זה אשר יסלק המוכר את עצמו מן הדבר הנמכר. איננו בעבור נמאוס בו. אך בעבור חפצו במחירו. לא כן בהפקר. כי בהפקר יסלק המפקיר את עצמו מן הדבר המופקר. אך בעבור אשר איננו חפץ בו עוד. אך בעבור אשר בכלל אין חפץ בו נחשב לו. לא בעבור מחיר. לא בעבור כסף. ולא בעבור תועלת אחר. ולרוב יפקיר איש דבר מה מנכסיו. למען ירגיל את עצמו. למעט בקנינים הזמנים. המדומים. ולבלי קחת מהם. אך את אשר הוא הכרחי לו. ולמען יסכן לבלי ירדף אחרי הון ועשר. ולבלי יכלה כל ימי צבאו עלי ארץ אשר לא מנו לו כי אם לתורה ולחכמה ולעבודת אלהים. בכסיפת כסף ובצבירת זהב. ואם כן אפוא זה אשר יסלק המפקיר את עצמו מן הדבר המופקר. הוא אך בעבור מאונו בו. ובעבור אשר אין לו עוד חפץ בו. ואם כן איככה נוכל לאמר כי התורה הקפידה לבלי עשות זה לצמיתות? איככה נוכל לאמר כי התורה לא רצתה כי יחרים איש את כל הונו וכי יבזור את כל רכושו למען יטהר את לבבו מכל עסקי תבל ומכל ענינים הזמנים המדומים. המטרידים את האדם מעבודת אלהים ומונעים אותו מלבא אל המטרה. אשר הציב ה' לעמתו בעת אשר נפח רוח חיים באפיו? הכי זה משפט ישר? לכן ברור הוא בעיני. כי לא הקפיד אלהים אך לבלי ימכור איש או יתן מה מנאות ארצו אשר בחר בה מכל הארצות. כאיש העשה בקניניו. אבל לא לבלי יחרים איש איזה מנאות ארצו אשר לא יעשה זה על דרך משא ומתן. אך על דרך המאון בקנינים הזמנים. וכל קרא בעין פקוחה בפסוק "והארץ לא תמכר לצמתת" (ויקרא כ"ה כ"ג) ובפירוש הרמב"ן שמה. יראה כי עקר ההקפדה לא היה אך על ההקנאה אשר לא תוכל להיות אך על ידי הצטרפות שני אנשים. אשר אחד מהם ימכור או יתן. ואחד מהם יקנה או יקבל. והאיש ההוא אשר יקנה או יקבל. איננו זוכה בדבר אשר הוא קונה או מקבל. אך על ידי מעשה המוכר או הנותן והוא ענין המשא ומתן. ולכן לא רצה אלהים כי יעשה הקנין ההוא לצמיתות.

למען

למען ידע כל איש. כי לו כל הארץ והוא איננו אך גר ותושב עמו. אבל עכ"ל ענין הסלוק לבדו לא היתה הקפדה מאומה בלי ספק כי מדוע יקפיד אלהים כי יסלק איש את עצמו לעד ולנצח נצחים מן הדבר ההוא אשר נתן לו לנחלה. מדוע לא יהיה רשות לאיש לבלי קחת את אשר נתן לו? וכי אין זה משפט מעקל ודין מעות כי יכריח איש את רעהו לקחת ממנו את אשר הוא רוצה לתת לו? ואם זה הוא משפט מעקל ודין מעות בחק בני אדם. אף כי בחק אלהים. ועתה כרא"ה ונביטה אם יש רשות לאדם לסלק את עצמו לעד ולנצח נצחים מן הדבר ההוא אשר נתן לו אלהים לנחלה. אם כן אם זכה איש בדבר ההוא איננו זוכה בו מצד מעשה בעליו. אך מצד אשר הדבר ההוא אין לו בעלים עוד. ואם כן אפוא מדוע יצוה אלהים כי ישיב האיש הלזה את הדבר ההוא בשנת היובל לבעלין אשר עוד בטרם זכה בו. כבר עזבוהו והשליכוהו מנגד עיניהם? אנא! בינה נא בזה. ואם יחנני אלהים. אעמיק וארחיב עוד בזה ובייתר דברין במאמרי הנזכר.—

כ׳ שאלה. הבינני נא דברי הגמרא "וכיון דאיכא מזוזה לא אפשר. דכתיב "לא "תעשון כן לה׳ אלהיכם" (דברים י"ב ד׳) (סנהדרין ע"א א׳) מדוע לא תדמה מצות "ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש" (דבם י"ג י"ז) מצות "לא תעשון כן לה׳ אלהיכם" בדין כל מצות עשה אשר תדמה מצות לא תעשה?.—

תשובה כבר קדמך בזה הרב בעל תורת חיים בספרו זה ע"ס. ראה שמה כי לא תרץ מאומה את הקושיא ההיא. אולם אנכי תרצתי אותה באופנים רבים כלם ישרים ונכוחים. ועתה לא אגיד לך כי אם אופן אחד מהם והוא יקר עד מאד. והוא כי לדעתי נראה ברור. כי ענין מצות עשה דומה לא תעשה איננו כי אם במצות לא תעשה כזו. אשר עקר מצותה הוא אך מצד הפועל. לא מצד הפעולה בעצמה. רצוני לאמר. כי יש מצות לא תעשה אשר עקר מצותן איננו כי אם מצד אשר לא רצה אלהים כי יעשה איש ישראל את הפעולה ההוא. אבל לא מצד אשר הפעולה בעצמה היא מתועבת בעיניו למשל קחה לך מצות לא תעשה מלאכה בשבת ויו"ט. עקר המצוה ההיא ידוע לכל מבין עם תלמיד. כי הוא אך מצד הפועל. רצוני לאמר. כי עשית מלאכה בשבת ויו"ט. לא יחד אלהים כי אם לפועל אינו ישראל. ולא לפועל ישראל. והוא כעין בעל הבית המיחד פעולה אחת לפועל זה. ופעולה אחת לפועל זה. אבל לא מצד אשר עשית המלאכה בשבת ויו"ט בעצמה היא מתועבת בעיני אלהים. יען כי אם היתה עשית המלאכה בשבת ויו"ט בעצמה מתועבת בעיניו. מדוע יהיה בן נח אשר שבת חיב מיתה (סנהדרין נ׳ח ב׳. רמב"ם פרק י׳ מהלכות מלכים הלכה ט׳)? ויש מצות לא תעשה רבות. אשר עקר מצותן הוא מצד הפעולה בעצמה. כי היא בעצמה מתועבת בעיני ה׳. יהיה הפועל מי אשר יהיה. ועל פי הדברים האלה אמרתי. כי מצות עשה איננה דומה. כי אם

מצות

מצות לא תעשה כיון אשר עקר מצותה הוא אך מצד הפועל. ואיננו כי אם העדר רשות. כי לא הרשה אלהים לאיש ישראלי לעשות דבר זה. אבל לדבר מצוה נתן לו רשות לעשות את הדבר הלזה אשר מצד עצמו איננו מתועב. אבל מצות לא תעשה כיון אשר עקר מצותה הוא מצד הפעולה בעצמה כי היא בעצמה מתועבת בעיני ה׳ יהיה הפועל מי אשר יהיה איננה דוחה כי איככה יתכן לעשות מצות ה׳ בדבר אשר עצמותו הוא משוקץ ומתועב בעינין. והוא ברור עד מאד לכל שתומי העין ורואי אור האמת. ועל פי זה מתורצת היטב הקושיא הנזכרה. כי גם במצות לא תעשון כן לה׳ אלהיכם הרומזת לדעת חז״ל על אסור מחיקת השם. לא יתכן מצות עשה דוחה לא תעשה. כי עקר האסור ההוא הוא מצד הפעולה בעצמה. כי הקפיד אלהים על שמו אשר לא יאבד יהיה הפועל מי אשר יהיה. וכל נבון דעת ההלך מישרים יעיד ויגיד כי עקר האסור ההוא הוא מצד אבדת השם בעצמה ולא מצד המאבד. ואף כי מצאנו כי הותר האסור ההוא אצל סוטה. זה הוא אך מצד ענין גדל השלום ולא מצד ענין דחית מצות עשה מצות לא תעשה. והבדל רב יש בין שני הענינים האלה. ונקל לכל איש דעת לדעת אותו כאשר יחקר בו היטב ועל פי הדברים האלה נדחים דברי מי אשר כתב כי מצות טבילה בזמנה דוחה מצות לא תעשון כן לה׳ אלהיכם. והובאו בשו״ת הרדב״ז ח״א בלשונות הרמב״ם (סי׳ מ״ז) ראה שמה היטב׃—

כא **שאלה**׃ הבינני נא היטב מאמר ר׳ זירא ״כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו״ המובא פעמים רבות בתלמוד׃—

תשובה׃ הקשיבה נא לאמרתי ואבינהו לך על פי חקי ההגיון. דעה נא אחי! כי נשוא יוכל להאמר בנושא בכח. ויוכל להאמר בנושא בפועל. עתה נשקיפה נא במנחת מאפה תנור כתוב ״חלות מצות בלולת בשמן״ (ויקרא ב׳ ד׳) וכן במנחת מחבת כתוב ״סלת בלולה בשמן״ (שם ה׳) המאמרים האלה בנוים משני חלקים מענין שיקוים. הוא הנשוא. ומדבר שבו יקוים הענין ההוא. הוא הנושא. הענין שיקוים. הוא הבלילה בשמן. והדבר שבו יקוים הענין ההוא. הוא הסלת. והנה בפי הנראה מפשט המאמרים האלה. לא יכשר הנושא ההוא. הוא הסלת. כי אם כאשר יעשה בו הנשוא ההוא. הוא הבלילה בשמן. אולם הקבלה הגידה לנו. כי הנושא ההוא כשר אף אם לא יעשה בו הנשוא ההוא. כי הנשוא ההוא. לא נאמר להיות בנושא ההוא בפועל. כי אם להיות בו בכח לבד. וזו היא כונת המאמר הנזכר. כל הראוי לבילה. רצונו לאמר אם הנושא ההוא הוא ראוי להיות בו הנשוא ההוא. הוא הבלילה בשמן. אין הבלילה בשמן בפועל מעכבת בו. כי די להיות הנשוא ההוא בנושא ההוא בכח לבד כנזכר. וכל שאינו ראוי לבילה. רצונו לאמר אם הנושא ההוא איננו ראוי להיות בו הנשוא ההוא. אזי בילה מעכבת בו. כי אף אשר הנשוא ההוא לא נאמר להיות בנושא ההוא בפועל. בכל זאת צריך להיות בו בכח. וכן בדברים רבים אחרים אשר נאמר

בהם נשוא ונושא. הגידה לנו [illegible] הנושא לא נאמר להיות בנושא בפועל כי אם בכח. ובעזרת אלהים מצאתי על פי הדברים האלה פנינים רבים אשר בכל הון לא יסולאו. ובמקום אשר ארוך בענין הזה דברים עמוקים עד מאד. —

שאלה. הבינני נא היטב דברי רש"י בענין חלה אשר כטמאה (ביצה ד' ע"ב במשנה) כי מוקשים המה בעיני עד מאד מפסקים (ה' סוף ע"א ורמ"א ע"ב) ולא נחה רוחי בכל אשר כתבו בזה הרב בעל פני יהושע בחדושין לפסקים אס. והרב בעל שו"ת נודע ביהודה בתשובתו זו (חלק או"ח סימן ט"ו). —

תשובה. בטרם נאל לדבר מדברי רש"י אלה. נחקורה נא. אם פעולה אחת נעשתה. בעבור שני דברים שונים. אל איזה דבר משניהם ניחס הפעולה ההיא? אם אל זה. או אל זה. או אל שניהם יחד? ונאמר, כי אם הפעולה ההיא היא בבחינת דבר אחד משניהם הכרחית. ובבחינת דבר אחר רצונית. אזי ניחס הפעולה ההיא אל הדבר ההוא אשר על ידו היא הכרחית. וכאשר יתבונן איש. בעבור מה נעשתה הפעולה ההיא? מה הוא התכלית הנרצה בה? מה הוא הדבר אשר אנחנו נבקש להשיג על ידה? לא נכיר בתשובתנו אלין. כי אם הדבר ההוא אשר על ידו היא הכרחית. והדבר האחר נכחד תחת לשוננו, אף אם גם בעבורו נעשתה. כי יחוס הפעולה אל תכליתה (הוא הדבר אשר בעבורו נעשתה) הוא בעבור הכונה המכוונת בעשיתה. רצוננו לאמר כי כל פועל לא יפעל דבר אם אין לו כונה בעשיתו להשיג על ידו דבר אחד נרצה לו. ולולי זה לא יפעל מאומה. ולכן כל תכלית הוא מאוחר אל הפעולה בזמן. וקודם אליה במחשבה. דרך משל תכלית בנין הבית. הוא הישיבה בו. והישיבה בו הוא אך אחר הבנין. אולם עוד בטרם החל הפועל לבנות את הבית. כבר חשב בלבבו. ענין הישיבה בבית. והמחשבה ההיא העירה את הפועל לבנות בית. למען השיג על ידו ענין הישיבה בו אשר כבר חשב בו. וזאת מודעת לכל איש. כי כל פועל יכון יותר בפעולתו אל הדבר אשר על ידו הוא מוכרח על פעולתו. מאל הדבר אשר איננו מוכרח על ידו על פעולתו. יען [illegible] טבע כל איש ואיש. לחשוב בראשונה על הענינים ההכרחיים. בטרם יחשוב על הענינים הרצוניים. כי הענינים ההכרחיים. יניעו בתחלה את כח המחשב לחשוב בהם בטרם יניעו אותו הענינים הרצוניים. וכן הוא במעשה. כי יעשה [illegible] הענינים ההכרחיים בראשונה בטרם יעשה הענינים הרצוניים. ולכן ניחס באופן הנזכר את הפעולה אל הדבר אשר על ידו היא הכרחית. ועתה נשובה אל דברי רש"י הנזכרים. ונחקורה מעט בפעולת הבערת קדשים טמאים. ונאמר כי הפעולה ההיא תֵּעָשֶׂה פעם אך בעבור דבר אחד. ופעם תעשה בעבור שני דברים. רצוננו לאמר כי אם הפעולה ההיא תעשה על ידי פרור וזריה לרוח. או על ידי השלכה לים הגדול. או על ידי דבר אחר אשר לא נוכל להנות על ידו מן הקדשים

בעת

[illegible]

בעת בעורם. אזי לא נוכל לכון בזה כי אם כוונה אחת. והיא מצות הבעור. אבל
אם הפעולה ההיא נעשה על ידי תבערת אש על התנור או על הכירים. אזי
נוכל לכון בזה שתי כוונות. הכונה האחת היא מצות הבעור. והכונה השנית היא
הנאתו בזה. והוא לבשל בעת בעור הקדשים ההם דבר מה ובאופן ההוא תעשה
הפעולה ההיא בעבור שני דברים. ועתה נדרשה נא אל איזה דבר משניהם
ניחס הפעולה ההיא? אם אל זה או אל זה או אל שניהם יחד? ונאמר כי
הפעולה ההיא תתיחס אל הדבר ההוא אשר על ידו היא הכרחית. והוא
דבר מצות הבעור. כי על ידי הדבר ההוא הוא מוכרח על הפעולה ההיא. אבל
על ידי הדבר האחר. והוא דבר הנאתו בזה. איננו מוכרח על הפעולה ההיא.
ולכן יכון יותר בפעולתו זו אל דבר מצות הבעור מאל דבר הנאתו בזה כנזכר
ועתה נקרא נא בדברי רש"י הנזכרים בענין פקוחה. ונראה כי רש"י לא בא
בדבריו אלה. לתת טעם על מה אשר אין אנחנו מבערים קדשים טמאים ביו"ט
על ידי אכילת בהמה. כי אם לתת טעם על אשר אין אנחנו מבערים קדשים
טמאים ביו"ט על ידי שרפת אש. כי בהשקפה הראשונה יקשה עלינו לדעת
מדוע אין אנחנו מבערים קדשים טמאים ביו"ט על ידי תבערת אש על
התנור או על הכירים. הלא ההבערה ההיא תוכל להיות גם לצרכנו.
ולצרכנו לא נאסרה הבערת אש ביו"ט? ועל זה כתב רש"י "דרחמנא אחשבה
להבערתו" רצונו לאמר כי בעור קדשים טמאים הוא מצוה. ואם כן בבחינה
ההיא. הפעולה ההיא היא הכרחית. ולכן תתיחס אך אל דבר המצוה. ולא אל
דבר ההנאה. ואם כן בטל צרכנו אצל צורך המצוה. והוא כאשר היתה הפעולה
ההיא. אך לצורך מצוה לבד. ולכן אסורה ביו"ט. שפט נא קורא משכיל! בדברים
אלה. [illegible] ועתה נדרשה נא אחרי טעם
אסור בעור קדשים טמאים ביו"ט על ידי אכילת בהמה. כי רש"י לא אמר
טעם על זה לפי דברינו אלה. ונאמר כי מה אשר אין אנחנו מבערים קדשים
טמאים ביו"ט ע"י אכילת בהמה. הוא אך מדרבנן. אבל מדאורייתא אין
אסור לבער קדשים טמאים ביו"ט כי אם על ידי שרפת אש אשר היא מלאכה.
אך רבנן אסרו לבער אותם גם על ידי אכילת בהמה. כי גזרו בעור אטו בעור
ומשו פן על ידי אשר נתיר לבער אותם על ידי אכילת בהמה. נתיר לבער
אותם גם על ידי שרפה. כי מצות בעור קדשים טמאים. מתקיימת ע"י אכילת
בהמה כבעל ידי שרפת אש. כי עקר מצות בעור קדשים טמאים. הוא אך לבלי
יהיו בעולם. לכן נופל שם בעור על אכילת בהמה כעל שרפת אש. וע"כ יוכל
להיות אשר לא יעלה על לב האנשים ההבדל אשר יש בין אכילת בהמה.
לשרפת אש. לכן אסרו חכמים לבער קדשים טמאים ביו"ט ע"י כל דבר אשר
נופל עליו שם בעור. למען לא יתחלף עוד לאיזה אנשים בעור בבעור. והוא
ברור עד מאד. כי לולי כן בעבור מה יהיה אסור לבער קדשים טמאים ביו"ט
ע"י אכילת בהמה? ומי הוא זה ואי זה הוא אשר יתפאר לאמר כי יבין [illegible]

[illegible]
[illegible]

היטב בנפשו. כי נכונת אבל לפני [redacted] אלא מלאכה אם הנתינה היא מצוה? מי יאמר כי יש לו ציור נכון בשכלו מזה? מי הוא זה אשר יבין גדר שם מלאכה. ויאמר כי זו היא מלאכה? וכל אשר יש לי עוד בענין הלזה. אשמרהו ליום מועד. —

כג שאלה. הגידה נא לי את כל אשר אמרת בדברי רש"י (שבועות ל"א א' ד"ה ומגלגל עליו שבועה) כי שמעתי כי אמרת בדברי רש"י שהם דברים יקרים עד מאד. וכליותי תכלינה עד מאד לדעתם. —

תשובה. אעתיק לך אמי! את כל דברי מראשם עד סופם. הנה רש"י כתב בדבור הנזכר כדברים האלה "שאינו מודה לי במקצת ומשביענו על ידי גלגול" ויש לתמוה על דבריו אלה. איככה יתחייב כופר הכל שבועה על ידי גלגול לדעתו. הלא הוא סובר כי מה אשר כופר הכל פטור משבועה הוא מטעם חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (ראה נא רש"י ב"ק ק"ז א' ד"ה כדרבה) ואם כן אפוא מה מועיל גלגול אשר יתחייב כופר הכל שבועה על ידו. הלא ענין השבועה הוא לברר על ידה טענת הנשבע. וטענת הכופר הכל כבר היא מבוררת על ידי חזקה אין אדם מעיז פנין בפני בעל חובו? בקרקעות עבדים ושטרות. מועיל היטב הגלגול. כי שמו אין הפטור מטעם אשר טענת הנתבע עליהם כבר היא מבוררת גם בלי שבועה כ"א מטעם אשר על דבר אשר איננו מטלטל וגופו ממון לא חייבה התורה שבועה מאיזה טעם נעלם מאתנו. לכן במקום אשר חלה שבועה בראשונה. על דבר המטלטל וגופו ממון תתפשט חיובה גם על הדבר אשר איננו מטלטל וגופו ממון אשר עמו ונדרש אתו יחד מטעם איש אחד. וכן מצאנו במקומות רבים בתורה. כי כאשר יחול דבר מה על עצם אחד. יתפשט הדבר ההוא גם על עצם אחר הסמוך לו. אף כי לא היה חל עליו אם היה בפני עצמו. ובמקום אחר ארבה לדבר עמך מענין גלגול שבועה. אבל בכופר הכל הפטור הוא לדעת רש"י מטעם אשר טענתו כבר היא מבוררת גם בלי שבועה. ומה מועיל אם כן הגלגול? וכן יש לתמוה על הש"ך (חו"מ סי' ע"ד ס"ק ח') בענין טענת פרוזבול היה לי ואבד ראה שמה היטב. ובאו"ת שם. אולם כאשר נתבונן היטב בדברי רש"י אלה נמצאם יקרים וכנים עד מאד: אך בראשונה נחקורה נא מעט במחלוקת הפוסקים בענין טענו בספק על פי עד אחד. אם חייב הנתבע שבועה או לא. ונרדפה לדעת במה חלוקים הפוסקים האלה. ונאמר כי הפוסקים האלה חלוקים המה בעקר ענין שבועת עד אחד מצד מה הוא. אם הוא מצד נאמנות עד אחד לענין שבועה. או הוא אך מצד אשר על ידו מכרעת טענת התובע את טענת הנתבע. רצוני לאמר כי הפוסקים האלה האומרים כי טענו בספק על פי עד אחד חייב הנתבע לשבע. סוברים כי עקר ענין שבועת עד אחד. הוא מצד נאמנות עד אחד לענין שבועה. כשני עדים לענין ממון. לכן איננו תלוי מאומה בטענת התובע. והפוסקים האלה האומרים כי טענו בספק

על

עד כי הפה אין הנתבע חייב לשבע · [illegible] בשבועת עד אחד הללו · כך
אבל אחר על ידי מכרעת טענת התובע את טענת הנתבע · כי כל עוד אשר טוענת
התובע והנתבע שקולות הנה · לא יתכן שלומה חייב שבועה על אחד מהם · כי
על ידי מה יתחייב טוען אחד לברר את טענתו על ידי שבועה יותר מטוען האחר? הלא
זה טוען וזה טוען · ואין לטענת האחד יתרון מן טענת חבירו? וזה הוא ענין מה אשר
חייבה התורה את המודה במקצת הטענה לשבע · ופטרה את הכופר הכל מלשבע ·
כי כאשר זה תובע הכל · וזה כופר הכל · אזי אין יתרון מאומה לטענת התובע · מן
טענת הנתבע · ועל ידי מה יתחייב הנתבע לברר את טענתו יותר מן התובע? הלא
אין הבדל כלל אצלנו ביניהם אך בזה אשר זה הוא תובע · וזה הוא נתבע · אבל
כאשר הנתבע מודה במקצת טענת התובע · אזי מכרעת טענת התובע את
טענת הנתבע · כי עתה יש יתרון לטענת התובע מן טענת הנתבע · יען כי הודאת
האחד במקצת האחר אשר כנגדו · היא הוראה על אמתת דברי האחר (ראה גם
סנהדרין (כ"ד א') בעדים פסולין ודיינין כשרין · ורש"י כתב שמה כדברים האלה שכו'
דין פוסל הדיינין והעדים · ונמצאו דבריו אמת על העדים · ומשום הכי מהימנינן ליה
אפילו לגבי דיינין' וראה שמה עוד היטב במחלוקת אם אמרינן מגו או לא אמרינן
מגו') ולכן הצריכה התורה פה את הנתבע לברר את טענתו נגד טענת התובע
על ידי שבועה · וזה הוא ענין שבועת עד אחד לדעת הפוסקים האלה · כי על ידי
אשר יש עוד אחד אשר הוא אומר כדברי התובע · יש יתרון לטענתו מן טענת
הנתבע · כי רבוי המעידים על דבר מה · הוא אות על אמתתו · (ראה גם התחלת
הקדמת ספר החנוך) ועקר מה אשר צריך הנתבע לשבע נגד עד אחד לפי דעתי
איננו מטעם כי העד יש לו נאמנות לענין שבועה · כאשר יש [illegible] נאמנות
לענין ממון · אך מטעם אשר על ידי דברי העד יש יתרון לטענת התובע מן טענת
הנתבע · ועל ידי זה מכרעת טענת התובע את טענת הנתבע · ומוכרח הנתבע על
ידי זה לברר את טענתו נגד טענת התובע על ידי שבועה · וזה הוא דבר חדש
עד מאד בעיני · והרבה שערי בינה נפתחו לי על ידו · ועי"ז נבין היטב מדוע
עד אחד איננו מחייב שבועה בקרקעות · עבדים ושטרות · אף כי נאמר בגמרא
במקומות רבים · כל מקום ששנים מחייבים אותו ממון · אחד מחייבו שבועה · כי
עקר שבועת עד אחד · איננו מטעם נאמנותו לענין שבועה כשני עדים לענין ממון ·
כי אם מטעם אשר על ידו יש יתרון לטענת התובע מן טענת הנתבע כנזכר · ולכן
במקום אשר לא חייבה התורה שבועה על ידי יתרון הודאת מקצת הטענה · לא
חייבה גם על ידי יתרון עד אחד · והבן בזה מאד · ועל פי כל הדברים האלה נבין
היטב מדוע יסברו הפוסקים האלה · כי טענו בשפק על פי עד אחד אין הנתבע חייב
לשבע כי כאשר התובע טוען ספק לא יתכן מאומה כל הנזכר · לא ענין היתרון
ולא ענין ההכרעה · והבן בזה עד מאד · ומעתה נבין דברי רש"י הנזכרים · כי
גם רש"י לא אמר כי פטור הכופר הכל הוא מטעם אשר טענתו היא מבוררת
גם בלי שבועה על ידי חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו · כי החזקה

ההיא

היא נשענה על דרך הברור . כי אם על דרך הנוטה אל האמת . כאשר אבאר את זה בראשית בעת אדבר עמך מענייני החזקות והרוב . אך גם הוא סותר . כי שבר פטור הכופר הכל הוא משום כי כל עוד אשר טענות התובע והנתבע שקולות הנה לא יתכן חיוב שבועה על אחד מהטוענים כנזכר . אך לולי חזקה אין אדם מעיז . היתה טענת התובע מכרעת את טענת הנתבע . על ידי חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו . והיה הנתבע חייב לשבע . לכן אמר רבה . כי נגד חזקה אין אדם תובע אלא אם כן יש לו אשר יש להתובע . יש להנתבע חזקת אין אדם מעיז . ונמצאו לפי זה טענותיהם שקולות . ואין לנו אם כן דבר אשר נחייב על ידו את הנתבע לשבע . אולם אם נתחייב הנתבע כבר שבועה ע״י הודאת מקצת הטענה . או על ידי עד אחד . כבר יש לנו דבר אשר נוכל לחייב על ידו את הנתבע לשבע גם על התביעה אשר הוא כופר את כלה . ואין בה עד אחד והוא דבר הגלגול . שמור נא אחי . את הדברים האלה בלבבך . כי יקרים המה עד מאד . —

תמו דברי המאמר בעזרת אלהי ישעי —

[illegible]

[illegible]

שמות הספרים המובאים בפירוש רמ"ב על ספר יצירה.

שעור קומה,

ספר הכוונה. לר' ראובן הספרדי.

ספר היכל ג', לבעל הקבלה. (אולי הוא המובא לעיל המיוחס לר' יעקב ב"ר
ראובן).

תבנית המשכן, להרב ר' שבתי המקובל.

כתב פג. (ומובא בס' הגה בשמיים ולמעלה ואחז גבריה ואולי
הוא המובא לעיל המיוחס לר' יו"ט המקובל).

ספר הנמצה. לר' הלוי.

ס' השלחן לר' ראובן הספרדי.

פי' התורה. לר' לוי ב"ר שלמה מחכמי לוניל.

לקוטי אורה. לר' יעקב ב"ר מאיר ממדינת גרמן. (ובס' הגה מובא: "מהרב יבלונשו")

ספר העיון.
"

ס' יצירה מהרב ר' יו"ט המקובל הגדול.

באור על ס' היצירה. להרב ר' אליהו הכהן.

ספר ונפשו. לרמ"ה.

כבודה. לר' אליעזר הגדול.

כתם פז. לר' יצחק בר שמואל.

אהל מועד. קבלה. לר' בחיי,

ספר הגשם. אפלטון.

ספר התרשיש. לר' נטרונאי.

שער החיים, לבעל הקבלה. (הוא הרמב"ן)

עדן גן אלהים, לבעל הקבלה. (הוא הרמב"ן)

סוד ה'.

ספר הברית. לר' אברהם בר יצחק מרמון ספרד.
מאמרי מוסר, לאריסטו,

אבן הפלוסופים. לר' סעדיה. ונראה משם כי היה מחוץ לשערים.

ספר העגול. לר' אהרן המקובל הגדול ר"י בבל.

ספר הפרדס. לר' אהרן הנז'.

כתם פז לר' יוס"ט המקובל.

יסודי האמונה לר' בחיי.

היכל ה'. לר' יעקב בר ראובן.

ספר המשירוה : לבעל הקבלה.